

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Jana Bábíčková

**Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve
Staré Boleslavi**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Petra Oulíková, Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Brandýse nad Labem 29.11. 2017

Jana Bábíčková

Bibliografická citace

Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi [rukopis]: diplomová práce / Bc. Jana Bábíčková; vedoucí práce: PhDr. Mgr. Petra Oulíková, Ph.D.. -- Praha, 2018. -- 97 s.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá poutním kostelem Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi. První část se bude hlavně věnovat kostelu, které podle literatury nahradil dnešní barokní chrám, ale podle archeologického průzkumu se zřejmě nacházel na jiném místě. Následovat bude popsání průběhu stavby, její architektonický rozbor a stručná zmínka o stavbách, které se kostelem inspirovaly. Největší část bude věnována vnitřní výzdobě kostela a podrobnému popisu jednotlivých částí výzdoby. Další kapitola přiblíží výstavbu ambitů, jejich malířskou výzdobu a další vybavení. Závěrečná kapitola bude věnována Palladiu země České, legendám s ním spojeným, jeho historii a poutím, které se ve Staré Boleslavi konaly.

Klíčová slova

kostel, Stará Boleslav, Palladium, baroko, Matyáš Bernard Braun, Škrétové, poutě

Abstract

Church of the Assumption of the Virgin Mary in Stará Boleslava

This diploma thesis deal the pilgrimage church of the Assumption of the Virgin Mary in Stará Boleslav. The first part will mainly dedicate the church, which according to the literature replace today's baroque church, but by the Archaeological Survey apparently found another place. Followed by a description of the course of construction, its architectural analysis and a brief mention of zhe buildings that inspired the church. The biggest part will be devoted to interior decoration of the church and a detailed description of each part of the decoration. Next chapter closer to building cloisters, their paintings and other aquipment. Final chapter is devoted Palladium of Czech land, legends associated with him, its history and pilgramages, which took place in Stará Boleslav.

Keywords

church, Stará Boleslav, Palladium, baroque, Matyáš Bernard Braun, Škrétové, pilgrimages

Počet znaků (včetně mezer): 139 420

Poděkování

Děkuji PhDr. Mgr. Petře Oulíkové, Ph.D., že se ujala vedení této diplomové práce a hlavně za její rady a užitečné připomínky.

Obsah

Úvod.....	8
Přehled literatury.....	10
1. Předchůdci dnešního kostela.....	13
2. Architektura.....	15
2.1. Průběh stavby.....	15
2.2. Kostel jako inspirace.....	17
2.3. Průčelí.....	18
2.4. Boční fasády.....	19
2.5. Závěr.....	19
2.6. Interiér.....	20
3. Interiér kostela.....	21
3.1. Hlavní oltář.....	21
3.2. Šternberské sanktuarium.....	24
3.3. Strop v presbytáři.....	26
3.4. Kazatelna.....	26
3.5. Oltář sv. Jana Nepomuckého.....	27
3.6. Boční kaple.....	28
3.6.1. Berkovská kaple.....	29
3.6.2. Lažanská kaple.....	30
3.6.3. Černínská kaple.....	32
3.6.4. Slavatovská kaple.....	33
3.6.5. Valdštejnská kaple.....	35
3.6.6. Morzinská kaple.....	36
3.6.7. Donátoři.....	37
3.6.8. Mariánská ikonografie.....	49
3.7. Zpovědnice.....	51
3.8. Varhany.....	52
3.9. Obrazy a sochy pod kruhovou.....	52
3.10. Kaple bl. Karla.....	53
3.11. Sakristie a oratoře.....	53
3.12. Pokladnice.....	54
3.12.1. Monstrance z roku 1727.....	55
3.12.2. Berla probošta kapituly.....	56
3.12.3. Trůnek pro Paládium.....	56
3.13. Hrobky.....	56
3.14. Zvony a zvonkohra.....	58
4. Ambity a prostor před kostelem.....	60
4.1. Ambity.....	60
4.2. Socha Krista před kostelem.....	63
5. Historie Paladia a poutí.....	64
5.1. Paládium.....	64
5.2. Legendy.....	64
5.2.1. Vyorání.....	65
5.2.2. Sv. Ludmila.....	65
5.2.3. Sv. Václav.....	65
5.2.4. Sv. Jan Nepomucký.....	66
5.3. Historie.....	66

5.4. Poutě.....	69
5.5. Redemptoristé ve Staré Boleslavi.....	71
5.6. Jan Křtitel Pauly.....	72
Závěr.....	75
Obrazová příloha.....	77
Seznam vyobrazení.....	91
Seznam literatury.....	93

Úvod

Tato diplomová práce se bude věnovat kostelu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi. Stará Boleslav je jedním z nejstarších poutních míst v Čechách a je spojena s kultem sv. Václava, ale také Panny Marie Staroboleslavské tzv. Paladiem země České. Tuto práci jsem si vybrala, neboť neexistuje publikace, která by se obsažněji zabývala uměleckou stránkou stavby a poutním rozměrem místa v jednom celku. Zpravidla se jedná o jedno nebo druhé, popřípadě o malé poutnické spisy se základními informacemi.

První kapitola bude věnována kostelu, který se nacházel na místě dnešního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Není vyloučeno, že kostel, který je podle literatury uváděn jako předchůdce současného kostela, stál na jiném místě a kostel původně stojící na místě dnešního poutního chrámu Nanebevzetí Panny Marie byl o několik století mladší než se usuzovalo. Je důležité také sledovat proměnu legend zmiňujících se o založení kaple a vzniku celého mariánského kultu ve Staré Boleslavi.

Druhá kapitola se bude zabývat architekturou kostela a průběhem stavby. Bude popsán počátek stavby a poté další vývoj a dostavba do současné podoby. Kostel byl také důležitým inspiračním zdrojem pro další kostely, které vznikaly v té době v českých zemích a jeden až ve Švédsku. Následovat bude architektonický rozbor tvarosloví jednotlivých částí budovy.

Třetí kapitola bude pojednávat o vnitřní výzdobě a výbavě kostela. Kostel má bohatou vnitřní výbavu, která byla v průběhu času obměňována, a díky štědrým a zbožným mecenášům doplňována. Velký podíl na vnitřním vybavení kostela mají také proboštové a děkanové staroboleslavské kapituly i další její příslušníci. V kostele se nacházejí díla významných barokních umělců, neboť objednavatelé z řad šlechty vynaložili značné finanční prostředky. Kostel je bohatě vybaven, jak bylo u barokních kostelů zvykem. Barokní dobou vybavování kostela neskončilo a pokračovalo až do poloviny 20. století.

Čtvrté kapitola bude věnována prostoru před hlavním vchodem a ambitům za kostelem. Některé církevní obřady, při velkém počtu poutníků, kdy nestačil kostel, byly vykonávány v ambitech. Ambity také posloužily poutníkům jako úkryt při nepříznivém počasí.

Závěrečná kapitola se bude zabývat historií Paladia a poutní tradicí. Reliéf Panny Marie Staroboleslavské má dlouhou a pohnutou historii. Několikrát muselo opustit

na delší dobu město. Dokonce bylo dvakrát uloupeno a poutníci se museli skládat, aby mohlo být vykoupeno a navráceno zpět do kostela. Důležité jsou také legendy, které spojují Paladium s předními zemskými patrony.

Přehled literatury

První známou knihu o kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi napsal Kašpar Arsenius z Radbusey. Jedná se o titul: *Pobožná knížka o blahoslavené Panně Marii a přečisté rodičce Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem v Staré Boleslavi*. Tato kniha vyšla v letech 1613 a 1629. Popisuje historii místa a zázraky, které se děly skrze Pannu Marii Staroboleslavskou. Další přínosnou knihou pro poznání historie a hlavně vnitřního vybavení kostela je kniha od Bohuslava Balbína vydaná v roce 1677 *Epitome rerum bohemicarum seu Historia Boleslaviensis*.

Po Balbínově knize dlouho žádná nová nevyšla. Pravděpodobně vycházely jen menší devoční publikace určené pro poutníky. Až v roce 1837 vyšla kniha kanovníka Josefa Horčice *Historické popsání milostného obrazu a poutnického chrámu bl. P. Marie v Staré Boleslavi*. Většina knih z 19. a 20. století byla napsána příslušníky staroboleslavské kapituly, jezuitů nebo později redemptoristy. Také jezuita Jan Křtitel Votka v jedné kapitole své knihy *Památky staroboleslavské: čili prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách* z roku 1879 se zmiňuje o stavbě a vybavení kostela, ale hlavně se věnuje legendám spojeným se sv. Václavem a zázrakům připisovaným Paladiu. V roce 1880 vychází kniha kanovníka Františka Srdínka *Stará Boleslav, nejstarší poutní místo v Čechách*, která o kostele pojednává velmi obsírně. Nejrozsáhlejší a nejpodrobnější popis kostela obohacený i o fotografický a grafický materiál je *Soupis památek historických a uměleckých v okrese Karlínském* z roku 1901 od Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera. Poté následovaly menší průvodce od Julise Košnáře *Stará Boleslav a její památky* z roku 1905, Jan Dotřel *Stará Boleslav a okolí* z roku 1908 a práce kanovníka Jana Pauly *Stará Boleslav* vydaná roku 1923. Stručnější popis kostela je také v knize Stanislava Špůrka *Stará Boleslav - průvodce po jejich náboženských památkách* vydaná v roce 1938 u příležitosti třístého výročí přenesení Paladia zpět do Staré Boleslavi. Přínosným materiálem je také časopis *Věstník Staroboleslavský*, který vycházel v letech 1930-1942 nákladem redemptoristů. Věstník informoval průběžně o historii kostela, opravách a nově pořízených předmětech pro kostel. Po válce v roce 1945 vyšla kniha Václava Ryneše *Paladium země České* věnující se historii Paladia. O rok později vyšla kniha *Čtení o Paladiu země České* od Vladimíra Jeřábka. Velmi cenou a jednou z posledních prací vztahující se ke kostelu je článek Františka Zumana v *Časopise společnosti přátel starožitností* z roku 1948, ve kterém

autor popisuje mimo jiné vybavení kostela na základě prostudovaných archivních pramenů.

Co se týče literatury vážící se ke kostelu z hlediska dějin umění je literatura poměrně široká a jedná se o články nebo části knih vážících se k období baroka. Kostelu jako celku se věnují *Umělecké památky Čech III.*, kde je podrobně popsána architektura a také jednotlivé části vnitřního vybavení. Další soubornější knihou jsou *Dějiny českého výtvarného umění II.*, kde je v jednotlivých oddílech popsána architektura, sochařství a některé předměty z užitého umění.

Přímo architektuře kostele se věnuje kniha *Barokní architektura v Čechách* z roku 2015, v níž je podrobně popsána souvislost mariánského kostela s ostatními stavbami architekta Giovanniho Maria Filippiho, ale i architektonická stránka hlavního oltáře od architekta Františka Maxmiliána Kaňky. Stručnější informace o souvislosti kostela s další Filippiho stavbou kostelem Nejsvětější Trojice v Praze nalezneme v *Praze 1610-1700* od Pavla Vlčka a Ester Havlové z roku 1998 nebo *Pražské Jezulátko* od kolektivu autorů z roku 1992. O této souvislosti píše Mojmír Horyna v článku v knize *Karel Škréta. Studie a dokumenty* z roku 2011. Krátce se o kostele zmiňuje Milada Vilímková v knize *Stavitelé paláců a chrámů*, která pojednává o dílech Kryštofa a Kiliána Ignáce Dienzenhofera.

Literatura o malířství je skromnější, protože většina oltářních obrazů nebyla dlouho určena. O obraze Uvedení Panny Marie do chrámu v Lažanské kapli od Karla Škréty Jaromín Neuman v knize Škrétové z roku 2000. Tomuto obrazu se věnuje i katalog k výstavě o Karlu Škrétovi z roku 2010 a také byl určen obraz Imakulaty z Morzinské kaple. V tomto ohledu je velmi přínosný článek Štěpána Váchy v časopise *Umění LVIII* z roku 2010 nazvaném *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi*, kde se hlavně zabývá šlechtickými fundacemi jednotlivých kaplí a také se zabývá malířskou výzdobou a nově připsanými obrazy.

Literatura k sochařství je velmi bohatá a většinou se jedná o práce vážící se k hlavnímu oltáři od Matyáše Bernarda Brauna. První se k této problematice vyjádřil V. V. Štech na počátku 20. století, který i určil autorství hlavního oltáře. Velmi rozsáhlé pojednání je v knize od Oldřicha Blažička *Sochařství baroku v Čechách* z roku 1958. Věnuje se dílu Matyáše Bernarda Brauna, pracem sochaře Šimona Thallera pro staroboleslavský kostel a také náhrobku děkana Kriegerie od Josefa Malinského. Emanuel Poche se o Braunových pracích zmiňuje v jeho monografiích z roku 1965 a 1986. Z pozdější doby je monografie *Braunové* od Ivo Kořána z roku 1999.

Důležitým literárním zdrojem pro poznání některých námětů, které se v kostele objevují je Starý zákon, Nový zákon a také apokryfní spisy, kde jsou zmínky o životě Panny Marie. Přínosný je *Slovník biblické ikonografie* od Jana Royta z roku 2006 a *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění* od Jamese Halla z roku 1991.

Přímo k poutím do Staré Boleslavi literatura tak bohatá není, byť několik prací existuje. Například článek Elizabeth Decreux s názvem *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi uveřejněný v Českém časopise historickém* v roce 1997 zabývající se kultem svatováclavským a mariánským, barokní literaturou vážící se k poutnímu místu, a také tomu, jak poutě vypadaly. Poutěmi a hlavně mariánským kultem v době baroka se zabývá práce Jana Royta *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Popisuje legendy spojené s Paladiem, vývoj mariánského kultu a také jak vypadaly slavnosti, které byly pořádány v souvislosti s navrácením Paladia do Staré Boleslavi. V krátkosti se poutím věnuje katalog výstavy *Poutě do Staré Boleslavi* z roku 1995.

O kostele, který měl stát na místě dnešního velkého chrámu jsou důležité archeologické průzkumu a závěry z nich vyvozené. Tyto závěry jsou nejlépe shrnuté v brožuru *Stará Boleslav. Archeologický průzkum 1988-1994*.

Jako zdroj informací v poznámkách o jednotlivých umělcích jsou použity jimi se zabývající monografie, jejich medailony v *Sochařství baroku v Čechách* z roku 1958 a *Encyklopedii architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách* z roku 2004. V některých případech je použita *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A-M a N-Ž* z roku 1995.

1. Předchůdci dnešního kostela

Dle dochovaných pramenů stával na místě dnešního barokního chrámu kostelík již roku 1098 a byl založen proboštem staroboleslavským a kanovníkem pražským Zbudkem z Kolovrat¹. Kostel měl být zasvěcen Panně Marii a sv. Jiří. Tuto informaci poprvé uvádí Tomáš Pešina z Čechorudu ve své knize Phosporus Septicornis z roku 1673. Donační listina, kterou Pešina ve zkrácené verzi publikoval, pochází z opisu Jana z Krumlova, který v 80. letech 15. století sestavil inventář listin pražského kostela.² Kolem listiny je spousta nesrovnalostí, hlavně co se týče datace a vůbec osoby probošta Zbudka.³ Archeologický průzkum, který probíhal ve Staré Boleslavi v letech 1988-1994 pravděpodobně přinesl nové poznání o skutečném umístění kostela Panny Marie a sv. Jiří. V roce 1992 byla na Svatováclavském náměstí objevena jednolodní stavba s apsidou na východní části, pocházející z 11. století.⁴ Z kostela se dochovaly jen zbytky základového zdiva, ale nebyl odkryt celý. Kostel zanikl ve 14. století, kdy byl pravděpodobně narušen při povodních.⁵

Podle legendy, kterou poprvé uvádí Kašpar Arsenius z Radbuzy⁶, je kladen vznik kostela do souvislosti s vyoráním Paladia. Legenda spadá do doby panování krále Vladislava II. Jagellonského a událost v ní uvedená se stala roku 1500. Pracovitý člověk, který byl velkým milovníkem Matky Boží, orál na svém poli. Najednou se v místě dnešního hlavního oltáře zastavili koně a začali couvat. Oráč se snažil několikrát popohnat koně bičem a najednou se radlice zabořila hlouběji a on vyoral malý mosazný obraz Panny Marie a jejího syna Ježíše. Oráč odnesl obrázek do svého domu, ale ráno byl obrázek pryč. Vše se opakovalo ještě jednou. Když vyoral obrázek potřetí rozhodl se ho odnést kanovníkům staroboleslavské kapituly. I z kostela sám zmizel a vrátil se na místo vyorání a to se ještě jednou opakovalo. Kanovníci se usnesli, že si Panna Marie místo oblíbila a chce na něm být uctívána. Nechali na místě vyorání postavit kamennou kapličku. Arseniova kniha vyšla ve dvou vydáních, 1613 a 1629, a tyto vydání se liší

¹ Přídomek z Kolovrat je až přípisem Tomáše Pešiny z Čechorudu

² PRAŽÁK 1960 — Jiří PRAŽÁK: Nejstarší listina pražského kostela. In: Slovník archivních prací, 1960, 215-229, 216

³ Podrobný rozbor listiny přinesl v PRAŽÁK 1960

⁴ BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŠPAČEK 1994 — Ivana BOHÁČOVÁ/ Jan FROLÍK/ Jaroslav ŠPAČEK: Stará Boleslav. Archeologický průzkum 1988-1994. Čelákovice 1994, 22

⁵ BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŠPAČEK 1994, 23

⁶ ARSENIUS Z RADBUSY 1629 — Kašpar ARSENIUS Z RADBUSY: Pobožná o Blahoslavené Panně Maryji, a přečistě Rodičce Syna Božího. A o Diwjch, kteříž se děgj před gegim obrazem w Staré Boleslawi. Praha 1629

datací vyorání. Ve druhém vydání již udává rok 1160. Jméno krále Vladislava zůstává, ale pochází z rodu Přemyslovců.⁷ Pozdější autoři se až na výjimky přiklání k roku 1160.

První listina vztahující se ke kostelu pochází ze dne 12. července 1378, kterou je kněz Beneš ze Záhořan ustanoven plebánem při kostele Panny Marie po smrti plebána Pavla.⁸ Zřejmě se jednalo o farní kostel, když u něj byl ustanoven plebán. Kostel musel vzniknout někdy v letech 1370-1378⁹ a plebán ke kostelu přesídlil od kolegiátního kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi. Po husitských válkách se kostel dostal pod správu brandýského panství.¹⁰

Roku 1499 byl kostel nákladně opraven Janem Kapounem ze Svojkova, který do kostela zavěsil svůj znak a také znaky svých manželky, Kateřiny z Čechtic a Kateřiny z Trojanovic.¹¹ Tyto znaky v kostele viděl ještě Paprocký a píše o tom ve svém spise *Diadochus* z roku 1602. Paprocký se také zmiňuje jak kostel vypadal. V opravách také pokračoval syn Jana Kapouna Píram.¹² Ke kostelu byla v té době přistavena také dřevěná kaplička, ve které byl umístěn reliéf Madony. Tuto kapli viděl ještě jako dítě Jiří Crugerius.¹³

⁷ ROYT 2011 — Jan ROYT: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2011, 93

⁸ RYNEŠ 1948 — Václav RYNEŠ: *Palladium země České*. Praha 1948, 24

⁹ RYNEŠ 1948, 26

¹⁰ ŠPŮREK 1938 — Stanislav ŠPŮREK: *Stará Boleslav. Průvodce po jejích náboženských památkách*. Praha, Stará Boleslav 1938, 24

¹¹ PRÁŠEK 1913 — Justín Václav PRÁŠEK: *Město, panství i okres III. Brandýs nad Labem 1913*, 394

¹² Píram Kapoun ze Svojkova (1481-1547) - hejtman Pražského hradu

¹³ PRÁŠEK 1913, 395

2. Architektura

2.1. Průběh stavby

Výstavba nového velkého kostela na místě původní kaple započala z popudu císařovny Anny, manželky císaře Matyáše, která na stavbu věnovala větší finanční obnos. O stavbu kostela se také zasloužili staroboleslavský probošt Jan Kryštof Kilian, děkan David Drahovský z Horšteina a jezuitští kněží.¹⁴ Stavba kostela probíhala v letech 1617-1623. Ještě než stavba započala vyčlenil císař Matyáš roku 1616 na stavbu dřevo, vápno a peněžitý odnos z důchodů panství brandýského a poděbradského.¹⁵ Kostel vznikl podle projektu italského architekta Giovanniho Maria Filippiho z let 1612-13¹⁶ a stavbu provedl Jacopo de Vaccani¹⁷.

Celkově Filippi v této době vytvořil několik kostelů, které tvoří ucelený soubor vrcholící kostelem v Arco v Itálii, které si jsou podobné hlavně velkými termálními okny na bočních fasádách a členěním vnitřního prostoru. Staroboleslavský kostel ve Filippiho¹⁸ tvorbě předchází luteránský kostel Nejsvětější Trojice v Praze na Malé Straně, dnes Panny Marie Vítězně upravený pro katolické potřeby. Kostely nejsou identické a nachází se tam určité odlišnosti. Při pohledu na výkresovou dokumentaci je vidět, že boční zdi hlavní lodi jsou stejné. Mají tři velká termální okna, na ploché střeše voluty tvoří opěrný systém a mezi nimi jsou okna s frontonem. V mariánském kostele musel být jinak vyřešen závěr, protože se počítalo se zachováním původní kaple, kde bylo uchováváno Paladium. Vzhledem k tomu, že věže byly umístěny do závěru kostela, mohla být hlavní fasáda upravena po italském způsobu s volutovým průčelím. Není jasné, zda bylo průčelí takto vyprojektováno přímo Filippim, protože bylo postaveno až v 20. letech 17. století a v té době již Filippi na stavbu nemohl dohlížet a vše bylo v kompetenci stavitele Jacopa de Vacanni.¹⁹ Hlavní fasáda sice dosahuje nižší

¹⁴ SRDÍNKO 1880 — František SRDÍNKO: Stará Boleslav, nejstarší poutní místo v Čechách, 1880, 21; ROYT/STEHlíKOVÁ/ŠTĚPÁNEK 1995 — Jan ROYT/ Dana STEHLÍKOVÁ/ Petr ŠTĚPÁNEK: Poutě do Staré Boleslavi (kat. výst.). Praha 1995, 5

¹⁵ HORČICE 1859 — Josef Prokop HORČICE: Historické popsání milostného obrazu a pautnického chrámu blahoslavené Panny Marie w Staré Boleslavi. Praha 1859, 72; SRDÍNKO 1880, 21

¹⁶ POCHE 1980 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 3. Praha 1980, 403

¹⁷ Jacopo de Vaccani byl italský stavitel. Snad syn nebo synovec Ettore de Vaccani, který byl stavitelem v Brandýse nad Labem. - VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, 679

¹⁸ Giovanni Maria Filippi se narodil někdy mezi lety 1560-1565 v severní Itálii. V rodném Dasindu zřejmě provedl své první práce. Architektonické školení dostal v Innsbrucku a hlavně v Římě. Působil v císařských službách v Praze pro císaře Rudolfa II. a Matyáše. Pracoval na přestavbě Pražského hradu a v roce 1614 vytvořil jeho nový vstup Matyášovu bránu. Mezi jeho nejvýznamnější realizace patří luteránský kostel Nejsvětější Trojice v Praze. Filippiho stavby tvoří přechod mezi renesancí a barokem. - VLČEK 2004, 173-174

¹⁹ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2015 — Petr MACEK/ Richard BIEGEL/ Jakub BACHTÍK (ed): Barokní architektura v Čechách. Praha 2015, 66

stavební kvality, ale Mojmír Horyna upozornil, že strukturou navazuje na typ fasády z okruhu římského kostela Il Gesu a také boční fasády navazují na tento kostel. Z toho vyplývá, že architekt byl poučen o římské architektuře. I v exteriéru se dají také najít odlišnosti mezi kostelem Nejsvětější Trojice a staroboleslavským kostelem.

Práce na stavbě se zastavily již v roce 1618, kdy v Praze propuklo stavovské povstání. Dalším důvodem byla také smrt císařovny Anny 15. prosince 1618 a císaře Matyáše 20. března 1619.²⁰ Stavba pokračovala až po bitvě na Bílé hoře v roce 1620 a kostel našel nové dobrodince ve Vilémovi Slavatovi z Chlumu a Košumberka a Jaroslavu Bořitovi z Martinic, kteří byli za stavovského povstání vyhozeni z okem místodržitelství a svou záchranu připisovali přímluvě Panny Marie. Probošt Jan Kryštof Kilian se velmi snažil, aby stavba hladce pokračovala. Pro stavbu a další potřeby kapituly zakoupil roku 1622 od města Brandýsa kus skály, který byl směrem k Zápům za 65 kop grošů.²¹ Stavba byla dokončena roku 1623, ale chyběly věže a vnitřní vybavení.

Severní věž byla vyprojektována Abrahamem Leuthnerem²² a postavena v letech 1674-75²³ za probošta Jiřího Vojtěcha Astry. Věž byla později v roce 1756 zvýšena, protože zvony nebyly dostatečně slyšet.²⁴ Boční vchody byly proraženy až roku 1729 podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera.²⁵ Dveře byly proraženy z důvodu narůstajícího počtu poutníků. Jižní věž je z let 1748-49 od Kiliána Ignáce Dientzenhofera²⁶ a nechal ji na vlastní náklad vystavět děkan Jan Křtitel Frik.²⁷

Pozdější úpravy do architektury příliš nezasahovaly, jednalo se spíše o opravy a udržování. V roce 1787 byl opraven sanktusník.²⁸ V letech 1819 a 1820 byl na kostel

²⁰ SRDÍNKO 1880, 22

²¹ SRDÍNKO 1880, 22

²² Abraham Leuthner (kol. 1640 – 1701) nejprve zednický mistr a později stavitel. Pracoval pro šlechtice a ojedinelé pro církevní a městské objednavatele. Mezi jeho realizace patří opevnění v Chebu, ambity v Hejnicích nebo radnici v Lokti. Podílel se na stavbě bavorského cisterciáckého kláštera v Waldsassenu. - VLČEK 2004, 365

²³ POCHE 1980, 403; VLČEK 2004, 365

²⁴ HORČICE 1859, 85; BOLESLAVSKÝ 1875 — Josef Mikuláš BOLESLAVSKÝ: Památky Staroboleslavské. Praha 1875, 19

²⁵ HORČICE 1859, 74; PODLAHA 1901 — Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlínském. Praha 1901, 70

²⁶ Kilián Ignác Dientzenhofer (1689-1751) architekt a stavitel. Jeden z nejvýznamnějších barokních architektů v Čechách. Řemeslu se naučil od svého otce Kryštofa, který byl také významným architektem. Tvořil ve stylu vrcholného radikálního baroka. Mezi jeho realizace patří: po otci dokončil Loretu v Praze a kostel sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně, konvent kláštera v Kladrubech, klášter voršilek v Kutné Hoře nebo kostel sv. Jana Křtitele v Paštíkách. - VLČEK 2004, 136-140

²⁷ POCHE 1980, 403; PRÁŠEK 1875 — Justin Václav PRÁŠEK: Okres Brandejský nad Labem. Nástin historicko-archaeologický. Praha 1875, 94

²⁸ HORČICE 1859, 90

děkanem Antonínem Hirnlem pořízen nový krov a realizovány menší opravy.²⁹ Zřejmě poslední větší opravy proběhly v roce 1925 na popud kanovníka Jana Křtitele Paulyho.³⁰ V kostele byly trhliny, byl také poničen ochoz a schody ke kostelu byly prošlapané a vše bylo nutné opravit. V rámci úprav a restaurování interiéru ve 40. letech 20. století bylo v roce 1942 nově zaskleno 40 oken v kostele.³¹

2.2. Kostel jako inspirace

Po architektonické stránce patří mariánský kostel mezi nejvýznamnější raně barokní stavby v Čechách a tvoří přechod mezi renesanční a barokní architekturou. Staroboleslavský kostel se svým architektonickým pojetím stal inspirací pro řadu dalších kostelů a inspiroval ještě několik desetiletí po svém dokončení. Kostel měl vliv hlavně na podobu interiérů mnoha kostelů v Čechách, což bylo dáno hlavně tím, že se jednalo o nejvýznamnější poutní místo v Čechách.³²

Mezi těmito kostely je i nerealizovaný plán na kostel sv. Jakuba v Jičíně.³³ Autorem tohoto návrhu je architekt Giovanni Battista Pieroni, který musel Filippiho práci znát. V Jičíně se počítalo se dvěma věžemi v závěru a termálními okny v postranních kaplích. Byť byla pro Čechy tato koncepce novinkou, oba italsky poučení autoři to již dávno znali. Oba projekty jsou si tak velmi podobné, že se musí jednat o inspiraci, a zadavatel projektu Albrecht z Valdštejna se zřejmě chtěl přiblížit císařem založenému kostelu na významném poutním místě, což by Valdštejnovým ambicím odpovídalo. Nakonec byl realizován menší kostel, který nebyl dostavěn.

Pavel Vlček uvádí, že kostel ve Staré Boleslavi je s jistotou inspirací pro dominikánský kostel sv. Máří Magdaleny v Praze v Karmelitské ulici.³⁴ Projekt pochází od architekta Francesca Carattiho z let 1654-1679 a na stavbě byla také použita velká termální okna a volutové průčelí. Velkou odlišností, ale byly dvě věže v průčelí a kopule nad křížením. Kostel sv. Máří Magdaleny se v této podobě nedochoval, protože byl za josefínských reforem zrušen, později prodán a upraven na kancelářské prostory.³⁵

²⁹ HORČICE 1859, 91; MIKULÁŠ 1906 — Jaroslav MIKULÁŠ: Malebný průvodce po Brandýse nad Labem, Staré Boleslavi a okolí. Mělník 1906, 40

³⁰ ŠPŮREK 1938, 27

³¹ JEŘÁBEK 1946 — Vladimír JEŘÁBEK: Čtení o Paladiu země České. Brno 1946, 71

³² HORYNA 2011 — Mojmír HORYNA: Slohový profil pražského architektury raného baroka. In: Karel Škréta (1610-1674). Studie a dokumenty, 2011, 223-264, 229

³³ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2015, 66

³⁴ VLČEK/HAVLOVÁ 1998 — Pavel VLČEK/ Ester HAVLOVÁ: Praha 1610-1700. Praha 1998, 156

³⁵ Dnes se v objektu nachází České muzeum hudby

Je možné, že pro tento kostel byl spíše inspirací kostel Nejsvětější Trojce, dnešní Panny Marie Vítězné, který se nachází ve stejné ulici.

Zřejmě nejvzdálenější realizací, která se podobá kostelu ve Staré Boleslavi, je kostel Fredrikskyrha v Karlskrona ve Švédsku.³⁶ Autorem tohoto kostela je architekt a diplomat Nikodemus hrabě Tessin mladší.³⁷ Při svých cestách navštívil i Čechy a okopíroval si plány mariánského kostela. Tyto plány mu byly podkladem pro stavbu kostela v Karlskrona. Při zběžném pohledu jsou kostely v interiéru i exteriéru velmi příbuzné, jen v Švédsku jsou věže umístěny v průčelí.

2.3. Průčelí

Vzhled průčelí není původní z 20. let 17. století. K jeho úpravám došlo v letech 1736-1737 zřejmě podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera.³⁸ Byla zvětšena okna a rozšířena kruchta v souvislosti se stavbou nových varhan. Průčelí je členěno vystupujícím rizalitem, který je zakončen volutovým štítem a vše je zakončeno trojúhelníkovým štítem. Kladí se soudkovitým vlisem, které se segmentovitě vzdouvá nad oknem, je nesené osmi sloupy zakončenými jónskými hlavicemi. Nad oknem je klenák se znakem staroboleslavské kapituly a nápisovou páskou s latinským nápisem „Sv. Václave oroduj za nás“.

Ve štítě se nachází zlatý reliéf Panny Marie Staroboleslavské ve svatozáři. Ve středním rizalitu je v nikách umístěno šest soch. Spodní dvě pochází v době kolem roku 1760 od J. Bauera a ostatní byly osazeny roku 1737, tedy v době úprav průčelí. Výběr světců se vztahuje k legendám o Paládiu. Ve spodní části jsou sochy bl. Podivena a sv. Jana Nepomuckého, které mají na soklu v kartuši výjev ze svého života. Na kartuši soklu sochy bl. Podivena je jeho oběšení na stromě v místě dnešní kaple bl. Podivena. Na druhé soše je pouť sv. Jana Nepomuckého do Staré Boleslavi před jeho smrtí. Oběma andělek ukazuje reliéf Panny Marie Staroboleslavské a oni ho uctívají. V další etáži jsou sochy sv. Ludmily a sv. Václava. Nejvýše jsou sochy sv. Cyrila a Metoděje.

Portál je raně barokní edikulový. Kladí je nesené hladkými dórskými sloupy a vlys je rozdělen klenákem. Ve štítě je kartuš s okřídlenou hlavičkou a kolem je ovoce. Dvoukřídle dubové dveře jsou opatřeny řezbou s letopočtem 1669. Na jejich křídlech jsou klečící andělské postavy lemované ornamentální řezbou. Pod štítem je erb Rottalů,

³⁶ VLČEK 2004, 659

³⁷ Nikodemus Tessin mladší (1654-1728). Jeho stavby stojí ve Švédsku, Dánsku i Francii. - VLČEK 2004, 659-660

³⁸ POCHE 1980, 403; ROYT/STĚHLÍKOVÁ/ŠTĚPÁNEK 1995, 5; VLČEK 2004, 138

kolem něhož jsou andílci. Dveře jsou obloukovitě zakončeny a v tomto zakončení jsou dva maskaroni.

Na štítě byl kamenný kříž, který se zřítíl při povětrí v roce 1822³⁹ a byl o pět let později nahrazen novým dřevěným pobitým pozlaceným plechem, který se na kostele nachází dodnes. Kolem kříže byl z každé strany anděl malovaný na plech, ale tyto andělé byly sneseny někdy v průběhu 20. století.

2.4. Boční fasády

Severní a jižní fasády jsou stejné. Fasády jsou členěny dórskými sloupy, jen rohový sloup směrem k průčelí má jónskou hlavici. Kladí je se soudkovitým vlysem. Mezi sloupy jsou velká termální okna a v ustupující části jsou nad sebou čtyři okna, která osvětlují točité schodiště na kůr. Nad kladím je pultová střecha, na které jsou voluty tvořící opěrný systém a navazují na spodní sloupy. Mezi volutami jsou okna nad nimiž se střídá trojúhelníkový a segmentový fronton.

Boční vchody byly proraženy až dodatečně v roce 1729. Portál je jednoduchý zakončený zvlněnou římsou. Dveře jsou dřevěné potažené kovovými pláty. Dveře, které ústily do Černínské kaple byly později zazděny.

Věže nebyly postaveny zároveň se stavbou kostela, ale pochází z pozdější doby. Jsou rozděleny sloupy do tří etáží. Spodní dvě řady sloupů mají dórské hlavice a horní mají kompozitní hlavice. Ačkoliv věže pochází z různých časových období vypadají identicky a jsou stejně vysoké, což mohl být také další důvod pro úpravu severní věže. Tři okna ve spodní části jsou opatřena ozdobnou mříží, okno v další etáži je zakončeno trojúhelníkovým frontonem a okna kde jsou zvony a zvonkohra jsou dřevěná a nad nimi je z každé strany ciferník.

2.5. Závěr

Závěr kostela je téměř bez okras. V apsidě presbytáře je šest polokruhově zakončených oken ve dvou řadách. Tato okna byla upravena a zvětšena v souvislosti se stavbou nového hlavního oltáře. Soudkové kladí je vynášeno dórskými sloupy, které člení prostor mezi okny. Nad presbytářem se nachází sanktusník a ještě před ním je zlatý kříž, uprostřed něhož je v rámu reliéf Panny Marie Staroboleslavské.

³⁹ ZAP 1859 — KAREL VLADISLAV ZAP: Stará Boleslav a její poutnický chrám Panny Marie. In: Památky archaeologické a místopisné III., 1859, 8-17, 14

2.6. Interiér

Jedná se o síňový jednolodní kostel s třemi mělkými postranními kaplemi na každé straně, které nejsou průchozí. Presbytář je o něco užší než hlavní loď. Kaple jsou odděleny pilíři s kompozitními hlavicemi s jednoduchým kladím, ze kterého vystupuje římsa. Klenba je valená s lunetami, oddělená meziklenebními pasy. Valená klenba v postranních kaplích je vynášena pilíři, které vystupují ze zdí a prostor pod klenbou vyplňují termální okna. Presbytář je od hlavní lodi oddělen vítězným obloukem neseným sloupy s kompozitními hlavicemi.

3. Interiér kostela

3.1. Hlavní oltář

Na místě dnešního velkého barokního oltáře stál oltář již dříve. O prvním oltáři nejsou žádné zprávy, zřejmě byl zničen za třicetileté války. Někdy čas plnil funkci hlavního oltáře oltář ve Slavatovské kapli. V roce 1655 byl pořízen nový oltář. Tento oltář byl menší a jednodušší než dnešní. Peníze poskytl nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic, který přispěl na tu dobu velkou částkou 900 zl.⁴⁰ Smlouva byla podepsána 18. května 1655.⁴¹ Oltář byl zasvěcen Zvěstování Panně Marii, protože Bohuslav Balbín popisuje, že na něm byly sochy Boha Otce, Panny Marie a anděla. Měl výhradně sochařskou výzdobu opatřenou polychromií.

Před rokem 1690 byl zřejmě pořízen nový oltář, protože deska v presbytáři hovoří o oltáři ke cti Panny Marie Nanebevzaté. Podle desky vysvěcení proběhlo v neděli 21. května 1690 na svátek Nejsvětější Trojice. Svěcení provedl pražský arcibiskup Jan Bedřich hradě Valdštejn, který do oltáře vložil ostatky svatých mučedníků Angela a Coelestina.

Dnešní oltář pochází z let 1717-1723.⁴² Jedná se o edikulový oltář. Oltářní architektura byla provedena podle návrhu Františka Maxmiliána Kaňky⁴³, na kterou byla vystavena smlouva roku 1716.⁴⁴ Inspirace vychází z německých a hlavně rakouských kostelů.⁴⁵ Kaňka se mohl inspirovat oltářem v klášteře ve Vrauu od Matyáše Steinla z roku 1704⁴⁶, který se svým rozvržením podobá staroboleslavskému, jen socha Panny

⁴⁰ HORČICE 1859, 75; ŠPŮREK 1938, 35; BOLESLAVSKÝ 1875, 20

⁴¹ ZUMAN 1948 — František ZUMAN: Staroboleslavské památky – jejich život. (Příspěvky k dějinám jejich výzdoby a zařízení.) In: Časopis společnosti přátel starožitností LVI, 1948, 35-61, 89-104, 40

⁴² ŠPŮREK 1938, 35; BLAŽÍČEK 1958 — Oldřich Jakub BLAŽÍČEK: Sochařství baroku v Čechách. Praha 1958, 145; POCHÉ 1980, 405

⁴³ František Maxmilián Kaňka (1674-1766) byl architektem. Vyučil se u Pavla Ignáce Bayera a poté delší dobu pobýval v cizině. Zpočátku spolupracoval s J.B. Santinim a G.B. Aliprandim. Jeho nejstarší doloženou realizací je benediktinská prelatura u kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském. Mezi jeho další práce patří zámek v Kolodějích, kaple Sv. Ducha zámku v Jindřichově Hradci, špitál v Duchcově, kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Zlonicích a mnoho dalších. - VLČEK 2004, 294-297

⁴⁴ POCHÉ 1980, 405; BLAŽÍČEK 1984 — Oldřich Jakub BLAŽÍČEK: Matyáš Bernard Braun 1684-1738. Výběr řezb (kat. výst.). Praha 1984, 26; MACEK/VLČEK/ZAHRAVNÍK 1992 — Petr MACEK/ Pavel VLČEK/ Pavel ZAHRAVNÍK: František Maximilián Kaňka „In regno Bohemiae aedilis famosissimus“. In: Umění 40, 1992, 180-227

⁴⁵ HORYNA 1988 — Mojmir HORYNA: Sochy Matyáše Bernarda Brauna v kompozicích vrcholně barokních oltářů. In: Matyáš Bernard Braun, 1988, 64-92, 74

⁴⁶ POCHÉ 1986, 117

Oltářů, které by byly tvořeny jen sochařskou výzdobou není v první polovině 18. století mnoho. Ve stejné době jako oltář ve Staré Boleslavi, přesněji v roce 1719, vznikl hlavní oltář v kostele sv. Markéty v Praze na Břevnově od architekta Josefa Ignáce Dobnera a sochaře Matěje Václava Jäckela. Po architektonické stránce si jsou oltáře podobné. Břevnovský oltář je menší na výšku i na šířku, ale členěním na dvě etáže a orámováním třemi sloupy na každé straně jsou si podobné, jen staroboleslavský oltář působí odlehčeněji díky oknům tvořícím jeho součást. O pár let mladší jsou oltáře v klášteře v Kladrubech od M. B. Brauna a v kostele sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou od Ř. Thenyho, ale ty se svým

Marie je nahrazena plátnem. Po architektonické stránce se mohl Kaňka inspirovat oltáři od rakouského architekta Jana Bernarda Fischera z Erlachu a nejvíce podobný je hlavní oltář kostela na poutním místě v Maria-Zell.⁴⁷ Těmto velkolepě sochařsky pojatým kompozicím předcházela malířská díla, ve kterých Kaňka mohl hledat inspiraci. Ve Staré Boleslavi se jedná o sloupový oltář, který je nesen třemi sloupy po každé straně. Dva krajní jsou hladké a sloupy nejbližší k prostřednímu oknu jsou torčované a tmavší. Sloupy jsou zakončeny zlacenými kompozitními hlavicemi. Na mohutné římsy jsou další hladké spíše pilíře, nad kterými je římsa rozdělená oknem a vše je zakončeno volutami.

Sochy byly zhotoveny v dílně Matyáše Bernarda Brauna⁴⁸, ale některé sochy vykazují účast samotného Brauna.⁴⁹ Toho doporučili na zhotovení díla František Maxmilián Kaňka a staroboleslavský kanovník a farář v kostela Panny Marie Na louži v Praze Jan Neureuter.⁵⁰ Je možné, že Braun měl skicu od Petra Brandla nebo se jím pouze inspiroval.⁵¹ Většinou se jedná o práce Braunova tovaryše Řehoře Thenyho.⁵² Platby za oltář byly vypláceny v letech 1719-1725, ale sochy byly přivezeny z Prahy na šesti vozech již v únoru 1721.⁵³ Oltář vysvětil roku 1723 světicí biskup pražský Josef Mayer a do oltáře byly vloženy ostatky sv. Maxima.⁵⁴

Emanuel Poche datoval sochy apoštolů shromážděných kolem prázdného hrobu až do 30.-40. let 18. století. Kartuše, která je na tumbě mu připadala jako rokoková a také sochy podle něj nedosahovaly ani kvalit Braunovi dílny.⁵⁵ S tímto závěrem nesouhlasí Ivo Kořán a odůvodňuje to Pocheho omylem identifikace kartuše. Z dálky

provedením velmi odlišují.

⁴⁷ HORYNA 1988, 88

⁴⁸ Matyáš Bernard Braun (1684-1738) byl významný český barokní sochař a řezbář, který do Prahy přišel z Rakouska a prošel školením v Itálii. Často pracoval na zakázkách s architektem Františkem Maxmiliánem Kaňkou. Měl velkou sochařskou dílnu, ze které vzešli další sochaři. Jeho prvním dílem po příchodu do Čech bylo roku 1710 sousoší sv. Luitgardy pro Karlův most v Praze. Významná byla zakázka pro hraběte Františka Antonína Šporka na jeho panstvích Lysá nad Labem a Kuks. Jeho dílna dodala sochařskou výzdobu do mnoha pražských kostelů. - HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995, 86

⁴⁹ Poprvé dílo připisal Braunovi až V.V. Štech ve své knize Sochaři pražského baroku z roku 1935, s. 17

⁵⁰ KOŘÁN 1999 — Ivo KOŘÁN: Braunové. Praha 1999, 89

⁵¹ KOŘÁN 1999, 89

⁵² Dějiny českého výtvarného umění II/2, 498

Řehoř Thény (1698-po 1750) byl sochařem a tovaryšem Matyáše Bernarda Brauna. Pracoval na hlavním oltáři kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou. Jeho sochy se vyznačují štíhlými postavami. - BLAŽÍČEK 1958, 208-209

⁵³ BLAŽÍČEK 1984, 26; KOŘÁN 1999, 92

⁵⁴ ZUMAN 1948, 55

⁵⁵ POCHE 1965, 33

mu mohla kartuš připomínat rokaj, ale při bližším pohledu odpovídá tvaru mušle běžné pro 20. léta 18. století.⁵⁶ Takže celá sochařská výzdoba pochází z jedné doby.

Ústřední motiv Nanebevzetí je rozdělen oknem. Ve spodní části jsou apoštolové, kteří se udiveně sklání nad prázdným Mariiným hrobem a někteří již hledí směrem vzhůru jak je vynášena do nebe. Od hrobu odlétá velká andělská postava. Nad oknem je vynášena Panna Marie na oblacích andílky do nebe. Tam ji očekává Bůh Otec a Ježíš Kristus. Nad nimi je na kříži holubice Ducha Svatého. Kolem je ještě několik malých andělů. Sochy se směrem nahoru zmenšují, což dotváří iluzi prostorovosti. Celý výjev je doplněn sochami zemských patronů. Světci sice nejsou přímou součástí děje Nanebevzetí, ale svými pohyby, natočením a gesty se vztahují k ústřednímu námětu a tím obrací všechnu pozornost na něj. Ve spodní části na brankách, kterými se vstupuje za oltář, jsou sochy sv. Václav⁵⁷ a sv. Ludmila. Sochy jsou v téměř nadživotní velikosti a mají rozevlátou draperii a celkově působí, že jsou v pohybu. Oba mají své typické atributy. Sv. Václav je ve zbroji, na hlavě má knížecí čapku a v ruce drží korouhev. Sv. Ludmila má kolem krku šátek a v ruce palmovou ratolest. Jejich pohledy směřují směrem k apoštolům a prázdnému hrobu. Přimo nad brankami jsou kartuše s reliéfy svatých Petrem a Pavlem. V horní části jsou svatí Kosma a Damián, kteří jsou oděni do rozevlátých plášťů s barety na hlavě a v ruce drží nádoby na léky, protože jeden byl lékař a druhý lékárník. V nejvyšší části jsou sochy andělů, kteří nesou velkou korunu.

Oltářní tumba byla zhotovena také podle návrhu Františka Maxmiliána Kaňky. Zhotovil ji roku 1722 kameník Domenico Antonio Rappa⁵⁸ z mramoru. Za tuto práci dostal také téhož roku zapláceno.⁵⁹

Původní tumba byla nahrazena roku 1764 novou zhotovenou z mramoru.⁶⁰ Na nový oltář byl přenesen tabernákl z původního oltáře, který byl zhotoven v roce 1707.⁶¹ Dnes je na oltářním stole umístěn stříbrný tabernákl z roku 1765.⁶² Tabernákl je dílem pražského zlatníka Jana Dominika Packenyho.⁶³

⁵⁶ KOŘÁN 1999, 89

⁵⁷Tato socha se stala inspirací pro sochu sv. Václava z kostela sv. Bartoloměje v Bakově nad Jizerou, která se dnes nachází v depozitáři Biskupství litoměřického, od sochaře Josefa Jiřího Jelínka z let 1730-1735

⁵⁸ Domenico Antonio Rappa byl pražský kameník činný v 20.-30. letech 17. století. Často pracoval podle návrhů Františka Maxmiliána Kaňky a sochařské práce prováděl Matyáš Bernard Braun. Pracoval na kamenických pracech v kostele sv. Klimenta v Praze, menzu do zámecké kaple v Jindřichově Hradci nebo spolupracoval na náhrobku hraběte Leopolda Šlika ve svatovítské katedrále v Praze. VLČEK 2004, 537

⁵⁹ ZUMAN 1948, 59; VLČEK 2004, 537

⁶⁰ PODLAHA 1901, 79; KOŠNÁŘ 1905 — Julius KOŠNÁŘ: Stará Boleslav a její památky. Praha 1905, 33

⁶¹ ZUMAN 1948, 58

⁶² KOŠNÁŘ 1905, 33

⁶³ Dějiny českého výtvarného umění II/2, 1989, 823

Oltář byl nově vysvěcen roku 1766 pražským světícím biskupem Janem Ondřejem Kayserem.⁶⁴ Důvodem bylo porušení kamene, který byl původně posvěcen.

Nad tabernáklem je stříbrná skříňka. Ve skříňce se nacházel oltářík z ebenového dřeva, na který byl umístěn reliéf Panny Marie Staroboleslavské. Kostelu jej darovala císařovna Marie Anna, manželka císaře Ferdinanda III. Pochází z doby kolem let 1600-1620.⁶⁵ Tento oltářík byl nahrazen v roce 1930 novým trůnem pro Palladium, který byl vytvořen podle návrhu profesora Pešana.⁶⁶ Tento oltářík byl odcizen nacisty a nahrazen novým.

Na každé straně tabernáklu je relikviář. Stříbrné kartušové rokokové relikviáře pochází z doby kolem roku 1770 od zlatníka Jakuba Ebnera.⁶⁷

V roce 1891 byla původní žlutá skleněná výplň v prostředním okně nahrazena vitráží. Stejně žluté sklo se nacházelo i v horním okně, ale bylo se stejném roce vyměněno za modré katedrální sklo a 20. března 1906 za sklo vzorkové.⁶⁸ Vitráž zpodobňuje Pannu Marii Staroboleslavskou orámovanou květinami. Kolem jsou polopostavy sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Vojtěcha a sv. Prokopa.

3.2. Šternberské sanktuarium

Oltář se nachází v presbytáři na epištolní straně. Původně se na něm nacházelo Paladium, ale od roku 1778⁶⁹ je umístěno na hlavním oltáři. Důvod přestěhování byl ryze praktický, protože pro poutníky nebyl dostatečně přístupný. Oltář byl postaven na místě, kde stál původní kostelík. Kostelík byl postaven na místě, kde bylo podle legendy vyoráno Paladium a začleněn do nového kostela. V roce 1660 bylo rozhodnuto o jeho zbourání, ale poutníci to nesli velmi těžce.⁷⁰

Schránka je uzavřena stříbrnou prolamovanou mříží, která je 1,38m vysoká a 0,38m široká, a nechali ji zhotovit Šternberkové. Mřížka je uzamykatelná třemi zámky. Uprostřed je korunovaný mariánský monogram, kolem kterého je osm šternberských hvězd. Pod každou je nápisová páska se jménem příslušníka rodu Šternberků: Marie Barbora, František Maxmilián, Ignác Karel, Václav Vojtěch, Jan Norbert, Marie Maxmiliána provdaná hraběnka Lažanská, František Ignác a Jan Adam. Ve spodní části

⁶⁴ SRDÍNKO 1880, 67; ZUMAN 1948, 60

⁶⁵ STEHLÍKOVÁ 2008 — Dana STEHLÍKOVÁ (ed): Svatý Václav ochránce České země (kat. výst.), Praha 2008, 106

⁶⁶ ŠPŮREK 1938, 36

⁶⁷ POCHE 1980, 405

⁶⁸ ZUMAN 1948, 59

⁶⁹ BOLESLAVSKÝ 1875, 21; KOŠNÁŘ 1905, 34

⁷⁰ JEŘÁBEK 1946, 71

se nachází alianční erb Šternberků a Kafků z Říčan. Kolem erbu je v pásce napsáno: „Franciscvs S.R.I. comes a Sternberg svpremvv regni bohemiae ivdex. Lvdmila Cath: Benig: com. a: Sternberg nata Bar. Kafkiana de Rzitzan“. Mřížka byla podle dedikačního nápisu zhotovena z popudu zemského sudího hraběte Františka Karla ze Šternberka, v té době již zesnulého, a jeho manželky Ludmily Kateřiny Benigny Šternberkové, rozené Kafkové z Říčan. Pod znaky je ještě jeden latinský nápis: „Hanc tibi domvs posvit domvs avrea portam tv nobis eachi Ianva Mater Eris“. Je tam také umístěn rok zhotovení 1672 a znak malostranského zlatníka Marka Hrbka.⁷¹

Za mřížkou je stříbrný rám, na kterém je rok zhotovení 1673 a podle značky je od stejného autora jako mřížka. Spodní část rámu je novější z roku 1891⁷², kdy došlo k úpravě a do rámu byl umístěn obraz od Josefa Mathausera z roku 1892.⁷³ Uvnitř bylo původně i stříbrné antependium, které bylo v roce 1806 odvedeno státu.⁷⁴

Ve spodní části je do mramoru vytesáno: „Tu Sternbergiades Virgo Maria rege“ „Ty, Panno Maria, řid' potomky Šternberků“. Nad oltářem je latinský nápis: „Hic Imago Thaumaturge exarata“, „Zde byl vyorán obraz Divotvorné Matky Boží“.

Edikulový oltář byl zhotoven v letech 1727-28 z červeného mramoru a ve zdi je mramorová schránka.⁷⁵ V nástavci jsou pod korunou andělé držící mariánský monogram. Na oltář se dochovala smlouva z 16.září 1727.⁷⁶ Smlouvu uzavřel děkan Jan Frik se sochařem Ondřejem Krannerem, který dílo dodal v roce 1728. Anděle nově nechal postříbřit kanovník František Kořán v roce 1896 a práci provedl pozlacovač Kopáček.⁷⁷

Na oltář poutníci pokládali své dary i poté co bylo Paladium umístěno na hlavní oltář.

⁷¹ Dějiny českého výtvarného umění II/1 1989, 379

⁷² PODLAHA 1901, 86

⁷³ Věstník Staroboleslavský 7/1937, 44

⁷⁴ ZUMAN 1948, 61

⁷⁵ POCHE 1980, 405

⁷⁶ ZUMAN 1948, 60

⁷⁷ ZUMAN 1948, 61

3.3. Strop v presbytáři

Nástropní malby pochází od malíře Josefa Vojtěcha Hellicha⁷⁸ z let 1873-74, kdy byl vymalován celý interiér kostela malířem Ing. Řeřábkem⁷⁹. Byly namalovány do původních štukových rámců ze 30. let 17. století. Malby jsou rozděleny do čtyř pásů. V pásu nejbližší hlavnímu oltáři je pět polí. Uprostřed je mariánský monogram ve svatozář a na zbývajících polích jsou andělé nebo andílčí hlavičky na obláčcích. V dalším páse uprostřed je korunování Panny Marie Nejsvětější Trojicí. Po stranách je Panna Marie zjevující se sv. Janu Evangelistovi jako apokalyptická žena stojící na srpku měsíce, kolem ní je sluneční záře a navíc má kolem hlavy dvanáct hvězd. Na druhé straně je sv. Jan Nepomucký modlící se k Paladiu země České, které je nesené andělem. V dalším páse uprostřed jsou andělé a ze stran jsou sv. Václav a sv. Ludmila. V posledním páse na vítězném oblouku je pět polí s anděly a uprostřed velkou zářící hvězdou.

V roce 1930 v rámci výmalby kostela byly malby opraveny a přemalovány dělníky odborného restaurátora Majora.⁸⁰ Dnes jsou malby na mnoha místech poničené a opadané.

3.4. Kazatelna

Kazatelna byla zřízena nákladem kapitulního děkana Jana Frika a dokončena roku 1743.⁸¹ Je dílem truhláře Václava Rösslera a sochaře Šimona Thallera.⁸² Celá kazatelna je bohatě zlacena a sochy jsou bíle štafírované se zlacenými prvky. Je zasazena mezi dva sloupy a tvoří půlkruh. Z ikonografického hlediska kazatelna nijak nevybočuje a jsou na ní běžné motivy.

Na řečništi jsou tři pozlacené reliéfy. Postranní znázorňují sv. Jeronýma opisujícího evangelium a sv. Augustina s jeho atributy. Na větší prostřední kartuši jsou sv. Ambrož a sv. Řehoř Veliký. Všichni světcí se vznášejí na oblacích. Církevní otcové bývají na

⁷⁸ Josef Václav Hellich (1807-1880) byl malíř historických a náboženských obrazů a portrétista. Vystudoval Akademii výtvarných umění v Praze a Vídní. Zpočátku se věnoval portrétní tvorbě a později hlavně oltářní malbě. Je autorem oltářních obrazů např. v kostele Panny Marie před Týnem v Praze, klášterním kostele ve Vyšším Brodě nebo v kostele Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici. Mezi jeho portréty patří portrét spisovatelky Boženy Němcové. - HOROVÁ 1995, 254

⁷⁹ ZUMAN 1948, 92

⁸⁰ ZUMAN 1948, 93

⁸¹ HORČICE 1859, 84; PODLAHA 1901, 105; KOŠNÁŘ 1905, 404; ŠPŮREK 1938, 37; POCHE 1980, 405;

⁸² Pražské záznamy o sochaři Šimonu Thallerovi pochází z let 1718-1744. Jeho díla jsou hodnocena jako méně zdařilá, ale je oceňována jeho dekorativnost. Pro kostel ve Staré Boleslavi zhotovil několik prací. Mezi jeho další dílo patří výzdoba skříní na votivní dary ve Svatovítské katedrále na Pražském hradě u hrobu sv. Jana Nepomuckého. - BLAŽÍČEK 1958, 199

řečníště umístění v návaznosti na čtyři evangelisty, protože oni jsou vykladači Písma svatého. Řečníště je dole zakončeno zlacenou růžicí a kolem je mnoho zlacených volut. Nad refiéfy je pruh červené sametové látky se střapci, který zřejmě nepochází z doby vzniku kazatelny, protože nápis Buď pozdraven Ježíš Kristus je v češtině.

Na stěně kazatelny jsou kartuše se sv. Janem Křtitelem a Ježíšem Kristem jako Dobrým pastýřem. Pod baldachýnem je holubice Ducha svatého obklopená paprsky. Holubice Ducha svatého má kazateli připomínat, že to co káže nemá vycházet z něho, ale z Ducha svatého.

Všeobecně by se na stříškách kazatelen měla nacházet socha Ježíše Krista, Mojžíše s deskami desatera nebo světce jemuž je kostel zasvěcen. Na této kazatelně je na vrcholu stříšky Panna Marie s Ježíškem, které je kostel zasvěcen. Panna Marie má bohatě našasený šat a stojí na zlatém měsíci a Ježíšek má zdviženou ruku a žehná. U nohou má andělčí hlavičky. Ve spodní části jsou čtyři evangelisté se svými atributy. Mají otevřené knihy a píše evangelium.

Dnes se kazatelny ke kázání většinou nepoužívají, protože jejich funkce byla nahrazena na II. Vatikánském koncilu, který probíhal v letech 1962-1965, kázáním od ambonu. Není ale zakázáno z kazatelen kázat.

3.5. Oltář sv. Jana Nepomuckého

Na pravé straně u vítězného oblouku, naproti kazatelně, se nachází oltář sv. Jana Nepomuckého. Nechal ho vybudovat děkan Jan Frik a původně byl zasvěcen Umučení Páně. Oltář pochází z roku 1744 od sochaře Šimona Thallera.⁸³ Oltář je zakončen sochou sv. Josefa, který drží v náručí malého Ježíška se zlatou lilií. Socha sv. Josefa může zřejmě doplňovat sochu Panny Marie s Ježíškem na protější kazatelně. Kolem obrazu je mnoho malých andělků. Dva z nich drží baldachýn nebo draperii nad obrazem a další dva jsou na konzolách a ukazují na oltářní obraz. Oltář byl roku 1897 upraven a oltářní obraz nahrazen novým od Josefa Mathausera s tématem sv. Jana Nepomuckého. Nepomucký je oděn do kanovníckého roucha, má prst na ústech a v ruce drží palmovou ratolest. V pozadí je Mariánský chrám, což odkazuje na nepomucenskou legendu, kdy sv. Jan Nepomucký putoval v předvečer své smrti do Staré Boleslavi. Tento obraz je v levém dolním rohu signován a datován. V dopise dochovaném v archivu kapituly je osobní dopis Josefa Mathausera z 11. února 1897, který doprovázel

⁸³ POCHE 1980, 405

obraz cestující vlakem.⁸⁴ Malíř v něm nabádá k velké opatrnosti při manipulování s obrazem, protože je na plechu a mohly by se na něm udělat boule a nešel by vyrovnat. Zároveň dopis obsahuje vyúčtování a rozvržení dřer na upevnění na zed'.

3.6. Boční kaple

V hlavní lodi se nachází šest kaplí. Jejich původní výzdoba byla poničena za třicetileté války a bylo nutné je nově vyzdobit a vybavit. Kaple byly fundovány významnými šlechtickými rody v 60., 70. a 90. letech 17. století. Šlechtické rody si v kaplích nezřizovaly své rodové hrobky, jen Jáchym st. Slavata ve své závěti z roku 1631 projevil přání být v kostele pohřben.⁸⁵ Mít kapli ve staroboleslavském kostele bylo spíše prestižní záležitostí. Při novém vybavování válkou zničených kaplí se této úlohy zhostily šlechtické rody, které nechaly kaple vybavit již po dokončení výstavby kostela a navázaly tak na rodovou tradici. Novým šlechtickým rodem byli zřejmě jen Morzinové, kteří byli nově příchozí šlechtou. S výjimkou Valdštejské kaple je nad každou štukový alianční erb a pod všemi je kartuše s nápisem, kdo nechal kapli vyzdobit a v jakém roce.

V každé kapli je na každé straně nika s dřevěnou raně barokní sochou světce bíle štafirovanou se zlacenými prvky. U některých soch nelze rozpoznat jakého světce představuje, protože chybí atributy. Kromě Černínské kaple se ve všech kaplích dochovaly původní štukové oltáře z doby nové výzdoby kaplí. Tyto oltáře jsou dílem Giovanniho Bartolomea Cometyho, který do Čech přišel z italské části Švýcarska a oltáře zhotovil v letech 1662-1674.⁸⁶ Od jiného autora, zřejmě Jeana Baptisty Matheye, je štukový oltář ve Valdštejské kapli, která je až z 90. let 17. století.⁸⁷ V kaplích byli později umístěny zpovědnice. Výjimkou je Černínská a Slavatovská kaple.

Zřejmě jediným pozůstatkem původní výzdoby kostela je štuková výzdoba stěn a kleneb kaplí a stropu presbytáře. Tato výzdoba pochází z 30. let 17. století od italského umělce.⁸⁸ Tato štuková výzdoba se podobá štukové výzdobě Valdštejského

⁸⁴ Státní oblastní archiv v Praze; Kapitula Stará Boleslav; in.č. 437, ka 61, list 155

⁸⁵ VÁCHA 2010 — ŠTĚPÁN VÁCHA: Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. In: Umění LVIII, 2010, 17-41, 22

⁸⁶ BLAŽÍČEK 1958, 80

⁸⁷ VÁCHA 2014 — ŠTĚPÁN VÁCHA: Mathey delineavit: Náhrobek hraběte Humprechta Jana Černína z Chudenic ve světle písemných pramenů (1683-1688). In: Epigraphica e Sepulcralia V. Praha 2014, 219-240, 228

⁸⁸ VÁCHA 2010, 23

Nejnověji je štuková výzdoba datována do roku 1624 a spojována se štukovou výzdobou kostela Sv. Salvátora na Starém Městě v Praze z let 1625-1627. Zřejmě se jednalo o stejného umělce. Je možné,

paláce v Praze. Je možné, že i fresky starozákonních žen ve Slavatovské kapli jsou původní, protože připomínají personifikace kontinentů v Astronomické chodbě Valdštejnského paláce. Ve štukových rámcích jsou fresky, které se svými náměty vztahují k jednomu tématu. Na každé straně nad nikou je čtvercová freska. Na klenbě je sedm obdélníkových polí. Čtyři směrem k oknu a tři směrem k hlavní lodi.

Kaple na levé severní straně směrem k oltáři jsou: Berkovská, Lažanská a Černínská. Na pravé straně směrem k oltáři to jsou: Morzinská, Valdštejnská a Slavatovská kaple.

3.6.1. Berkovská kaple

Kaple, podle nápisu pod dvojnákem, vznikla roku 1673. Alianční znak patří Františkovi Antonínovi Berkovi z Dubé a jeho manželce Aloisii Ludovice Anně de Montecuccoli. Berkové z Dubé měli svou kapli ve staroboleslavském kostele již od roku 1628 a jejím fundátorem byl Jiří Volf Berka z Dubé. V jeho díle pokračoval i jeho syn František Antonín. František Antonín Berka z Dubé (1636-1706) zastával funkci císařského tajného rady a byl velvyslancem v několika evropských zemích a také byl posledním příslušníkem tohoto starého českého rodu.

V kapli je štukový sloupový oltář. Oltář je tvořen pilastrem mezi dvěma hladkými sloupy na každé straně. Sloupy jsou zakončeny kompozitními hlavicemi. Sloupy vynášejí kladí s dvojitým vystupujícím frontem rozděleným klenákem. Na frontonu stojí dvě světice. Na pravé straně je sv. Ludmila s šátkem kolem krku a knihou a na levé světice drží knihu a na hlavě má korunu, ale je bez jiného bližšího atributu. Sochy na oltáři představují sv. Jana Křtitele a muže v řádovém rouchu, zřejmě sv. Františka z Assisi. V nikách jsou sochy sv. Zikmunda a sv. Václava.

Na oltáři je obraz Očišťování Panny Marie od římského malíře Francesca Cozzy z roku 1672.⁸⁹ Obraz je signován: F.^{CO} COZZA F.1672.⁹⁰ Obraz je laděn do světlých barev s převažující modrou. Znárodňuje scénu, kdy Panna Marie se sv. Josefem přináší malého Ježíše do chrámu a je za něj obětován párek holubiček. Vše je zasazeno do sloupové architektury, nad kterou je nebe s malými andílky a andílčími hlavičkami. Hrabě Berka z Dubé zřejmě vnímal vybavení této kaple jako velmi prestižní zakázku,

že stejní umělci pracovali na výzdobě oratoře vévodkyně ve Valdštejnském paláci. - ULIČNÝ 2017 — Petr ULIČNÝ (a kol.): Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600-1635, Praha 2017, 924-925

⁸⁹ VÁCHA 2010, 28

⁹⁰ Francesco Cozza (1605-1682) byl římským malířem a žákem Domenichina. Mezi jeho práce patří fresková výzdoba Palazzo Origo v Římě nebo obraz Sv. Kosmy a Damiána a obraz Sv. Filipa Nerijského a sv. Františka Xaverského v kostele S. Lorencu al Largo nedaleko Fiastra - VÁCHA 2011a — Štěpán VÁCHA: An unknow work by Francesco Cozza in the Czech Republik. In: The Burlington Magazine, č.1301, 2011, 523-525, 523

neboť nechal oltářní obraz namalovat od italského umělce a z Itálie dovést do Čech. Vzhledem k tomu, že rok 1672 je rokem, kdy se hrabě Berka z Dubé ženil s italskou šlechtičnou, mohl být obraz přivezen v rámci tohoto sňatku.

Autor fresek není znám. Fresky představují scény ze života Panny Marie nebo se k ní váží. Na levé zdi je Sen sv. Josefa. Sv. Josefovi se zjeví archanděl Gabriel, protože pochybuje o početí Panny Marie.⁹¹ Na protější zdi je Zasnoubení Panny Marie se sv. Josefem, toto zasnoubení provádí kněz v chrámu v Jeruzalémě. Josef navléká Panně Marii prsten a v druhé ruce má hůl.⁹² Směrem k lodi jsou tři velká pole a na nich je zleva Zvěstování Panně Marii.⁹³ Toto Zvěstování není zobrazeno typicky, protože anděl sděluje Panně Marii, že počne, ona však již drží Ježíška v náručí. Uprostřed je Korunování Panny Marie.⁹⁴ Bůh Otec a Ježíš Kristus korunují Pannu Marii, nad korunou se vznáší holubice Ducha svatého a všichni sedí na oblacích. Vpravo je Navštívení Panny Marie, na kterém Alžběta pokleká před Pannou Marii a z otevřeného nebe na vše shlíží anděl.⁹⁵ V menších polích je zleva Panna Marie adorující narozeného Ježíše. Výjev je zasazen do domu a průhledem je vidět hornatá krajina. Další je Dvanáctiletý Ježíš mezi učenci, který sděluje Panně Marii a sv. Josefovi, že ho nemuseli hledat a strachovat se, protože on byl u Otce.⁹⁶ Následující výjev zřejmě znázorňuje Obřezání Páně, protože výjev je zasazen do chrámu a Ježíše drží dva kněží.⁹⁷ Na posledním poli je Klanění Tří králů.⁹⁸

3.6.2. Lažanská kaple

Kapli dal zřídil roku 1674 Karel Maxmilián Lažanský, jemuž patří i erb nad kaplí. Další erby patří první a druhé manželce Karla Maxmiliána Marii Maxmiliáně ze Šternberka a Anně Alžbětě Spadko ze Spankau. Nápis nad kaplí u erbů prozrazuje, že kaple byla zřízena z odkazu Ester Mitrovské rozené Lažanské z Bukové: Esther Lažansko. Mitrowski Pie testavit et ff contages 1674. Car. Maximil. com. Lažanski de Bvkowe. Mar. Maximil. nata com de Sternberg ana Elisab. Bar. de Spandko. Karel Maxmilián Lažanský zastával funkci prezidenta apelačního soudu a dvorského sudího.⁹⁹

⁹¹ HALL 1991 — James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 1991, 204

⁹² Zobrazení této scény vychází z Protoevangelia a hlavně Zlaté legendy z 13. století. Hůl upomíná na událost jak byl sv. Josef vybrán jako manžel Panny Marie.

⁹³ HALL 1991, 505-507; ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006, 316-320

⁹⁴ HALL 1991, 227

⁹⁵ Tuto událost popisuje Lukášovo evangelium.

⁹⁶ HALL 1991, 125

⁹⁷ HALL 1991, 308-309

⁹⁸ ROYT 2006, 110-113

⁹⁹ Ročenka, str. 78

Štukový oltář je tvořen hladkými sloupy s kompozitními hlavicemi a je bohatě zlacen. Na vrcholu sedí dva putti s nápisovými páskami s latinským textem. Sochy představují světice. Pravá světice v poutnickém rouchu s holí by mohla být sv. Brigita Švédská a protější socha císařovny zřejmě představuje sv. Helenu, ale světici chybí palec, který mohl držet atribut.

Oltářní obraz Uvedení Panny Marie do chrámu od Karla Škréty¹⁰⁰ pochází z roku 1674.¹⁰¹ Karlu Škrétovi obraz poprvé připsal až Rudolf Kuchyňka.¹⁰² Jaroslav Neumann se domníval, že se jedná o práci otce a syna Škrétových.¹⁰³ Neumann na obraze spatřoval kryptoportréty Karla Škréty st., jeho manželky a Karla Škréty ml. Podle nově prozkoumaných archivních záznamů byl Karel Škréta ml. v době vzniku obrazu na cestách v zahraničí, a to v letech 1673-1675.¹⁰⁴ Jedná se o netradiční zobrazení tohoto námětu, protože Panna Marie v té době měla být tříleté dítě, ale zde je znázorněna jako téměř dospělá žena. Kráčí po schodech, kněz ji žehná a kolem je mnoho postav. Vše je zasazeno do architektury a v průhledu za draperií, kterou drží andělé, jsou chrámové dveře. Jaromír Neumann se domníval, že se Škréta pro tento obraz inspiroval v římském kostele Santa Maria in Vallicella obrazem stejného námětu, jenž namaloval Federico Barocci. Škréta mohl obraz vidět při svém pobytu v Římě a kompozičně jsou si obrazy velmi podobné, jen ústřední postavy jsou stranově obráceny.

Na oltářní menze se od roku 1934 nachází socha Srdce Páně od Čeňka Vosmíka.¹⁰⁵ V nikách jsou sochy sv. Karla Boromejského a světce v biskupském rouchu stojícím na uťaté hlavě.

Na nástropních freskách jsou zjevení a milosti, kterých se dostalo některým řádovým světcům. U všech se nedá s jistotou určit, o jakého se jedná. Na zdi můžeme vidět sv. Dominika a sv. Kateřinu Sienskou, jak dostávají od Panny Marie a Ježíška růženec.¹⁰⁶ Na protější zdi jsou dva muži v bílém řádovém rouchu, jeden klečí a druhý dostává od Panny Marie prsten, což může symbolizovat zasnoubení s Kristem a vstup

¹⁰⁰ Karel Škréta (1610?-1674) jeden z nejvýznamnějších barokních malířů v Čechách. V mládí se seznámil s rudolfínskou malbou. V mládí cestoval do Itálie, kde navštívil nejvýznamnější umělecká centra. Je autorem mnoha oltářních obrazů a podobizen. Mezi jeho práce patří Svatováclavský cyklus pro Zderazký klášter, hlavní oltář Nanebevzetí Panny Marie v kostele Panny Marie před Týnem nebo oltářní obrazy v biskupském kostele v Litoměřicích. - HOROVÁ 1995, 830

¹⁰¹ VÁCHA 2010, 28

¹⁰² STOLÁROVÁ/VLNAS 2010 — LENKA STOLÁROVÁ/ VÍT VLNAS (ED): Karel Škréta. His work and his era. Praha 2010, 436

¹⁰³ NEUMANN 2000 — Jaroslav NEUMANN: Škrétové. Praha 2000, 135

¹⁰⁴ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 436

¹⁰⁵ ŠPŮREK 1938, 37

¹⁰⁶ HALL 1991, 336

do řádu. Mužem, který dostává prsten by mohl být cisterciák sv. Robert z Molesme.¹⁰⁷ Na velké poli zprava je sv. Ignác z Loyoli dostávající od Panny Marie řádové stanovy. Uprostřed je žehnající Panna Marie, putti přinášející berlu, mitru a věnec růží a pod nimi je několik osob. Vlevo je sv. Terezie z Avily v karmelitánské řádové roucho a za ní stojí sv. Josef, ke kterému se modlívala, a Panna Marie držící Ježíška jí dává na krk řetízek.¹⁰⁸ Toto zobrazení vychází z vidění, které měla a napsala o něm. Sv. Josef jí dal bílý plášť a zlatý řetízek s křížkem jako symbol schválení jejího záměru založit klášter.¹⁰⁹ V malých polích zleva je sv. Antonín Paduánský, kterému Panna Marie podává malého Ježíška. Dále jsou dvě pole se světci, kteří přijímají bílé řádové roucho. Prvním by mohl být cisterciák sv. Alberich nebo zakladatel premonstrátského řádu sv. Norbert, protože oba bývají zobrazováni jak dostávají od Panny Marie bílý řádový oděv.¹¹⁰ Muž, přijímající od Panny Marie škapulíř, by mohl být cisterciák sv. Štěpán Harding.¹¹¹ V posledním poli je světec v černém řádovém roucho, kterému se zjevuje Panna Marie s Ježíškem, sv. Barbora a sv. Kateřina.

3.6.3. Černínská kaple

Alianční erb ovinutý řádem zlatého rouna¹¹² umístěný nad kaplí patří hraběti Humprehtu Janu Černínovi z Chudenic a jeho manželce Dianě Marii Ippoliti di Gazoldo. Podle nápisu pod erby výzdoba kaple pochází z roku 1664: HVB: COM. CZERNIN DIANA CO CER. MARCHSA: HYPPOLITI 1664. Hrabě Humpreht Černín z Chudenic si nechal kapli vyzdobit po svém návratu z Benátek, kde působil jako velvyslanec. Později bylo v kapli pohřbeno v cínové cistě srdce hraběte Černína, které bylo pod podlahou nalezeno v roce 1940 a umístěno do zdi kaple.¹¹³

Původní štukový oltář byl v roce 1744 nahrazen pozdně barokním oltářem.¹¹⁴ Oltář byl nahrazen novým v rámci oprav kaple. Stejně jako v protější Slavatovské kapli byl v roce 1729 proražen nový vchod do kostela.¹¹⁵ Současný oltář zhotovil truhlář Josef Abt z Nového Města pražského a sochař Šimon Thaller.¹¹⁶ Jedná se o rámový oltář, který je

¹⁰⁷ DAVID 2013 — Martin DAVID: Kopie milostného obrazu Panny Marie Svatokupecké v barokním sochařství (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci). Olomouc 2013, 23

¹⁰⁸ HALL 1991, 441

¹⁰⁹ HALL 1991, 441

¹¹⁰ DAVID 2013, 23

¹¹¹ DAVID 2013, 23

¹¹² Řád zlatého rouna byl na erb dodán později, protože hrabě Humpreht Jan Černín z Chudenic se stal jeho nositelem až v roce 1675 - VÁCHA 2010, 33

¹¹³ Věstník Staroboleslavský 1/1941, 3

¹¹⁴ ZUMAN 1948, 91; POCHE 1980, 404; VÁCHA 2010, 25

¹¹⁵ ŠPŮREK 1938, 36

¹¹⁶ ZUMAN 1948, 91; VÁCHA 2010, 25

nesen dvěma anděly a dole jsou sv. Kateřina a sv. Barbora. Vedle obrazu v nástavci jsou sochy sv. Máří Magdaleny a sv. Doroty.

Obrazy byly na nově zřízený oltář umístěny původní. Jedná se o obraz Zvěstování Panny Marie¹¹⁷. Archanděl Gabriel, nesoucí lilii, zvěstuje Panně Marii, že počne z Ducha svatého, jehož symbol holubice se vznáší nad jejich hlavami. V závěru v otevřeném nebi je Bůh Otec se zeměkoulí a vše je doplněno poletujícími putti. V nástavci je Adam a Eva u stromu poznání. Nástrovní fresky jsou dílem Jana Bedřicha Hesse.¹¹⁸ Autorství fresek bylo zjištěno na základě korespondence mezi Hessem a hrabětem Černínem. Jan Bedřich Hesse je s největší pravděpodobností i autorem oltářních obrazů. Jednalo by se o jeho jediné dosud známé dílo.¹¹⁹

Nástrovní fresky zobrazují některé invokace loretánské litanie a na každém výjevu je Panna Marie Staroboleslavská. Jednotlivé výjevy jsou latinsky popsány. Jsou to invokace: Věži Davidova, Dome zlatý, Archo úmluvy, Trůne moudrosti, Útočiště hříšníků, Královno všech svatých, Utěšitelko zarmoucených, Pomocnice křesťanů, Uzdravení nemocných. Je možné, že fresky na bočních stěnách mohou pocházet až z pozdější doby. Na výjevu na levé straně je zobrazen kostel, který vzhledem odpovídá mariánskému kostelu, ale tuto podobu kostel získal až přestavbou v letech 1736-37. V té době byla upravena a zvětšena okna na průčelí a osazeny čtyři horní sochy, které jsou na fresce zřetelně vidět.

V nice na pravé straně je socha sv. Josefa držícího Ježíška a v prázdné ruce mohl držet lilii. V levé nice je socha sv. Jáchyma.

Dne 31. května 1942 byl v kapli vysvěcen nový oltář Pražského Jezulátka. Jezulátko je vyrobeno ze dřeva a je umístěno do kříšťálové skříňky, kolem je umělý mramor. Oltář zhotovila firma Břetislava Kafky z Červeného Kostelce.¹²⁰

3.6.4. Slavatovská kaple

Podle nápisu byla kaple zřízena roku 1668 Ferdinandem Slavatou: Ferdinandvs com: Slavata Maria Renata com. Slavat. De Nachod 1668.

¹¹⁷ HALL 1991, 505-507

¹¹⁸ Jan Bedřich Hess (zemřel 1673) – oltářní obraz ze Staré Boleslavi je dnes jediným jeho známým dílem. Obrazy pro kostel sv. Mikuláše se nedochovaly. Dříve mu byl připisován obraz Apoteóza sv. Benedikta v Lužci, který je dílem Jan Kryštofa Lišky. V roce bylo jako o jediném jeho známém díle psáno o obrazu Zřízení dominikánského řádu z kostela sv. Jiljí v Praze. Píší o návaznosti na Škrétu a v detailech prý připomíná Antonína Stevense. Dnes je tento obraz připisován přímo Antonínu Stevensovi. - Dějiny českého výtvarného umění II/1, 1989, 339; FAKTOROVÁ 2013 — Líza FAKTOROVÁ (ed.): Farní a klášterní kostel sv. Jiljí v Praze. Praha 2013

¹¹⁹ VÁCHA 2010, 25

¹²⁰ Věstník Staroboleslavský 4/1942, 44

Původní štukový oltář byl upraven v rámci vybudování nového vstupu do kostela, stejně jako v protější Černínské kapli. Oltářní menza byla odtažena od zdi, ale jiné úpravy zřejmě neproběhly. Oltář se svým členěním podobá oltáři v Berkovské kapli, ale je zakončen nástavcovým obrazem, nad kterým je trojúhelníkový štít.

Původně se na oltáři nacházel oltářní obraz Nanebevzetí Panny Marie, jehož kvality dokazuje obraz v nástavci s Nejsvětější Trojicí. Je zvláštní, že se v kostele ve stejnou dobu nacházely dva oltáře stejného patrocinia, ale bylo tomu tak, i když byl hlavní oltář zasvěcen Zvěstování Panně Marii. Tento obraz byl v roce 1877 nahrazen novým a darován do Bosny.¹²¹ Nový obraz je od malíře Josefa Hellicha a představuje Klanění tří králů. Obraz je laděn do hnědých barev a uprostřed vystupuje postava Panny Marie oděná do červenomodrého oděvu, která má na klíně malého Ježíška v bílé košilce, který žehná přítomným. Před nimi klečí tři králové a ukazují své dary. Těsně za Pannou Marií stojí ve chlévě sv. Josef a v pozadí jsou další osoby. Celý výjev je zasazen do hornaté krajiny se stromy.

Na oltářní menze je umístěn novější obraz, zřejmě ze 40. let 20. století, znázorňující Pannu Marii s Ježíškem darujícím růženec sv. Dominikovi. Po stranách oltáře se nacházejí sochy světic. Mohlo by se jednat o sv. Máří Magdalenu a sv. Rozálii, která by v prázdné ruce držela kříž.

Sochy v nikách představují sv. Šebestiána a sv. Václava.¹²² V pravé zdi jsou v cínové schránce ostatky děkana Dionysia Erasma Kriegra, které byly, podle nápisu na mramorové desce nad nimi, do kaple přeneseny v roce 1943 z původního hrobu za kostelem. Na levém pilíři kaple je rokokový obraz jezuitského světce.¹²³ Obraz má bohatě vyřezávaný zlacený rám a dle výjevu by se mohlo jednat o sv. Aloise Gonzagu, protože se jedná o mladého muže s otevřenou knihou a lilií, a za ním je krucifix. Nad obrazem sv. Aloise Gonzagy je menší obraz sv. Jana Nepomuka Neumanna z doby, kdy redemptoristé, ke kterým patřil, působili ve Staré Boleslavi - tedy z 1. poloviny 20. století.

Nástrovní fresky zachycují biblické ženy jako předobrazy Panny Marie. Fresky jsou latinsky popsány jmény žen, které představují a označením části bible, kde se o nich hovoří. V prvním větším poli zleva je Ester. Ester má symbolizovat moudrost a statečnost Panny Marie a může být i předobrazem Panny Marie jako přímělkyně u posledního soudu, protože Ester prosila krále o svobodu a ušetření Židů před

¹²¹ SRDÍNKO 1880, 71

¹²² POCHE 1980, 406

¹²³ POCHE 1980, 406

vyhlazením v perské říši.¹²⁴ Uprostřed je Batšeba, která byla manželkou krále Davida a matkou krále Šalamouna. Šalamoun své matce dal postavit trůn vedle svého, stejně jako Kristus posadil svou matku Marii na nebeský trůn a korunoval ji.¹²⁵ V pravém velkém poli je Abigail, která jako prostřednice utišila hněv Davidův a Panna Marie jako prostřednice utěšuje hněv Boží.¹²⁶ V prvním malém poli zleva je Rebeka. Tato je předobrazem pro Pannu Marii, protože byla ochotná plnit vůli Boží stejně jako později Panna Marie.¹²⁷ Další je Jael, jež zabila spícího vojevůdce Siseru, prorazivše mu hřebíkem hlavu. Jael se tak stala předobrazem ctnosti Panny Marie.¹²⁸ Dále následuje Judita držící hlavu Holoferna jako předobraz statečnosti Panny Marie, vítězí nad hadem.¹²⁹ Poslední je Rachel, která má být předobrazem chudoby Panny Marie.¹³⁰ Fresky na zdech představují Pannu Marii jako královnu andělů a královnu patriarchů.

3.6.5. Valdštejská kaple

Tato kaple jako jediná nemá jednoho fundátora, ale fundace má kolektivní charakter. Toto dokládá nápis pod Valdštejským erbem nad kaplí: Sac. Waldstein. Jednotlivé erby Valdštejnů jsou umístěny na predele oltáře. Mezi nimi je zprava erb arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna¹³¹ hlavního iniciátora vzniku kaple a vedle něj erb Františka Augusta z Valdštejna, který byl komendátorem johanitského řádu ve Vídni.¹³² Zbývají dva erby, z nichž jeden by mohl patřit Albrechtu Leopoldovi, který byl duchovním a tudíž by mu přínáležel erb v kartuši. Další erb je zřejmě Ferdinanda Arnošta. Oba tyto členové rodu Valdštejnů zemřeli v roce 1656. Kaple byla vysvěcena arcibiskupem z Valdštejna ve stejný den jako hlavní oltář, jak dokládá nápis na desce v presbytáři, tedy 21. května 1690 a byly do něho vloženy ostatky sv. Benigna a Theodora.

Na portálovém oltáři je obraz Narození Panny Marie a v nástavci obraz Boha Otce od neznámého autora.¹³³ Celý výjev hlavního obrazu je zasazen do sloupové architektury v pozadí s krajinou a nahoře je průhled do nebe s andílky. Celý výjev je laděn do tmavších barev. Vyniká tak sv. Anna oděná do červeného šatu držící Pannu Marii a z otevřeného nebe klesá jasné světlo. Oltářní architektura je tvořena dvěma

¹²⁴ HALL 1991, 131; ROYT 2006, 76

¹²⁵ HALL 1991, 433

¹²⁶ ROYT 2006, 69

¹²⁷ ROYT 2006, 84

¹²⁸ ROYT 2006, 85

¹²⁹ ROYT 2006, 107

¹³⁰ ROYT 2006, 86

¹³¹ VÁCHA 2010, 30

¹³² VÁCHA 2010, 31

¹³³ Oltář zřejmě vznikl podle návrhu architekta Jeana Baptisty Matheye, který byl ve službách arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna - VÁCHA 2014, 228

sloupy s kompozitními hlavicemi. Nad rámem obrazu je kartuše s pozlacenou holubicí Ducha svatého. Kolem oltáře je několik putti s vavřínovými věnci na hlavě. Oltář je zakončen sochou krále Davida hrajícího na harfu. Levá socha na oltáři by mohla představovat Simeona držícího malého Ježíška. Protější, dosud neztotožněný, světec stojí zahalen do pláště a v ruce drží svitek.

Na oltářní menze je obraz Panny Marie Ustavičné pomoci, který v červnu 1932 nahradil původní obraz Růžencové Panny Marie.¹³⁴ V nikách jsou sochy sv. Metoděje s Palladiem a sv. Ludmily.

Nástrovní fresky jsou dílem Jana Kryštofa Lišky a jedná se o jeho nejstarší freskovou práci.¹³⁵ Zobrazují starozákonní náměty vztahující se k Panně Marii. Každá freska je opatřena textem, ale tyto texty jsou na některých místech nečitelné. Na levé zdi je Panna Maria přirovnána k mraku a v tomto mraku je její jméno. Na protější straně je muž, který zvedá snad náhrobní kámen a stojí u něj žena a ovce. V prvním velkém poli zleva je Jákobův žebřík. Dalším přirovnáním je Noemova archa nad, kterou se vznášejí holubice. V posledním poli je Abrahám obětující Izáka a nad nimi je anděl držící hvězdu. V malých polích je zleva vyobrazení mužské postavy, zřejmě Boha, která drží džbán a vylévá z něj vodu na zem. Tato freska by možná mohla symbolizovat stvoření světa. Následuje freska s vyhnáním Adama a Evy z ráje a Panna Marie je také označována novou Evou a Ježíš novým Adamem. Další výjev je přirovnání Panny Marie k chrámu. Poslední výjev přirovnává Pannu Marii k duze.

3.6.6. Morzinská kaple

Kaple je v literatuře někdy nesprávně označována jako Martinická kaple.¹³⁶ Zřejmě to mohl zapříčinit nápis nad kaplí, který se skládá jen z počátečních písmen jen donátorů: P.G.V.M.-E.M.G.H.V.H. 1662. Písmena zkracují jména Pavla Morzina a jeho manželky Alžběty Marie, rozená Hrzánové z Harasova.¹³⁷ Tato kaple byla dokončena jako první a rod Morzinů se jako fundátoři objevil v kostele nově.

Oltář je portálový štukový s obrazem Holubice Ducha svatého obklopené andílky v nástavci. Na hlavním obraze je Immaculata. Obraz je dílem Antonína

¹³⁴ ŠPŮREK 1938, 37

¹³⁵ VÁCHA 2010, 31

Jan Kryštof Liška přišel do Prahy na pozvání arcibiskupa Valdštejna a vytvořil pro něj několik prací. Téma Jákobova snu později provedl nad schodištěm v prelatuře kláštera v Plasích, kde se jedná o monumentální fresku z let 1702-1703 – Dějiny českého výtvarného umění II/2, 1989, 569

¹³⁶ PODLAHA 1901, 106; ROYT/STEHLÍKOVÁ/ŠTĚPÁNEK 1995, 8

¹³⁷ VÁCHA 2010, 25

Stevense ze Steinfelsu¹³⁸ a předlohou byla rytina Scheltea Bolwerta zhotovená podle kresby Petera Paula Rubense.¹³⁹ U Stevense by se nejednalo o nic neobvyklého, protože často tvořil podle grafických předloh. Jedná se téměř o přesnou kopii předlohy, jen Panna Marie má na hlavě jinou korunu. Na původní grafice má Panna Marie jednoduchou královskou korunu a na Stevensově obraze se jedná o císařskou korunu, která působí monumentálnějším dojmem. Obraz byl Antonínu Stevensovi připisán na základě srovnání s jeho dalšími díly až v rámci zkoumání pro připravovanou výstavu o Karlu Škrétovi v roce 2010, kdy došlo také k restaurování tohoto obrazu.¹⁴⁰ Obraz byl totiž několikrát restaurován, silně přemalován a působil mnohem tmavěji než dnes.

Oltář je tvořen čtyřmi sloupy s kompozitními hlavicemi. Na kladí s andělíčky hlavičkami sedí dvě mužské postavy držící desky s latinskými verši ze Starého zákona. Pravý muž má desku s verši z Písně písní 4,7 „Celá jsi krásná, láska má, jsi dokonalá, bez vady“. Levá deska nese verš z Izaiáše 11,1 „Z Jišajova pařezu vyrazí proutek“. Sochy na oltáři patří sv. Antonínovi z Padovy a sv. Františkovi z Pauly. V nikách jsou sochy sv. Petra a sv. Pavla.

Nástrovní fresky jsou od neznámého autora a znázorňují milostné mariánské sochy a obrazy. Každá freska je latinsky popsána jakou sochu nebo obraz představuje. Na zdech je Madona Tuřanská a Pieta z Krupky. Nástrovní fresky představují Pannu Marii Montseratskou, Pannu Marii Loretánskou, Madonu z Altöttingu, Madonu Vartenskou z dnešního polského Bardo, Pannu Marii Pasovskou, Pannu Marii z Neukirchen beim Heiligen Blut a Pannu Marii Svatohorskou.

3.6.7. Donátoři

Co se týče staroboleslavského kostela bylo vybavování kaplí pro šlechtice prestižní záležitostí. Některé rodiny se o svou kapli staraly po celé generace. Například u Černínské kaple došlo k vybavování příslušníky rodu ještě ve 20. století. Mezi donátory byly přední šlechtické rody Českého království a netýkalo se to jen kaplí, ale

¹³⁸ Malíř Antonín Stevens ze Steinfelsu (1618-1672) byl synem rudolfinského krajináře z Nizozemí. Byl autorem mnoha oltářních pláten a často pracoval podle grafických předloh. Mezi jeho práce patří oltář v kostele Panny Marie před Týnem v Praze nebo oltář v kostele sv. Tomáše v Praze na Malé Straně. - VÁCHA 2009 — Štěpán VÁCHA: K rané tvorbě pražského malíře Antonína Stevense ze Steinfelsu. In: Orbis artium. Brno 2009, 165-174; VÁCHA 2011b — Štěpán VÁCHA: Antonín Stevens ze Steinfelsu.- nové poznatky k jeho původu a tvorbě. In: Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a v Evropě. Praha 2011, 99-114

¹³⁹ Rytina je variací na Rubensův obraz z roku 1628, který vytvořil pro kapitulní síň kláštera v Escorialu - STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 462

¹⁴⁰ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 462

výzdoby celého kostela a potažmo budování kaplí Svaté cesty z Prahy do Staré Boleslavi.¹⁴¹

V podobné době, jako probíhala výzdoba bočních kaplí mariánského kostela a Svaté cesty, byly vyzdobovány ambitové kaple jiného významného místa spojeného s mariánským kultem. Tím místem je Svatá Hora u Příbrami, kde se můžeme setkat s některými rody jako donátory, kteří fundovali kaple ve Staré Boleslavi.¹⁴² Tyto osobnosti spojuje hluboká víra v Boha a také světský rozměr, kterým je určitá prestiž. Tito donátoři, pokud se jednalo o muže, zastávali často vysoké státní úřady a byli to velmi bohaté osoby, jež byly ochotné část svého majetku věnovat na dobrou věc a pro spásu své duše.

František Antonín Berka z Dubé

Berkové z Dubé měli kapli v mariánském kostele již od roku 1628, neboť ji nechal zřídit Jindřich Volf Berka z Dubé. V jeho díle pokračoval syn František Antonín, který byl zároveň posledním příslušníkem rodu. Hrabě František Antonín Berka z Dubé byl velkým mecenášem sakrálního umění. Zaplatil čtyřicátouprvní kapli Svaté cesty s Pannou Marií Vartskou. Berkové z Dubé také fundovali kapli v ambitech na Svaté Hoře. Jako zakladatel kaple je od roku 1661 uváděn František Karel Hovora Berka z Dubé, bratr Františka Antonína, jenž se nedožil dostavby ambitů a zemřel již v roce 1663. Po smrti Františka Karla Hovory Berky z Dubé převzal dostavbu jeho bratr František Antonín. Kaple byla zasvěcena Obětování Panny Marie a vyzdobena v letech 1670-1671.¹⁴³

Hrabě František Antonín Berka z Dubé byl podobně jako jeho současníci sběratelem a mecenášem umění. První díla začal nakupovat v 70. letech 17. století ve Vídni. Jednalo se asi o 90 obrazů. Ve Vídni nakupoval díla italských a nizozemských umělců z období renesance a raného baroka. Mezi těmito umělci byli Petr Paul Rubens nebo Anthonius van Dyck.¹⁴⁴ Díla italských umělců nakupoval většinou přímo v Itálii, kterou

¹⁴¹ Svatá cesta vedla z Prahy do Staré Boleslavi. Jednalo se o soubor 44 kapliček, které byly od sebe na vzdálenost délky Karlova mostu a vedly cestou, kterou bylo vezeno tělo sv. Václava ze Staré Boleslavi do Prahy. V každé kapli byl zobrazen výjev ze života sv. Václava, milostná mariánská socha nebo obraz a jedna invokace loretánské litanie. Svatá cesta byla vystavěna v roce 1674. – POKORNÝ 2000 — Pavel R. POKORNÝ: Zmizelá erbovní galerie. In: Heraldická ročenka 1999-2000. Praha 2000, 72-126, 73

¹⁴² Svatá Hora u Příbrami je spojena s kultem Panny Marie Svatohorské. Jedná se o dřevěnou sošku, kterou měl podle tradice vyřezat arcibiskup Arnošt z Pardubic. V baroku prošlo poutní místo kompletní přestavbou. Kolem kostela jsou ambity a jednotlivé kaple byly fundovány různými významnými rody.

¹⁴³ KOPEČEK 2006 — Josef KOPEČEK: Svatá Hora. Kostelní Vydří 2006, 56

¹⁴⁴ SLAVÍČEK 1996 — Lubomír SLAVÍČEK: Dvě podoby barokního sběratelství 17. století v Čechách: sbírky Otty Nostice ml. (1608-1665) a Františka Antonína Berky z Dubé (1649-1706). In: Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750). České Budějovice, 1996, 483-513, 506

několikrát navštívil.¹⁴⁵ Pořizoval si originály obrazů, ale i kopie známých mistrů. Svou sbírku obrazů měl na několika místech. Větší část byla v jeho vídeňském paláci a menší část, kterou tvořilo asi 105 obrazů, se v letech 1694-1706 nacházela na zámku Nový Falkenburk.¹⁴⁶ Vlastnil také rozsáhlou knihovnu.

Při své kavalírské cestě se v Itálii nechal hrabě Berka dvakrát portrétovat. Jednalo se o portréty od Ferdinanda Voeta a Carlo Maratty.¹⁴⁷ Carlo Maratta byl oblíbeným portrétistou návštěvníků Říma.

Obraz Uvedení Panny Marie do chrámu z kostela ve Staré Boleslavi nebyl prvním dílem, které Karel Škréta vytvořil pro hraběte Berku. V roce 1672 vznikl obraz Paris a Helena, který zobrazuje Františka Antonína Berku z Dubé a jeho novomanželku Aloisii Ludovicu Annu de Montecuccoli. Manžele jsou oblečeni do kostýmů, což bylo v barokní době oblíbené. Předlohy pro tento obraz Karel Škréta čerpal u italských umělců.¹⁴⁸

Zřejmě nejvýznamnějším fundátorským počinem hraběte Františka Antonína Berky z Dubé je stavba kostela sv. Vavřince a sv. Zdislavy při dominikánském klášteře v Jablonném v Podještědí. Touto stavbou chtěl poukázat na rodinné vazby se sv. Zdislavou z Lemberka. Na stavbu kostela pozval do Čech architekta Johanna von Hildebranta. Projekt pochází z roku 1699 a vznikl k němu i dřevěný model, který zřejmě sloužil pro hraběte jako ukázka jak bude budoucí kostel vypadat.¹⁴⁹ Dostavby se hrabě nedočkal, protože zemřel v roce 1708 a po jeho smrti došlo k úpravám na stavbě. Celý kostel byl vysvěcen v roce 1729.

Karel Maxmilián Lažanský

Karel Maxmilián Lažanský fundací kaple v mariánském kostele plnil polední vůli své příbuzné Ester Lažanské. Rod Lažanských byl dlouho téměř bezvýznamný, až otec Karla Maxmiliána Ferdinand Rudolf byl povýšen na říšského hraběte. Ve stejné době, jako byla dokončena výzdoba kaple, Karel Maxmilián platil páté zastavení Svaté cesty s Pannou Marií Budějovickou.

Byl nejmladším synem Ferdinanda Rudolfa Lažanského z Bukové a Markéty rozené Vratislavové z Mitrovic. Jeho dva bratři zemřeli bezdětní a Karel Maxmilián se stal

¹⁴⁵ V Itálii byl během své kavalírské cesty a koncem 17. století působil v Benátkách jako císařský velvyslanec. - SLAVÍČEK 1996, 506

¹⁴⁶ SLAVÍČEK 1996, 508

¹⁴⁷ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 153

¹⁴⁸ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 150-152

¹⁴⁹ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2017, 234

dědicem rodového majetku. Byl žákem Bohuslava Balbína a studia na pražské filozofické fakultě ukončil roku 1658.¹⁵⁰ Jeho univerzitní tezi navrhl Karel Škréta.¹⁵¹

Humprecht Jan Černín z Chudenic

O tom, jak si Staré Boleslavi považoval svědčí to, že v černínské rodové kapli bylo pohřbeno jeho srdce a mozek. Deset let po vyzdobě rodové kaple platil hrabě Černín třicátoupatou kapličku Svaté cesty s vyobrazením Panny Marie uctívané v Seči.¹⁵²

Humprecht Jan Černín z Chudenic se narodil 14. února 1628 v Radeníně jako syn Jan Křtitele Černína z Chudenic a jeho manželky Zuzany Homutové z Harasova. Vystudoval práva na pražské univerzitě. V letech 1645-1647 podnikl kavalírskou cestu do Itálie, Francie a Nizozemí, během níž se mohl seznámit s kulturou a uměním těchto zemí.¹⁵³ Po návratu do Čech se roku 1650 stal komořím arcivévody Leopolda Viléma¹⁵⁴ ve Vídni. O rok později, po smrti svého strýce Heřmana Černína z Chudenic, se stal dědicem jeho rozsáhlého majetku a také hraběcího titulu.

V letech 1660-1663 hrabě Černín působil jako velvyslanec rakouského císaře v Benátkách.¹⁵⁵ Zřejmě již od počátku své diplomatické mise se v Benátkách stýkal s obchodníky s uměním a znalci. Kupoval velké množství obrazů, byl mecenášem umění a finančně podporoval několik umělců.¹⁵⁶ Pracovalo pro něj několik agentů, kteří nakupovali obrazy v Benátkách i jiných městech Itálie. Hrabě Černín nejen nakupoval obrazy, ale i přímo objednával u malířů. V Benátkách pro něj pracovalo asi jednadvacet umělců. Někdy se stávalo, že přesně definoval jak by si obraz představoval, ale jindy dával malíři volnou ruku. Rád si nechával malovat dvojice z řecké mytologie.¹⁵⁷ Chodil přímo do ateliérů umělců a dohlížel, zda práce pokračují, jak mají. Často objednával u Pietra della Vecchio¹⁵⁸ nebo Cavaliera Pietra Liberioho.¹⁵⁹ V Itálii nakupoval obrazy italských mistrů, německých mistrů působících v Benátkách a podařilo se mu zakoupit

¹⁵⁰ PREISS 1997 — Pavel PREISS: Patria mihi pro coelo est. Karel Maxmilián Lažanský, žák Bohuslava Balbína. Několik poznámek ke kulturnímu profilu barokního šlechtice. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn, Mariánská Týnice, 1997, 29-41, 32

¹⁵¹ PREISS 1997, 30

¹⁵² KRENNER-KARLŠTEJNSKÝ 1939 — Vilém Václav KRENNER-KARLŠTEJNSKÝ: Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavi. Stará Boleslav 1939, 12

¹⁵³ SLAVÍČEK 2007 — Lubomír SLAVÍČEK: Sobě, umění, sběratelství. Praha 2007, 39

¹⁵⁴ Arcivévoda Leopold Vilém se po smrti svého bratra stal císařem Leopoldem I.

¹⁵⁵ SLAVÍČEK 2007, 39

¹⁵⁶ Nejvíce podporoval německého malíře působícího v Benátkách Johanna Carla Lotha, jehož obrazy byly v Černínově sbírce hojně zastoupeny. - SLAVÍČEK 2007, 42

¹⁵⁷ NOVÁK 1915 — Josef NOVÁK: Dějiny bývalé hr. černínské obrazárny na Hradčanech. In: Památky archaeologické 3/1915. Praha 1915, 123-141, 128

¹⁵⁸ V roce 1661 vlastnil 19 obrazů od tohoto malíře - NOVÁK 1915, 126

¹⁵⁹ SLAVÍČEK 2007, 42

deset obrazů Karla Škréty, které vytvořil během pobytu v Benátkách. V jeho sbírce se nacházely i kopie starších nebo současných umělců, neboť vlastnit originál od Tiziána nebo Rafaela by stálo totéž, jako celá sbírka pořízená při pobytu v Benátkách.¹⁶⁰ O Černínově vášni pro umění se vědělo a leckdo, kdo se mu chtěl zavděčit, mu daroval obraz. Hrabě Černín také zprostředkoval nákupy obrazů pro habsburský dvůr a české a rakouské šlechtice. Když odjížděl z Benátek, bylo v jeho sbírce kolem tříset obrazů.¹⁶¹ Sbírkou byla pečlivě zabalena a roku 1664 převezena do Prahy.

Již v Benátkách hrabě Černín uvažoval o důstojném umístění své sbírky. Původně chtěl zakoupit rozsáhlý Valdštejnský palác, ale nakonec se rozhodl vhodný objekt nechat vystavět.¹⁶² Sbírkou byla od roku 1668 umístěna v tzv. Rožmberském paláci na Hradčanech. Po návratu nepřestal nakupovat obrazy, ale jednalo se spíše o díla nizozemských malířů. Ve službách hraběte Černína působilo mnoho malířů. Mezi nimi byl Jan La Fresnoy, který v roce 1669 s několika pomocníky vytvořil kopie všech 749 obrazů. Kopie byly vytvořeny na foliové listy a jednalo se spíše o zobrazení námětu a kompozice. Listy byly nakonec svázané do tří svazkového díla pod názvem *Imagines Galeriae*.

Po návratu z Benátek již nedosáhl nějaké významnější funkce, ale stále měl přístup k císaři. Humprecht Jan Černín z Chudenic zemřel 3. března 1682¹⁶³ a je pohřben v kapli sv. Zikmunda v katedrále sv. Víta na Pražském hradě.¹⁶⁴

Hrabě chtěl pro svůj palác italského architekta a jeho agenti v Itálii měli nějakého vhodného najít.¹⁶⁵ Osloven byl architekt Marcello Ceresolla, který roku 1665 práci přijal a v následujícím roce přijel do Čech. Hrabě Černín pravděpodobně s jeho prací nebyl spokojen, protože se architektem nového paláce nestal.¹⁶⁶ V roce 1666 bylo zakoupeno několik domů naproti Loretě, na jejichž místě měl být nový palác postaven.¹⁶⁷ V roce 1667 proběhla jednání s architektem Carlem Luragem, ale návrh na palác nedodal a z jeho angažování sešlo. Se stavbou se začalo roku 1668 podle návrhu architekta

¹⁶⁰ NOVÁK 1915, 129

¹⁶¹ SLAVÍČEK 2007, 43

¹⁶² SLAVÍČEK 2007, 47

¹⁶³ V tomto údaji se literatura rozchází. Někdy je uváděno 3. března a v jiné literatuře je 13. března

¹⁶⁴ Projektantem náhrobku byl architekt Jean Baptista Martey - VÁCHA 2014, 221

¹⁶⁵ Mezi architekty, o kterých se uvažovalo byl i Gian Lorenzo Bernini - MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2017, 128

¹⁶⁶ HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2001 — Mojmír HORYNA/ Pavel ZAHRADNÍK/ Pavel PREISS: Černínský palác. Praha 2001, 14

¹⁶⁷ NOVÁK 1915, 132

Francesca Carrattiho a roku 1675 byla stavba dokončena.¹⁶⁸ Hrabě Černín se nezajímal jen o výběr architekta, ale i o průběh celé stavby a o to, zda práce pokračují, jak mají. Kompletního dokončení s výzdobou a umístěním rozsáhlé sbírky se hrabě Černín nedožil.

Velmi známým a často kopírovaným obrazem je Černínův portrét od Karla Škréty. Obraz vznikl po jeho návratu z Benátek a patří mezi nejkvalitnější barokní portréty.¹⁶⁹ O něco později zaplatil také obraz od Karla Škréty, který je součástí pašijového cyklu a je umístěn v kostele sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně.¹⁷⁰

Ferdinand Slavata

Slavatové se o kapli v mariánském kostele starali již od založení kostela. Jáchym starší Slavata finančně přispěl již na jeho dostavbu v době po vypuknutí stavovského povstání a po své smrti v roce 1631 si přál být v kostele pohřben. V jeho díle pokračoval jeho synovec Ferdinand Slavata. Jan Jáchym hrabě Slavata fundoval dvacátoušestou kapli Svaté cesty s vyobrazením Panny Marie Novopacké.¹⁷¹

Ferdinand Slavata fundoval stavbu kostela Nejsvětější Trojice v Nové Bystřici. Základní kámen k tomuto kostelu byl položen roku 1668.¹⁷² V Nové Bystřici také dokončil stavbu paulánského kostela, kterou začal jeho strýc Adam Pavel Slavata.

Jan Bedřich z Valdštejna

Již Adam mladší z Valdštejna nechal roku 1637 vyzdobit kapli ve Staré Boleslavi.¹⁷³ V roce 1690 jeho čtyři vnuci společně financovali výzdobu kaple, která byla od konce třicetileté války poničená. S největší pravděpodobností byl fundátorem jen arcibiskup Jan Bedřich, protože v době stavby kaple byli tři z jeho čtyř bratří již po smrti. Na predele oltáře jsou čtyři erby, z nichž jsou v literatuře výslovně zmíněny pouze dva.¹⁷⁴ Erb arcibiskupa Jana Bedřicha a jeho bratra Františka Augustina, který byl členem johanitského řádu ve Vídni. Zbývající dva erby by mohly patřit Albrechtu Leopoldovi, který byl duchovním a patřil by mu erb v kartuši a druhý by patřil Ferdinandu Arnoštovi. Oba tyto členové rodu Valdštejnů zemřeli v roce 1656.¹⁷⁵ O něco

¹⁶⁸ NOVÁK 1915, 132

¹⁶⁹ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 298-300

¹⁷⁰ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 328

¹⁷¹ POKORNÝ 2000, 104

¹⁷² JUŘÍK 2010 — Pavel JUŘÍK: *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Černínů*. Praha 2010

¹⁷³ VÁCHA 2010, 30

¹⁷⁴ VÁCHA 2010, 30

¹⁷⁵ HRBEK 2013 — Jiří HRBEK: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*. Praha 2013, 766

dříve fundovali Valdštejnové pět kaplí Svaté cesty a někteří z nich později přímo kapli v kostele. Arnošt Josef z Valdštejna desátou s Pannou Marií Kladskou, Karel Ferdinand z Valdštejna jedenáctou s Pannou Marií z Hejnic, arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna dvacátou s Pannou Marií z Horního Jiřetína, Jan z Valdštejna třicátoutřetí kapli s vyobrazením Panny Marie Římovské a František Augustin z Valdštejna čtyřicátoudrhou s Pannou Marií uctívanou na Vyšehradě. Valdštejnové v barokní době byli velkými mecenáši, jejich rod byl početný a disponovali velkými finančními prostředky.

Jan Bedřich z Valdštejna se narodil roku 1642 ve Vídni, kde byl 18. srpna téhož roku pokřtěn v katedrále sv. Štěpána. Byl nejmladším synem Maxmiliána z Valdštejna, který zastával funkci nejvyššího komořího Ferdinanda III. a zdědil majetek po smrti Albrechta z Valdštejna.¹⁷⁶ Jeho matkou byla Marie Polyxena z Talmberka, po její smrti zdědil duchcovské panství.¹⁷⁷ Od roku 1650¹⁷⁸ studoval na jezuitském gymnáziu ve Vídni a v letech 1658-1661¹⁷⁹ pokračoval ve studiu na pražské filozofické fakultě. Poté se vydal na kavalírskou cestu po Evropě, jak bylo u šlechticů v barokní době běžné. Jeho cesta vedla na univerzitu v Lovani, kde strávil rok.

Roku 1664 odjel na studia teologie a církevního práva do Říma, kde zůstal po dobu celého studia teologie, tedy tři roky. Během svého pobytu v Římě se zřejmě rozhodl pro církevní kariéru. V Římě se seznámil s předními umělci své doby a pobýval v blízkosti papežského dvora. V Římě potkal burgundského malíře a architekta Jeana Baptistu Matheyem, který se stal jeho dvorním malířem a později za ním odešel do Prahy. Ještě před cestou do Říma se stal kanovníkem v Olomouci a po návratu roku 1666 kanovníkem ve Vratislavi.¹⁸⁰ O dva roky později byl 16. června 1668 jmenován císařem Leopoldem I. biskupem královehradecké diecéze a v témže roce 14. září byl zvolen velmistrem řádu křižovníků z červenou hvězdou.¹⁸¹ Nejvyšší církevní hodnosti v českých zemích dosáhl v roce 1675. Císař Leopold I. jej 18. května 1675 jmenoval na přání metropolitní kapituly pražským arcibiskupem. Zemřel 3. června 1694 na svém

¹⁷⁶ SLAVÍČEK 1993 — Lubomír SLAVÍČEK: „Conte Savio“ Jan Bedřich z Valdštejna mecenáš umění a sběratel. In: Dějiny a současnost 1/1993, 13-16, 13

¹⁷⁷ Marie Polyxena z Talmberka panství zdědila po smrti svého prvního manžela Františka Josefa z Lobkovic v roce 1639 a odkázala ho svým dětem. Janu Bedřichovi se podařilo z panství vytvořit fideikomis, takže bylo nedělitelné a nezczitelné. - HRBEK 2016 — Jiří HRBEK: Jan Fridrich z Valdštejna. Praha 2016, 25

¹⁷⁸ HRBEK 2016, 25

¹⁷⁹ HRBEK 2016, 27

¹⁸⁰ HRBEK 2016, 70

¹⁸¹ HRBEK 2016, 80

zámku v Duchcově na neštovice a je pohřben v rodinné hrobce v katedrále sv. Víta v Praze.

Jan Bedřich z Valdštejna byl sběratelem a velkým mecenášem umění. Pracovali pro něj přední umělci své doby. Soupis obrazárny duchcovského zámku provedený několik let po jeho smrti čítal devadesát jedna obrazů. Obrazy se dají těžko identifikovat, protože inventář obsahuje jen základní informace o námětu obrazu a jméno autora nebo datace chybí. Je možné, že v této sbírce byl i obraz od Petra Pavla Rubense.¹⁸² Arcibiskup z Valdštejna vlastnil také rozsáhlou knihovnu Tomáše Pešiny z Čechorodu. V jeho sbírce byly také rytiny s portréty všech papežů a císařů Svaté říše římské. Vlastnil také několik vedut měst.¹⁸³ Velká byla jeho sbírka krucifixů.

Jean Baptista Mathey byl jeho dvorním malířem a architektem. Jako malíř pro něj pracoval již v Římě. Jedna z jeho prvních realizací pro Valdštejna byla zřejmě kaple sv. Eustacha v Mentorello z let 1666-1669.¹⁸⁴ Od kaple vedlo schodiště k jeskyni sv. Benedikta z Nursie. Mathey pro Valdštejna pracoval na soukromích zakázkách i na stavbách, které nechal projektovat ze své funkce arcibiskupa nebo velmistra řádu křižovníků s červenou hvězdou. Mathey přímo pro Valdštejny pracoval na malostranském paláci, kde je dnešní Buquoyský palác. V letech 1675-1685¹⁸⁵ projektoval nový zámek v Duchcově nebo patronátní kostel v Horním Litvínově. Pro arcibiskupa projektoval stavbu arcibiskupského paláce na Hradčanském náměstí. Stavba probíhala od roku 1675 a podle Matheových plánů ji prováděl Francesco Lurago, protože Mathey jako malíř nebyl členem stavebního cechu.¹⁸⁶ Po dokončení arcibiskupského paláce vytvořil v roce 1679 plány pro křižovníky s červenou hvězdou na kostel sv. Františka Serafinského. Podle Matheyovy předlohy byla vytvořena v roce 1671 rytina od nizozemského rytce Hendrika Baryho, na které je Jan Bedřich z Valdštejna v ornátu velmistra křižovníků.¹⁸⁷ Po smrti arcibiskupa Valdštejna se Mathey vrátil do Francie a zbylo po něm několik nerealizovaných projektů pro Valdštejna a jeho statcích.

Pro arcibiskupa Valdštejna pracoval i jeden z nejvýznamnějších malířů raného baroka Karel Škréta. V roce 1661 pro Valdštejna vytvořil návrh na jeho univerzitní tezi. Tato univerzitní teze byla dedikována císaři Leopoldovi I. a znázorňuje mariánský sloup

¹⁸² HRBEK 2016, 238

¹⁸³ Mezi nimi byla města jako Londýn, Řím nebo Benátky - HRBEK 2016, 238

¹⁸⁴ Jan Bedřich z Valdštejna v době dostavby již nepobýval v Římě, ale připomíná ho deska na kostele - HRBEK 2016, 49

¹⁸⁵ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2017, 165

¹⁸⁶ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2017, 154

¹⁸⁷ VÁCHA 2014, 221

na Staroměstském náměstí jako duchovní i geografický střed Evropy. Škréta později vytvořil portrét Jana Bedřicha z Valdštejna jako arcibiskupa.¹⁸⁸

S Claudem Lorrainem se Valdštejn seznámil při svém pobytu v Římě a v roce 1667 u něj objednal pravděpodobně čtyři obrazy krajin. První dva znázorňují krajiny s pastýři a s lodí.¹⁸⁹ Další dva protějškové obrazy zobrazují Abraháma zapuzujícího Hagar v krajině za východu slunce a Hagar s Ismaelem a andělem na poušti v odpoledním osvětlení.¹⁹⁰

Zásluhou arcibiskupa Valdštejna přišel do Prahy Jan Kryštof Liška a zřejmě na doporučení svého nevlastního otce Michaela Leopolda Willmanna. Liškovi obrazy se nacházely ve Valdštejnově soukromé sbírce.

Pavel Morzin

Pro hraběte Pavla Morzina šlo o velmi prestižní záležitost, jak se rod, který byl v Čechách nový, chtěl uvést. Morzinové se hrabaty stali teprve v roce 1637, kdy Rudolf Morzin, bratr Pavla Morzina, dostal tento titul za služby v císařské armádě.¹⁹¹ Mezi českou šlechtou se chtěli dostat sňatky s českými šlechticemi ze starobylých rodů Vřesovců z Vřesovic a Hrzánů z Harasova. Fundování kaple ve Staré Boleslavi mohlo být vnímáno jako společenská legitimizace.

Morzinové mají rodovou hrobku v kostele sv. Tomáše v Praze na Malé Straně.¹⁹² Zřídil ji nechal nechal Rudolf Morzin, bratr Pavla Morzina. Pavel Morzin po třicetileté válce zakoupil kuncberké panství.¹⁹³ Na panství nechal postavit nový barokní zámek v Křinci. K zámku později nechal přistavět další dvě křídla a kapli. Křinecký zámek pravděpodobně projektoval architekt Carlo Lurago. V Křinci nechal také postavit kostel sv. Jiljí.

Dalším panstvím, které vlastnil bylo Vrchlabí. Nechal barokně upravit zámek ve Vrchlabí, kde byla roku 1684 dokončena zámecká kaple.¹⁹⁴

¹⁸⁸ SLAVÍČEK 1993, 15

¹⁸⁹ Ve starší literatuře se domnívali, že tyto obrazy objednal František Augustin z Valdštejna v letech 1661-1662. Všechny čtyři obrazy tvoří významový celek, a proto je možné, že objednavatelem byl jen Jan Bedřich z Valdštejna. - HRBEK 2016, 51

¹⁹⁰ Tyto dva obrazy se od roku 1799 nachází ve sbírkách Alte Pinakothek v Mnichově - SLAVÍČEK 1993, 15

¹⁹¹ VÁCHA 2010, 25

¹⁹² MILEROVÁ 2008 — Helena MILEROVÁ: První Morzinové v českých zemích (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice). Pardubice 2008, 42

¹⁹³ MILEROVÁ 2008, 43

¹⁹⁴ MILEROVÁ 2008, 44

Šternberkové

Šternberkové sice nemají boční kapli, ale jejich fundace menšího oltáře pro Paládium v presbytáři je také důležitou. Oltář nechala zřídil Ludmila Kateřina Benigna ze Šternberku, rozená Kafková z Říčan, a podle nápisu na mřížce spolu se svým mužem Františkem Karlem ze Šternberka, který byl v době zhotovení již po smrti. Balbín v souvislosti s oltářem zmiňuje Vratislava ze Šternberka, ale o něm není na nápise zmínka.¹⁹⁵ Šternberkové fundovali pět kaplí svaté cesty a mezi nimi byli i synové Františka Karla a Ludmily Kateřiny ze Šternberka. Jan Norbert ze Šternberka fundoval třetí kapli s Pannou Marií Bechyňskou, Ignác ze Šternberka devátou s Pannou Marií z Jičína, Václav Vojtěch ze Šternberka kapli s Pannou Marií zv. Šternberskou. Dalšími fundátory z rodu Šternberků byli Adolf Vratislav ze Šternberka, který platil dvacátousedmou kapli s Pannou Marií plzeňskou a Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka platil třicátoudrhou s Pannou Marií z Rokycan. I na Svaté Hoře se setkáme s předešlými osobnostmi. Ludmila Benigna na Svaté Hoře fundovala kapli Narození Panny Marie, která byla vyzdobena v letech 1670-1671. Ignác Karel fundoval kapli Zvěstování Panny Marie dokončenou roku 1670.

František Karel Matyáš měl se svou manželkou Ludmilou Kateřinou Benignou rozenou Kavkovou z Říčan šest dětí, které se dožili dospělého věku. Tři syny a tři dcery. František Karel Maxmilián zemřel ve věku 36 let při obléhání Prahy Švédy, když ho zasáhla zbloudilá kulka a na toto zranění o několik dní později zemřel. Ve své závěti odkázal finanční odnos na vybudování tří kaplí na šternberských panstvích. Jednalo se o kostely sv. Jana Nepomuckého v Nepomuku, Panny Marie v Horažďovicích a sv. Michala v Bechyni.¹⁹⁶ Stavby realizovali jeho synové společně a pro kostel sv. Michala v Bechyni, který vznikl od roku 1667, si přivezli plány ze své kavalírské cesty.¹⁹⁷

Po smrti manžela se Ludmila Kateřina Benigna starala o chod panství a výchovu dětí. Byla silně věřící katoličkou a příznivkyní řádu Jezuitů. Na zámku v Bechyni se nachází její obraz od Karla Škréty v černých smutečních šatech.¹⁹⁸ Karel Škréta pracoval pro Šternberky ještě mnohokrát. Jeho dílem nebo dílem jeho dílny jsou obrazy

¹⁹⁵ VÁCHA 2010, 31

¹⁹⁶ HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2000 — Mojmir HORYNA/ Pavel ZAHRADNÍK/ Pavel PREISS: Zámek Trója u Prahy: dějiny, stavba, plastika a malba. Praha a Litomyšl 2000, 24

¹⁹⁷ MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2017, 598

¹⁹⁸ Městský zpravodaj Bechyně, duben 2011, 2

děti Ludmily Benigny. Později, v roce 1661, vytvořil pro její syny Václava Vojtěcha a Jana Norberta univerzitní tezi.¹⁹⁹

Bratři Václav Vojtěch, Jan Norbert a Ignác Karel podnikli kavalírskou cestu v letech 1663-1664 a většinou cestovali společně. Všichni tři se zapsali na univerzitu v Lovani, a to ve stejné době jako Jan Bedřich z Valdštejna. Procestovali Nizozemí, Anglii, Francii a Itálii, kde se seznamovali s jejich kulturou.

Ze všech bratří se nejvíce stavební a donátorské činnosti věnoval Václav Vojtěch (1640?-1708). Zastával mnoho státních úřadů, mimo jiné měl funkci císařského tajného rady, komorníka a místodržícího Království českého. Společně s bratry fundoval kapli sv. Františka v hyberském kostele na Novém Městě. Pro tuto kapli objednali obrazy Křest Krista a Obrácení sv. Pavla z let od Karla Škréty.²⁰⁰ V roce 1708 platil sousoší sv. Františka z Assisi mezi anděly pro Karlův most.²⁰¹ V roce 1697 nechal zhotovit pro kostel sv. Josefa na Malé Straně při klášteře bosých karmelitánek obraz Vidění sv. Terezie z Avily od Petra Brandla²⁰². Václav Vojtěch nejen objednával obrazy, ale byl také jejich sběratelem. V polovině 18. století vznikl na zámku Trója inventář, který je zřejmě z většiny soupisem obrazů ze sbírky Václava Vojtěch, ale u většiny obrazů chybí zmínka o autorství.

Václav Vojtěch zemřel 26. ledna 1708 v Praze a na své přání byl pohřben v minoritském kostele v Horažďovicích.

Bernard Ignác z Martinic

V souvislosti s donátory spojenými se Starou Boleslaví a dalšími poutními místy je nutné zmínit ještě hraběte Bernarda Ignáce z Martinic, který nechal v roce 1655 zhotovit hlavní oltář v mariánském kostela. Hrabě Bernard Ignác nechal také postavit osmou kapli Svaté cesty s Pannou Marií Družeckou. I na Svaté Hoře se objevuje jeho jméno, neboť tam nechal zřídit kapli Navštívení Panny Marie, dokončenou roku 1667.

¹⁹⁹ Autor konceptu univerzitní teze byl Jan Tanner. Tanner byl jezuitou, profesorem na pražské univerzitě a spisovatelem. Byl také důvěrníkem Ludmily Benigny ze Šternberka a učitelem jejích synů. Sepsal historii Šternberského rodu. - STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 382-383

²⁰⁰ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 136-139

Podle posledního průzkumu byly obrazy pravděpodobně umístěny v kapli, kterou fundoval hrabě Jan Antonín Losy z Losinthalu - TIBITANZLOVÁ/VÁCHA 2000 — Radka TIBITANZLOVÁ/ Štěpán VÁCHA: Nově nalezené dílo Karla Škréty. Sv. Antonín Paduánský s Ježíškem a obrazová výzdoba kostela hybernů na Novém Městě pražském. In: Umění 2/2014, 118-140, 129

²⁰¹ Toto sousoší bylo v roce 1855 přestěhováno ke kapucinskému kostelu sv. Josefa na Náměstí republiky v Praze, kde stojí dodnes. - HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2000, 39

²⁰² Klášterní kronika označuje Petra Brandla za dvorního malíře Václava Vojtěch ze Šternberka. - HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2000, 40

Narodil se mezi léty 1614-1615 jako druhorozený syn Jaroslava Bořity z Martinic a Marie Eusibie rozené ze Šternberka. Původně měl nastoupit církevní kariéru, ale po smrti staršího bratra Jana Jaroslava se začal věnovat politické kariéře. Studovat začal v Praze u jezuitů a ve studiích pokračoval v Pasově. V roce 1632 se zapsal na univerzitu ve Štýrském Hradci spolu se svými bratry.²⁰³ V letech 1635 podnikl kavalírskou cestu do Itálie spolu se starším bratrem Janem Jaroslavem. Téhož roku se zapsali na univerzitu v Sieně a v únoru 1636 Jan Jaroslav zemřel a Bernard Ignác se na přání otce vrátil do Čech.²⁰⁴ Vystřídal několik funkcí v císařských službách. V roce 1651 byl jmenován nejvyšším purkrabím a stal se jednou z nejvlivnějších osob na více než třicet let. Zemřel 7. ledna 1685.²⁰⁵

Hrabě Martinic vlastnil smečenské panství, které se nacházelo na Slánsku. Slánsko bylo protestantskou oblastí a Martinic jako silný katolík na svém panství zakládal kaple, kostely a jiné církevní stavby. Přímo ve Slaném založil františkánský klášter při kostele Nejsvětější Trojice a piaristickou kolej. Františkánský klášter byl založen roku 1655 a jeho architektury byli Carlo Lurago a Domenico Orsi.²⁰⁶ Nově byl vybaven také přilehlý kostel Nejsvětější Trojice, ale z původního vybavení se nic nedochovalo.²⁰⁷ Součástí kostela se stala i loreta. Klášteru hrabě Martinic věnoval 250 svazků knih a zřejmě i několik zlatnických prací. S výstavbou piaristické koleje se začalo v roce 1658 a stejně jako u františkánů věnoval hrabě koleji několik knih. V koleji nechal vybavit kapli Zasnoubení Panny Marie, ale z jejího interiéru se také nic nedochovalo. V kapli zřejmě byly obrazy od Karla Škréty s tématem Narození Panny Marie a Ukřižování. Tyto jsou nezvestné.²⁰⁸ Věnoval také několik uměleckých předmětů do kostela sv. Gotharda ve Slaném. Jednalo se o dva oltáře sv. Václava a sv. Ludmily, sochu Panny Marie ve velké růženci a sochu trůnící Panny Marie s malým Ježíškem a sv. Janem Křtitelem. Ani vybavení tohoto interiéru se nedochovalo, protože interiér byl pozdně barokně upraven. Nedaleko Slaného, na kopci Klíček, nechal postavit kapli Božího hrobu. Se stavbou se začalo pravděpodobně v roce 1664.²⁰⁹ Kaple byla dostavena roku 1665 a vysvěcena 10. srpna arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu. V roce 1681 nechal

²⁰³ V té době již byl studentem teologie - HOJDA 2009 — Zdeněk HOJDA: Bernard Ignác z Martinic pokus o portrét fundátora. In: Slánské rozhovory 2008, Slaný 2009, 12-18, 12

²⁰⁴ HOJDA 2009, 13

²⁰⁵ ŘEPA 2011 — Tomáš ŘEPA: Kaple Božího hrobu u Slaného. Slaný 2011 - nestránkováno

²⁰⁶ ŘEPA 2011

²⁰⁷ Kostel Nejsvětější Trojice byl původně protestantský

²⁰⁸ ŘEPA 2011

²⁰⁹ ŘEPA 2011

na slánském náměstí postavit morový sloup na jehož dříku byly sochy Nejsvětější Trojice a Panny Marie.²¹⁰

Do Prahy hrabě Martinic uvedl řád theatinů. V roce 1666 daroval theatinům svou zahradu a na bývalé vinici před Strahovskou branou nechal vybudovat kopii kaple Panny Marie Etinské.²¹¹ Theatinům místo nevyhovovalo a tak pro ně roku 1669 hrabě Martinic zakoupil palác od hraběnky Anny Marie Trautmansdorfové pod zámeckými schody. Palác nechal upravit a vybuďoval novou kolej. V roce 1678 věnoval peníze na stavbu nového kostela Panny Marie Ustavičné pomoci a sv. Kajetána v Ostruhové ulici, dnešní Nerudově ulici, ale dostavby se nedožil.²¹² Koleji také věnoval svou knihovnu.

Stejně jako jiní šlechtici té doby, nechal se hrabě Martinic portrétovat od Karla Škréty. Obraz pocházel z 2. poloviny 60. let 17. století, ale nedochoval se. K obrazu existuje rytina podle návrhu Karla Škréty, kterou vytvořil Dancker Danckers.²¹³ O něco později vznikla další rytina od stejných autorů. K rytině patří stejný obraz od Karla Škréty, který se nachází na zámku Frýdlant. K obrazu se dochovali také četné kopie, které Martinicové věnovali do církevních objektů spojených s jejich fundátorskou činností.²¹⁴ Hrabě Martinic platil obraz Panny Marie Bolestné z Pašijového cyklu pro kostel sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně a jeho manželka Zuzana Polyxena rozená Dietrichsteinová platila obraz Ukřižování ze stejného souboru.²¹⁵ Oba obrazy jsou od Karla Škréty a na obrazech je alianční erb manželů.

3.6.8. Mariánská ikonografie

Kostel má jednotný ikonografický a teologický program. Vše se vztahuje k mariánskému zasvěcení kostela. Kaple jsou zasvěceny velkým mariánským svátkům, mezi kterými chybí jen Navštívení Panny Marie. I nástropní fresky souvisí s Pannou Marií, potažmo Staroboleslavským Paládiem. Jednotné ikonografické výzdoby kostelů se začaly objevovat po tridentském koncilu v Římě a tím prvním byl kostel Santa Maria in Vallicella s tajemstvími Panny Marie.²¹⁶ Pro ikonografii mariánského kostela je důležitý anonymní tisk *Opus dierum Septem Sive Hebdomada Mariana* z roku 1693.²¹⁷ Tisk obsahuje hymny a modlitby k mariánským svátkům, které odpovídají,

²¹⁰ Tento sloup byl v roce 1919 zbořen. - ŘEPA 2011

²¹¹ HOJDA 2009, 15

²¹² HOJDA 2009, 16

²¹³ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 302

²¹⁴ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 302

²¹⁵ Obraz Panny Marie Bolestné je z let 1670-1674, Ukřižování je z roku 1670 - STOLÁROVÁ/VLNAS 2010

²¹⁶ VÁCHA 2010, 32

²¹⁷ VÁCHA 2010, 32

kromě Navštívení Panny Marie, kaplím v kostele. Ve spise jsou dedikace šlechtickým ctitelům Panny Marie a klíč ke čtení ikonografie kostela.

Panna Marie byla zobrazována již od počátku církve a její zobrazování v průběhu staletí prošlo změnami. Mariánská ikonografie a náměty vycházejí z krátkých příběhů v evangeliích. Panna Marie je symbolem mateřství a čistoty. Barokní doba rozšiřovala již známou mariánskou ikonografii a nejčastěji bylo zobrazováno Neposkvrněné početí Panny Marie, tedy Immaculata. Pražský arcibiskup Zdeněk Berka z Dubé v roce 1605 přikázal, aby na každém kostele byla socha nebo obraz Panny Marie.²¹⁸ V 16.-18. století byly velmi rozšířeny milostné sochy a úcta k nim, ale tyto sochy byly většinou středověkého původu a nejčastěji představovaly Pannu Marii a Ježíškem v náručí nebo pietu. Časté je také zobrazení Panny Marie obklopené světci nebo jak se jim zjevuje ve snu a něčím je obdarovává, jak je možné vidět v Lažanské kapli.

Svátek Očišťování Panny Marie se připomíná 2. února a slaví se 40 dní po narození Ježíše. V roce 1969²¹⁹ v rámci Druhého vatikánského koncilu byl přejmenován na Obětování Páně v chrámu a byl zdůrazněn jeho christologický charakter. Tuto událost popisuje Lukášovo evangelium 2,22-39. Jednalo se o židovský rituál, který měl být proveden 40 dní po narození syna nebo 80 dní po narození děvčete. Panna Marie bylo po narození dítěte nečistá a bylo nutné, aby byla rituálně očištěna a přinesla zástupnou oběť za prvorozeného syna, která byla v podobě páru hrdliček. Lidově se tomuto svátku také říká Hromnice, protože se světily svíčky, které měly chránit domácnosti před hromy.

O uvedení Panny Marie do chrámu se zmiňuje apokryfní Jakubovo evangelium a pozdější Pseudo-Matoušovo evangelium. K této události došlo, když byly Marii tři roky. Její rodiče Jáchym a Anna ji zavedli do chrámu, aby byla zasvěcena Bohu, jak slíbili. Po příchodu do chrámu Marii kněz objal, požehnal jí a posadil na třetí stupeň oltáře. Marie potom zůstala v chrámu a jídlo, co dostávala od kněží rozdávala chudým a byla vídána jak rozmlouvá s anděli. Svátek se připomíná 21. listopadu.²²⁰

Zvěstování Panně Marii se slaví 25. března²²¹, tedy devět měsíců před narozením Ježíše, a je zachyceno v Lukášově evangeliu. Archanděl Gabriel zvěstoval Panně Marii, že počne a porodí Syna Božího. Panna Marie je jeho slovy zaskočena, protože jak může počnou, když není vdaná. Anděl jí odpoví, že na ni sestoupí Duch svatý a její syn bude

²¹⁸ ROYT 2000 — Jan ROYT: Zahrada mariánská. Sušice 2000, 32

²¹⁹ ADAM 1997 — Adolf ADAM: Liturgický rok. Praha 1997, 147

²²⁰ ADAM 1997, 210

²²¹ ADAM 1997, 149 – dnes označováno spíše jako svátek zvěstování Páně a je považováno spíše za svátek christologický a poté až mariánský

Synem Božím. Také Marii řekne, že její příbuzná Alžběta bude mít syna, i když se mluvilo o její neplodnosti, protože pro Boha není nic nemožné. Nakonec Marie pokorně přijme svůj úděl. Panna Marie bývá zobrazena v místnosti jak čte nebo vyšívá, a je překvapena archandělem Gabrielem. Buď je přímo v úleku nad příchodem anděla nebo pokorně přijímá svůj úděl.

Svátek Nanebevzetí Panny Marie se připomíná 15. srpna. Po smrti bylo tělo i duše Panny Marie vzato na nebesa a dole zbyli jen apoštolové sklánějící se nad jejím prázdným hrobem. O smrti Panny Marie podávají zprávy apokryfy. V roce 1950 bylo Nanebevzetí Panny Marie papežem Piem XII. prohlášeno za dogma.²²²

Narození Panny Marie se připomíná 8. září²²³ a tento příběh je popsán v apokryfním Jakubovu evangeliu. Jáchym a Annabyli považováni za neplodné. Kněz jednou odmítl jejich oběť, a proto Jáchym odešel na poušť, kde se čtyřicet dní postil a modlil. Poté se mu zjevil anděl a řekl mu, že Bůh vyslyšel jeho modlitby a narodí se jim dítě. Narodila se jim holčička a dostala jméno Marie.

Svátek Neposkvrněného početí Panny Marie se slaví 8. prosince. Odkazuje na početí Marie Jáchymem a Annou bez poskvrnění dědičným prvotním hříchem. Ve výtvarném umění je Panna Marie zobrazována jak stojí na zeměkouli, patou drtí hlavu hadovi a stojí na půlměsíci. Neposkvrněné početí bylo v 1854 papežem Pius IX. vyhlášeno za dogma.²²⁴

3.7. Zpovědnice

V kostele se nachází deset zpovědnic. Pocházejí z několika období, ale jsou barevně sjednoceny. Všechny mají v horní části bohatou řezbářskou výzdobu zakončenou křížem a zpovědnice pod kruchtou navíc sochařskou výzdobou.

Dvě dubové zpovědnice nechal roku 1703 zhotovit kapitulní děkan František Ignác Zumsande ze Sandberku.²²⁵ Další tři zpovědnice pochází z roku 1707 a zhotovil je brandýský truhlář.²²⁶

Dvě zpovědnice se sochařskou výzdobou z roku 1726 byly připisovány sochařské dílně Matyáše Bernarda Brauna, ale pravděpodobněji vznikly v sochařské dílně rodiny Jelínkových z Kosmonos.²²⁷ Literatura tyto zpovědnice spojuje se zpovědnicemi

²²² ADAM 1997, 204

²²³ ADAM 1997, 206

²²⁴ ADAM 1997, 201

²²⁵ HORČICE 1859, 83; KOŠNÁŘ 1905, 37

²²⁶ ZUMAN 1948, 61

²²⁷ KOŘÁN 1999, 92

z kostela sv. Klimenta v Praze z roku 1720, které jsou také z dílny Matyáše Bernarda Brauna. Výběr ztvárněných postav je stejný. U sv. Klimenta je šest zpovědnic a na každé je jedna socha a tedy i víc kajčnicků. Staroboleslavské zpovědnice svým provedením nedosahují kvalit zpovědnic z kostela sv. Klimenta. Jsou umístěny přímo pod kruchtou. Ikonograficky se jedná o typickou výzdobu zpovědnic, protože všichni zobrazení byli kajčnický a jsou zobrazení při pokání nebo modlitbě. Na zpovědnici, kde je umístěna kartuše s mariánským monogramem, jsou sochy krále Davida, kajčického se sv. Petra a dobrého lotra Dismase.²²⁸ Na druhé zpovědnici je kartuše s Kristovým monogramem a socha znázorňující kajčící se Mării Magdalenu s andělem na každé straně je jeden anděl.

3.8. Varhany

Varhany se nacházející na kruchtě, která je podepřena šesti polosloupky a dvěma volně stojícími sloupky. Varhany byly v kostele již dřívě, důkazem je smlouva na jejich opravu z roku 1715.²²⁹ Práce na současných varhanách začala roku 1736 a dokončeny, i s řezbářskou výzdobou, byly v roce 1738.²³⁰ Varhany vznikly z popudu kapitulního děkana Jana Frika a dílo provedl varhanář z Nového Města pražského Gotfried Hellwich.²³¹ Bohatou řezbářskou výzdobu zhotovil Šimon Thaller²³² a žánrný z 34 andělíčků nehraje na stejný hudební nástroj. V roce 1753 byly varhany a zábradlí štafírovány na mramorovo a sochy na bílo.²³³ Varhany prošly několika opravami.

3.9. Obrazy a sochy pod kruchtou

Vedle hlavního vstupu do kostela jsou z každé strany v nikách sochy světců. Jedná se o dřevěné sochy štafírované na bílo se zlacenými prvky z 1. poloviny 18. století.²³⁴ Literatura uvádí, že by se mělo jednat o sv. Štěpána a sv. Longina. Sochy nemají atributy podle, kterých by se dalo určit o kterého se jedná. Jedna mužská postava v římské zbroji má kříž a druhá oblečená do kněžského roucha drží palmovou ratolest.

²²⁸ Literatura se liší ve jménu světce na pravé straně, ale podle ikonografického ztvárnění a umístění na zpovědnici by se mělo jednat o lotra Dismase: PODLAHA 1901, 112 - sv. Jeroným; POCHE 1980, 404 – sv. Ondřej

²²⁹ ZUMAN 1948, 89

²³⁰ PODLAHA 1901, 112; KOŠNÁŘ 1905, 37; ŠPŮREK 1938, 39

²³¹ ZUMAN 1948, 89

²³² POCHE 1980, 406

²³³ ZUMAN 1948, 90

²³⁴ POCHE 1980, 403

Nad dveřmi, které vedou na kůr je na každé straně umístěn obraz. Tyto obrazy mají upomínat na mor z roku 1680 a oba nechal zhotovit Jan Florián Perman, hejtman v Dobrovici, se svou manželkou Juliánou Permanovou, rozenou z Lobkovic. Starší obraz z roku 1681 je zavěšen na pravé stěně.²³⁵ Na obraze je šest morových patronů a nad nimi v oblacích je mariánský reliéf. Protější obraz z roku 1862 je podobného námětu, jedná se o pět morových patronů pod mariánským reliéfem a kolem jsou andělé. Navíc je obraz doplněn o postavy donátorů v růžových keřích. Německý nápis prozrazuje kdo a kdy nechal obraz zhotovit: Johann Florian Perman Hauptmann zu Dobrawitz und Juliana Permanin Gebohrene Lobkowitz. Berehrt den 14. Junii Anno 1682.

3.10. Kaple bl. Karla

Kaple byla zřízena v roce 2011 v bývalé sakristii v severní věži. Byl vytvořen nový oltář, na kterém je dubová schránka. V té je zlatý kubistický relikviář ve tvaru Božího oka a uprostřed je umístěna částka volného žebra císaře Karla Habsburského. Tento relikviář vytvořil výtvarník Pavel Baxa a zřejmě se jedná o jediný kubistický relikviář. Relikviář byl do kostela slavnostně umístěn 1. května 2011.²³⁶ Nad oltářním stolem je plochý kříž z dubového dřeva, které bylo vyloveno ze dna Labe a je staré několik stovek let. Ve dřevě je skleněná silueta Krista. Na zdi je triptych sestavený z fotografií a obrazů císaře Karla I. V nice naproti oltáři je také císařova busta. Lustr se doplněn Kristovou trnovou korunou.

3.11. Sakristie a oratoře

Původně byly sakristie v obou věžích, ale dnes se sakristie nachází jen v jižní věži. Dříve se nad sakristiemi nacházely tři modlitebnice, které sloužily při větším počtu poutníků. Zřejmě se jednalo o samostatné místnosti, které byly vyhrazeny pro vzácné osoby. Modlitebnice na pravé straně sloužila děkanovi staroboleslavské kapituly. V roce 1771 bylo do sakristie pořízeno nové vybavení.²³⁷ V sakristii se nachází velká barokní skříň tvořená ve spodní části zásuvkami a v horní část je zřejmě určena na ukládání bohoslužebných předmětů. Tato část je rozdělena třemi křídly dvířek a oddělují je malé zásuvky.

²³⁵ PODLAHA 1901, 12; ZUMAN 1948, 53; POCHÉ 1980, 403

²³⁶ Městské listy 7/2011, 10

²³⁷ HORČICE 1859, 87

Na každé straně presbytáře se nachází dvoupatrová oratoř. Oratoř na pravé straně byla panská, určená k větším slavnostem, pro členy kapituly. Levá oratoř byla obyčejná.

3.12. Pokladnice

Kostel byl obdarován již od jeho dokončení, ale písemné prameny se nedochovaly, protože kapitulní archiv, umístěný ve věži kostela sv. Václava, shořel za třicetileté války. Bohuslav Balbín píše o 13 lampách, z nichž některé byly opatřeny erby dárců a ty vyjmenovává. Lamy pochází z let 1627-1661.²³⁸ Z prvotní doby se také dochovaly dvě stříbrné monstrance. Starší a větší je z roku 1631 dar urozeného pana Jakuba Menšíka. Druhá pochází z roku 1636 a nechal ji zhotovit hrabě Adam z Valdštejna.²³⁹ Již před třicetiletou válkou se v kostele nacházelo větší množství kalichů. Většina dochovaných kalichů je ozdobena erby zhotovitelů a často tvořily součást mešní sady spolu s konvičkami. Dochovalo se také ciborium z roku 1655 darované Jiřím Kotečником.²⁴⁰ Lidé kostelu také věnovali své prsteny, náhrdelníky nebo řetízky.

V 18. století se do kostela dostávalo mnohem více obětních darů. Většinou se jednalo o stejné věci jako ve století sedmnáctém, ale začaly přibývat monstrance. V letech 1707-1710 byla pražským zlatníkem Rinaldo Ranzanim zhotovena velká monstrance, která se však nedochovala a zřejmě byla použita na jinou monstranci.²⁴¹ Na její výrobu bylo použito 575 drahokamů, které se nacházely v majetku kostela.²⁴² Byly pořizovány také schránky na ostatky svatých. Děkan Frik se ve 30.-40. letech 18. století zasloužil o velké vybavení kostela novými zlatnickými předměty. Byla zhotovena monstrance, dva relikviáře, pořizeny lampy nebo opraven tabernákl. Probošt Krieger pořídil některé předměty ze zrušených klášterů.²⁴³ Velké množství zlata a stříbra bylo z kostela odvezeno 4. června 1793.²⁴⁴ Největší ránu dostal chrámový poklad 17. listopadu 1806, kdy bylo odvezeno velké množství kalichů, krucifix darovaný císařem Ferdinandem III., stříbrné konvička, lampy, antependia a další předměty. Věci byly odvezeny z nejvyššího rozkazu do císařské a královské mincovny v rámci válek s Francií.²⁴⁵

Klenotnice se nachází v severní věži kostela nad bývalou sakristií pod oratoří. Na tomto místě ji nechal zřídit roku 1930 kanovník Jan Křtitel Pauly a celá místnost

²³⁸ ZUMAN 1948, 38

²³⁹ ZUMAN 1948, 39

²⁴⁰ ZUMAN 1948, 39

²⁴¹ ZUMAN 1948, 94

²⁴² ZUMAN 1948, 97

²⁴³ ZUMAN 1948, 103

²⁴⁴ ZUMAN 1948, 103

²⁴⁵ ZUMAN 1948, 104

byla vystužena železobetonem.²⁴⁶ Předměty jsou umístěny do prosklených dubových skříní. Nachází se tam tři větší skříně, jedna přístěnná skříň a jedna zásuvková komoda. Do těchto skříní poklad aranžoval p. Küssl, který aranžoval ve svatovítské pokladnici.²⁴⁷ Původně byly předměty uchovány v 19 schránkách, ve kterých byly sestaveny jako obrazy.²⁴⁸ Pokladnice je uzamčena velkými trezorovými dveřmi.

V kostele je uchováno také velké množství mešních rouch. Roucha byla ve stejné době jako byla zřízena pokladnice v severní věži umístěna pod oratoř jižní věže. Některá mají velkou uměleckou i historickou hodnotu. Mezi nejstarší patří kasule a pluviál z 16. století.²⁴⁹

3.12.1. Monstrance z roku 1727

V roce 1727 nechal děkan Jan Křtitel Frik zhotovit novou monstranci vážící 25 liber.²⁵⁰ Jedná se o práci pražského zlatníka Františka Zwigrala.²⁵¹ Práce byla hotova za dva roky. Na monstranci je použito velké množství diamantů, perel a drahokamů. Monstrance byla v roce 1780 v Praze opravena a osazena dalšími kameny.²⁵² K monstranci se také dochovala v kapitulním archivu kolorovaná perokrasba z roku 1727 ve skutečné velikosti, ale liší se svým podstavcem. Monstrance je sluncového typu a dosahuje výšky 95 cm.²⁵³ Vzhledem ke svým rozměrům a zdobnosti se většina autorů domnívala, že se jednalo o pařížskou práci zhotovenou v souvislosti se svatořečením sv. Jana Nepomuckého, ale archivní dokumenty dokládají český původ.²⁵⁴ Používala se jen při slavnostních příležitostech. K monstranci patří také pouzdro z červené hladké kůže, které je zdobeno zlacenými ornamenty.

Je zvláštní, že pozdější literatura zřejmě spojila 2 monstrance pro staroboleslavský kostel dohromady, i když František Zuman²⁵⁵ jejich autorství prameně doložil. Emanuel Poche²⁵⁶ a později i Dana Stehlíková²⁵⁷ spojují s monstrancí z roku 1729 jména umělců Jakuba Matěje Luixe a Rinaldiho Ranzoniho. Rinaldo Ranzoni je doložen u monstrance zhotovené v letech 1707-1710.

²⁴⁶ Věstník Staroboleslavský 2/1931, 14

²⁴⁷ Věstník Staroboleslavský 4-5/1931, 52

²⁴⁸ KOŠNÁŘ 1905, 37

²⁴⁹ PODLAHA 1901, 101-102

²⁵⁰ 25 liber je asi 11 kilogramů

²⁵¹ ZUMAN 1948, 98

²⁵² ZUMAN 1948, 101

²⁵³ ŠPŮREK 1938, 40

²⁵⁴ KOŠNÁŘ 1905, 38

²⁵⁵ ZUMAN 1948, 98

²⁵⁶ DĚJINY ČESKÉHO VÝTVARNÉHO UMĚNÍ II/2, 632

²⁵⁷ ROYT/STEHLÍKOVÁ/ŠTĚPÁNEK 1995,

3.12.2. Berla probošta kapituly

Berla je zřejmě prací chebského zlatníka Josefa Aychera z doby kolem roku 1750.²⁵⁸ Podle Antonína Podlahy byla berla pořízena roku 1783 za 400zl.²⁵⁹ Na hlavě berly jsou postavy Krista a sv. Petra, jak přijímá klíče. Berla je technicky velmi dobře provedena.

3.12.3. Trůnek pro Paládium

Původně stával na hlavním oltáři a zřejmě i na původním oltáři, ale roku 1930 byl nahrazen novým. Kostelu jej darovala císařovna Marie Anna, manželka císaře Ferdinanda III. Pochází z doby kolem let 1600-1620.²⁶⁰ Je zhotoven z ebenového dřeva a zdoben zlatem, perlami, diamanty a dalšími drahými kameny. Uprostřed oltáříku je obrázek, z každé strany jeden. Na přední straně je Zvěstování Panně Marii a na zadní straně Nanebevzetí Panny Marie. Jejich autorem je rudolfinský mistr a byly zhotoveny kolem roku 1600.²⁶¹ Tyto obrázky na kovových deskách se na trůnek dostaly zřejmě až dodatečně, protože mají na sobě otvory. Na každé straně oltáříků jsou dva sloupy s akantovými hlavicemi. Krajiní sloupy jsou zdobeny pozlacenými destičkami se zasazenými drahokamy a prostřední jsou kanelované. V tympanonu je erb, ovinutý řádem zlatého rouna, patřící španělskému králi Filipu III., který byl otcem císařovny Marie Anny a zemřel v roce 1621. Na tympanonu jsou umístěny tři kříšťály. Na oltářík bylo zavěšováno Paládium řetízky.

Predela, ve tvaru volutového soklu s mramorovým šrafováním, je až z 2. poloviny 18. století. Na predele je umístěn obrázek Panny Marie, který je volnou variací na olejomalbu Matky Boží od italského malíře Carla Dalci.²⁶²

3.13. Hrobky

V kostele se nachází několik hrobek. K jejichž velkému průzkumu došlo roku 1940 v rámci oprav kostela.²⁶³ Hrobky jsou různého stáří a několik jich je větších. Bylo napočítáno 47 zemřelých a jen u třetiny osob se dalo zjistit o koho se jedná podle zachovalých nápisů na kovových destičkách upevněných na víkách rakví.²⁶⁴

Jedna z nich je na evangelijní straně před mřížkou u hlavního oltáře a její vstup je částečně pod kanovníckými lavicemi. Hrobka patří rodu Herbersteinů. Po otevření

²⁵⁸ Dějiny českého výtvarného umění II/2, 825

²⁵⁹ PODLAHA 1901, 99

²⁶⁰ STEHLÍKOVÁ 2008, 106

²⁶¹ STEHLÍKOVÁ 2008, 106

²⁶² STEHLÍKOVÁ 2008, 106

²⁶³ Věstník Staroboleslavský 1/1941, 2; JEŘÁBEK 1946, 75

²⁶⁴ Věstník Staroboleslavský 2/1941, 26

v ní bylo nalezeno jen několik zbytků kostí a šatů. Nachází se v ní ostatky čtyř osob. První byla v hrobce pohřbena Františka svobodná paní z Herbersteina, rozená Odkolková z Újezda, manželka Jana Veicharta rytíře z Herbersteina a stalo se tak roku 1671.²⁶⁵ Paní Františka zemřela 9. září 1671 po porodu spolu se svým dítětem. Zemřela ve Skřivanech u Nového Bydžova. Byla velkou ctitelkou Panny Marie Staroboleslavské a ve své závěti odkázala kostelu 500 zlatých a projevila přání být v kostele pohřbena.²⁶⁶ Jejímu přání bylo vyhověno a spolu se svým dítětem byla pohřbena do nově zřízené hrobky. Jan Veichart se brzy znovu oženil. Zemřel 9. července 1687 a byl pohřben vedle své první manželky. Jeho druhá žena ho následovala o několik let později.

V hlavní lodi se nachází dvě větší hrobky, které jsou na úrovni Valdštejské a Lažanské kaple. Vstup do hrobek je uzavřen obdélníkovým mramorovým kamenem, který zřejmě pochází z úprav ve 40. letech 20. století. V hrobkách jsou pohřbeny osoby z šlechtických rodin.

Do hlavní velké hrobky, která je umístěna uprostřed hlavní lodi, se sestupuje po devíti schodech. Úzkou chodbou se dojde k malému oltáři a na každé straně jsou dvě komory s rakvemi. Na oltáři se v dřívějších dobách sloužila každoročně mše na svátek Všech věrných zemřelých. V hrobce jsou pohřbeni církevní hodnostáři, kanovníci, kaplani a staroboleslavští jezuité. Mezi pohřbenými je děkan Frick, který se zasloužil o vybavování kostela nebo poslední superior jezuitů ve Staré Boleslavi P. Ignác Lysandr, jenž zemřel 12. září 1773 pár dní poté co se dozvěděl o zrušení jezuitského řádu.²⁶⁷ Mezi pohřbenými je také hraběnka Anna Magdalena de Grill, rozená ze Schenkendorfu. Hraběnka de Grill zemřela 29. července 1738 ve věku 22 let po porodu.²⁶⁸ Dítě zemřelo brzy po ní a bylo položeno u jejích nohou. Vedle hraběny leží 18-ti letá dívka šlechtického původu, více se nepodařilo z kovové destičky přečíst. Má bílé hedvábné šaty a na hlavě zelený myrtový věneček. Na prsou má starou česky psanou modlitební knížku s malým křížkem ze slonovinové kosti a na pravé ruce zlatý prsten s obrázkem Panny Marie Dobré rady.

V rámci oprav byla také nalezena cista se srdcem hraběte Humprechta Jana Černína z Chudenic. Nalezena byla v mladém sklípku v prostoru dnešní oltáře Pražského Jezulátka, který byl v té době nově zřízen. Hrabě Černín jako velký mariánský ctitel si přál, aby jeho srdce bylo pohřbeno ve Staroboleslavském chrámu. Hrabě Černín

²⁶⁵ Věstník Staroboleslavský 1/1941, 6

²⁶⁶ Věstník Staroboleslavský 1/1941, 6

²⁶⁷ Věstník Staroboleslavský 6/1941, 86

²⁶⁸ Věstník Staroboleslavský 1/1941, 2; Věstník Staroboleslavský 2/1941, 27

zemřel 13. března 1682 ve věku 54 let, jak uvádí nápis na mramorové desce umístěné na levé straně kaple. Cista byla opravena mistrem z cínařského cechu Karlem Králem z Prahy-Královských Vinohrad²⁶⁹ a umístěna do výklenku spolu s mramorovou deskou. Cista byla znovu do kostela slavnostně uložena 4. května 1941 za účasti zemské šlechty.²⁷⁰

Naproti Černínské kapli v kapli Slavatovské je ve stejném výklenku s mramorovou deskou umístěna schránka s ostatky Dionysia Erasma Kriega, který byl roku 1792 pohřben v ambitech ze kostelem. Podle mramorové desky nad schránkou byly jeho ostatky umístěny do kostela v roce 1943.

Další hrobka byla objevena před Vánoci roku 1940 v prostoru před Šternberským oltářem.²⁷¹ Při této příležitosti byly objeveny základy původní kaple, která byla začleněna do nového kostela. V hrobce byly nalezeny dvě rakve, muže a ženy šlechtického původu.

3.14. Zvony a zvonkohra

Zvony jsou umístěny v severní věži kostela. Nachází se tam sedm zvonů. Nejstarší je zvon sv. Anna, který pochází ještě z původního kostela. Podle nápisu byl ulit roku 1400 mistrem Bartolomějem z Prahy: Magister Bartholomaeus me fecit in Civitate Pragensi anno MCCCC decimo. Druhý zvon zřejmě pochází také z původního kostela. Zvon je zasvěcen sv. Janu a podle nápisu na něm byl odlit roku 1454.

Z dílny zvonaře Zachariáše Dittricha z Nového Města pražského pochází dva zvony. První je z roku 1724 a váží 2018 liber. Na plášti je reliéf sv. Petra a Pavla. Na zvonu je tento text: Mich hat gegossen Zacharias Dietrich in der k. Neustadt Prag Anno 1724. Haec Campana est ad laudem Dei Omnipotentis, in honorem B.M.V. et S.S. Petri et Pauli, expensis cujusdam benefactoris. A. 1724. Z dílny Zachariáše Dittricha pochází také největší zvon v kostele, který nese jméno sv. Anna. Byl odlit roku 1725 a váží 4102 liber. Na plášti je latinský nápis: A Fulgure et tempestate libera nos Domine Jesu Christe. Campanae huic in honore Dei Omnipotentis et augumentum cultus B.V. Mariae Veteroboleslaviensis benefactorum Anno Domini MDCCXXV fusae notabilis particula campanae a Sancto Theodulo benedictae imposita est. Ea adivvante opus Zacharias Dietrich fvdit Pragae.

²⁶⁹ Věstník Staroboleslavský 3/1941, 34

²⁷⁰ Věstník Staroboleslavský 4/1941, 46

²⁷¹ JEŘÁBEK 1946, 145

Další zvon byl přelit v roce 1819 zvonařem Karlem Bellmannem, jak svědčí nápis na jeho plášti: Refusa a Carolo Bellmann. Ad majorem Dei Gloriam, B. Virginis Mariae et Omnium Sanctorum honorem Antonius Hirnle Praelatus et Decanus Capit. Vetero-Bolesl. Fieri curavit. Anno 1819. Zvon je zasvěcen sv. Václavu.

Ještě výše v lucerně jsou zavěšeny další dva zvony. Starší je z roku 1799 od zvonaře I.W. Kühnera. Je zdoben reliéfem sv. Floriána. Druhý je z dílny Karla Bellmana a nese reliéf Panny Marie Staroboleslavské spolu s nápisem: Svp Praeposito Josepho Jüstel, caes. Reg. Consiliario avlico et Decano Francisco Pischtek Episcopo Azotensi et Svffraganeo Pragensi Anno 1825 refvsa a Carolo Bellmann cive Pragensi.

V listopadu roku 1934 došlo k opravě zvonů.²⁷² Tesařská firma Špyňar z Nového Města na Moravě nahradila původní prohnílé trámy novými dubovými. Opravu zvonů provedla zvonařská firma Perner ze Suchého Vrbného u Českých Budějovic. Bylo nutné vyměnit staré čepy, které byly nahrazeny kuličkovými ložisky. Práce byly provedeny za pouhých 10 dní.

Za první světové války nebyl žádný ze zvonů odvezen, ale za druhé světové války kostel přišel o všechny zvony i zvonkohru. Zvony a zvonkohra byly, ale v Praze zadrženy a po skončení války odvezeny zpět do kostela a znovu zavěšeny.²⁷³

Zvonkohra byla zhotovena v roce 1925. Písně pro ni vybral vyšehradský kanovník Msgre V. Müller a jsou to „Tisíckrát pozdravujeme Tebe“ a „Svatý Václave“. Zvonkohra je poháněna hodinovým strojem od firmy Hainz z Prahy. Původní zvony byly od zvonařské firmy Winter z Broumova. Zvony však neladily a tak byly na popud preláta Jana Křtitele Paulyho v roce 1926 po vysvěcení sejmuty a přelity v roce 1927. Úspěšné bylo až třetí zavěšení. Nové zvony v roce 1932 odlila zvonařská firma R. Herolda z Chomutova.²⁷⁴

²⁷² Věstník Staroboleslavský 1/1935, 9

²⁷³ ZUMAN 1948, 47

²⁷⁴ Věstník Staroboleslavský 4/1937, 46

4. Ambity a prostor před kostelem

4.1. Ambity

Ambity se nachází na východní straně za presbytářem kostela a pochází z let 1728-1731.²⁷⁵ Ambity nechal zbudovat kapitulní děkan Jan Frik²⁷⁶ podle návrhu architekta Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Ambity mají tvar podkovy a jsou rozčleněny hranolovými pilíři, které oddělují jednotlivá klenební pole a tvoří arkády. Sloupy jsou spojeny oblouky, kde každý oblouk je rozdělen klenákem. Uprostřed čelní strany je navíc trojúhelníkový štít. Na střeše je šest vikýřů zakončených volutou. Klenba je placková a na každém z 23 klenebních polí je freska. Klenební pole jsou odděleny klenebními pasy, které vybíhají z pilastrů. Vchody do ambitů jsou ze severní i jižní strany uzavřeny dřevěnými dveřmi a nad každým vchodem je další vikýř.

Podle účtu se v ambitech nacházely tři oltáře. Jeden v každém rohu a třetí uprostřed čelní strany. Řezbářskou práci na oltáři sv. Anny provedl roku 1731 Šimon Thaller.²⁷⁷ Oltář sv. Josefa pochází z roku 1733 a je truhlářskou prací Ezechiela Schütze.²⁷⁸

Fresky pochází od nymburského malíře Václava Prokopa Kramolína²⁷⁹ z roku 1775.²⁸⁰ Nechal je svým nákladem vyhotovit světící biskup pražský a děkan staroboleslavský Kayser.²⁸¹ Jednotlivé výjevy na zdech znázorňují historii Paladia od jeho vyorání až po převezení z Vídně. Dále tam jsou obrazy zachycující vyslyšení proseb a zázraky, které vykonala Panna Marie Staroboleslavská. Nástrovní fresky zachycují výjevy ze života Panny Marie. Fresky byly přemalovány v roce 1882 malířem F. Andělem z Prahy.²⁸²

Dále byly fresky restaurovány v roce 1926 na popud preláta Pauly akademickým malířem Fišerem.²⁸³ K opravě a vytónování 15 nástrovních fresek také došlo v roce 1932 pod vedením restaurátora Majora.²⁸⁴ Fresky byly poničeny nepříznivým počasím a již v letech 1936-38 byly opět obnoveny na doporučení rektora místní

²⁷⁵ PAULY 1923 — Jan Křtitel PAULY: Stará Boleslav. Průvodce po nejstarším poutním místě čs. republiky. Praha 1923, 21; ŠPŮREK 1938, 42

²⁷⁶ ZAP 1859, 14

²⁷⁷ ZUMAN 1948, 48

²⁷⁸ ZUMAN 1948, 49

²⁷⁹ Nymburský rodák Václav Prokop Kramolín (1733-1799) byl malířem portrétů, kostelních obrazů a fresek. V roce 1772 se stal mistrem staroměstského malířského cechu. Na některých dílech pracoval společně se svým bratrem Josefem, který byl také malířem. Mimo jiné je autorem fresky Nejsvětější Trojice s českými patrony na bývalém západního průčelí Svatovítské katedrály v Praze. - Dějiny českého výtvarného umění II/2 1989, 772

²⁸⁰ HORČICE 1859, 97

²⁸¹ PAULY 1923,21; ŠPŮREK 1938, 42

²⁸² POCHE 1980, 406

²⁸³ ŠPŮREK 1938, 42

²⁸⁴ Věstník Staroboleslavský 4-5/1932, 54 a 45; ZUMAN 1948, 93

redemptoristické koleje P. Vojtěcha Klímka.²⁸⁵ Na stěny byly umístěny olejové obrazy na plátně od akademického malíře Antonína Bukolského.²⁸⁶ Na obrazy byla pořádána sbírka a byly vytvářeny průběžně jak byly peníze získávány. Věstník Staroboleslavský z let 1936-38 průběžně přinášel informace kolik obrazů bylo vyhotoveno a kolik ještě zbývá. Původně se předpokládalo vyhotovit 23 obrazů, ale zhotoveno jich bylo 20.²⁸⁷ Na každém obraze je napsáno jakou událost zpodobňuje, jméno světce v medailonu pod hlavním motivem a kdo nechal obraz zhotovit.

- 1) Sv. Cyril a Metoděj přinášejí do našich zemí křesťanství a učí úctě mariánské. Dole: Matka Boží staroboleslavská.
- 2) Sv. Metoděj poučuje kněžnu Ludmilu o významu úcty mariánské. Dole: Svatý Kliment.
- 3) Svatá Ludmila vštěpuje svatému Václavu důvěru k Panně Marii. Dole: Blah. Doubravka.
- 4) Počátek sjednocování českých kmenů vlivem sv. Václava (Radslav Zlický). Dole: Sv. Vojtěch.
- 5) Smrt svaté Ludmily. Dole: Blah. Mlada
- 6) Zavraždění svatého Václava. Dole: Sv. Kosmas a Damián.
- 7) Obraz Matky Boží Staroboleslavské jest uctíván v chrámě, zbudovaném z obětí prvních poutníků. Dole: Blah. Anežka Česká.
- 8) Rytíř Jan Kapoun ze Svojkova zbudoval chrám koncem 15. století. Dole: Svatý Prokop
- 9) Pražští poutníci prohlašují milostný obraz za Paladium země české. Dole: Blah. Edmund Kampian.
- 10) Položení základního kamene k dnešnímu chrámu Panny Marie roku 1617. Dole: Svatý Vít.
- 11) Uloupení paladia Sasy 24. února 1632. Dole: Blah. Jan Sarkander.
- 12) Zneuctění obrazu Panny Marie na Staroměstském náměstí v Praze 1632. Dole: Sv. Zikmund.
- 13) Uzdravení arcijáhna bilinského Tobiáše Regalia na přímlovu Matky Boží Staroboleslavské r. 1633. Dole: Blah. Zdislava

²⁸⁵ ŠPŮREK 1938, 42

²⁸⁶ Antonín Bukolský vystudoval v letech 1920-1923 Umělecko-průmyslovou školu v Praze a později se učil u Maxe Švabinského na Akademii výtvarných umění.

²⁸⁷ Věstník Staroboleslavský 6/1936, 91

14) Benigna z Lobkovic uctívá v svém paláci obraz vykoupenny od saského plukovníka Hoffkircha. Dole: Milostné pražské Jezulátko.

15) Přenesení Paladia z Prahy do St. Boleslavě 12. září 1638. Dole: sv. Jan Nepomucký.

16) Mariánské bratrstvo (Narození Panny Marie) pod vedením premonstrátů putuje do St. Boleslavě 7. září 1641. Dole: Sv. Norbert.

17) Jesuité, strážcové Paladia v 17. a 18. století, vodí k Panně Marii Staroboleslavské dívky z celého kraje. Dole: Sv. Ignác z Loyoly.

18) Odevzdání chrámu Panny Marie redemptoristům 19. května 1929. Dole: Sv. Alfons Maria Liguori.

19) Arcibiskup Fr. Kordač žehná českému národu Paladiem v mileniu svatováclavském 15. srpna 1929. Dole: Sv. Kliment Maria Hofbauer.

20) Hold kleru a lidu Panně Marii Staroboleslavské v jubilejním roce 1938. Dole: Sv. Václav

Dalšího restaurování se fresky dočkaly v září 1947 od akademického malíře Václava Nováčka.²⁸⁸ Fresky utrpěly za 2. světové války od otřesů způsobených válečnou technikou a možná i detonací při náletech. Některé části úplně opadaly, ale podařilo se je úspěšně opravit. Byly sejmuty také dřívější přemalby.

V roce 1823 byla z darů poutníků vytvořena křížová cesta.²⁸⁹

Uprostřed nádvoří u apsidy presbytáře se nachází náhrobek světicího biskupa pražského a děkana staroboleslavského Erasma Diviše Kriegera, který zemřel 27. prosince 1729.²⁹⁰ Náhrobek pochází z roku 1793 od sochaře Josefa Malinského.²⁹¹ Na hranolu je umístěna velká urna kolem které jsou čtyři lebky. Přes dvě lebky je přehozena látka, která sahá až k spodní části urny. Po levé straně sedí ženská postava v nařaseném šatu a levou ruku má opřenou o hranol. Po pravé straně je žebrák, který sedí na zemi. Oba jsou sklíčení žalem. Na hranolu je latinský nápis.

Mělo tam být také osm zpovědnic, které sloužily v letních měsících ke sv. zpovědi a pozůstatky jednoho z oltářů, u kterého bylo poutníkům podáváno Tělo Páně.²⁹² V současné době jsou ambity ve špatném stavu. Nástrovní fresky v některých částech úplně chybí. Z nástěnných fresek se dochovala jen jedna, ostatní zřejmě byly

²⁸⁸ DAŇHA 1947,, 7

²⁸⁹ BOLESLAVSKÝ 1875, 24

²⁹⁰ HORČICE 1859, 97

²⁹¹ DOTŘEL 1908 — Jan DOTŘEL: Stará Boleslav s okolím. Praha 1908, 35; BLAŽÍČEK 1958, 271

Josef Malinský (1752-1827) byl sochař a řezbář. Jeho dílo je mezi barokem a klasicismem. Je autorem mnoha náhrobků na pražských i mimopražských hřbitvech a vytvořil také mnoho domovních znamení v Praze např. U Sedláků nebo U Modrého hroznu. - HOROVÁ 1995, 473-474

²⁹² HORČICE 1859, 97; KOŠNÁŘ 1905, 38

zamalovány v souvislosti s pořízením olejových pláten, po kterých dnes zůstaly jen skoby na zdech. Dochovala se klekátka z roku 1777.²⁹³ Křížová cesta se také v ambitech nenachází. Sousoší od Malinského je také poškozeno. Soše žebráka chybí spodní končetiny. Socha je opatřena železným plotem a nad ní je skleněná stříška.

Během druhé světové války se uvažovalo o dostavbě ambitů. Vznikl projekt na jejich výstavbu a byla vytvořena vizualizace, která byla otištěná v kalendáři Staroboleslavském na rok 1946. Za projekt bylo zapláceno na základě dopisu ze 13. srpna 1941²⁹⁴, v němž architekti žádají o zaplacení své práce. Ambity se měly zvětšit o ještě jedno nádvoří směrem k bývalému hřbitovu. Až na malé detaily se jednalo o identické rozšíření stávající části.

4.2. Socha Krista před kostelem

Původně na místě dnešní sochy byla studna. Tato studna pocházela z roku 1627 a nechal ji zbudovat hrabě Jáchym st. Slavata spolu se zábradlím kolem kostela.²⁹⁵ Studna byla v roce 1925 zrušena a zasypana.²⁹⁶ V roce 1935 byla na žulový podstavec umístěna socha Krista, která byla vysvěcena kanovníkem Paulem 7. července.²⁹⁷ Tato socha byla několik dní předtím umístěna na oltáři na strahovském stadionu, kde u ní sloužil pontifikální mši papežský legát kardinál Jean Verdier.²⁹⁸ Socha je zhotovena z bronzu. Podle nápisu na soklu sochy je jejím autorem Josef Paša a odlil ji Franta Anýž v Praze.

Socha působí velmi klidně. Kristus si levou rukou drží draperii šatů nebo spíše plášť a pravou rukou žehná. Jeho pohled směřuje směrem dolu k poutníkům. Na podstavci je zlatě napsáno: „Pojďte ke mně všichni, kteří pracujete a jste obtíženi, a já vás občerstvím.“

²⁹³ ZUMAN 1948 49

²⁹⁴ Národní archiv; Řád Redemptoristů; ka 53; složka 180

²⁹⁵ DOTŘEL 1908, 32

²⁹⁶ ŠPŮREK 1938, 34

²⁹⁷ ŠPŮREK 1938, 34

²⁹⁸ ŠPŮREK 1938, 34

5. Historie Paladia a poutí

5.1. Paladium

Jedná se o reliéf o výšce 19 cm a šířce 13,5 cm, který je zhotoven z mědi a potažen zlatem. V mědi je přísada, díky které vypadá jako bronzový. Na reliéfu je Panna Marie držící Ježíška. Její pohled směřuje doprava na Ježíška. Kolem datace reliéfu se hlavně v první polovici 20. století vedly spory. První se k dataci vyjádřil K.B. Mádl ve své knize o Panně Marii Staroboleslavské a přirovnával ji k typu Madony zlatokorunské a datoval ji do počátku 15. století.²⁹⁹ Na toto tvrzení odpověděli Eduard Šittler a Antonín Podlaha, kteří se domnívali, že reliéf je nižší kvality, a proto byl předlohou pro Madonu Zlatokorunskou, Svatovítskou, Týnskou, Píseckou a Lnářskou. Tento závěr uvádí i v Soupisu památek okresu Karlínského z roku 1901, kde píše o podobnosti s Madonou Zlatokorunskou, Svatovítskou a jinými z tohoto uměleckého okruhu. Další se k tomuto tématu vyjádřil církevní historik František Stejskal, který reliéf nejprve zařadil do začátku 16. století a později do druhé poloviny 15. století. Josef Cibulka spojoval reliéf s gotickými madonami a hlavně Madonou Zlatokorunkou z doby kolem roku 1400, ale samotný reliéf viděl jako starší. Dále se domníval, že mohl být zhotoven pro soukromou zbožnost, čemuž by napovídala jeho malý rozměr. Emanuel Poche reliéf datoval do 15. století a souhlasil s typem Madony zlatokorunské podle Madony svatovítské.

Dnes se soudí, že reliéf pochází z 80. let 14. století a je zhotoven podle Madony svatovítského typu. Ivo Kořán se ještě domníval, že byl reliéf součástí relikviářového oltáře v kostele sv. Václava ve Staré Boleslavi.³⁰⁰

5.2. Legendy

S Paladiem je spojováno několik legend o jeho původu a účtě k němu. Tyto legendy se váží k předním českým světcům a patronům České země. Kromě legend spojených se svědci je zřejmě nejdůležitější pověst o vyorání Panny Marie Staroboleslavské v místech dnešního poutního kostela.

²⁹⁹ RYNEŠ 1948, 37

³⁰⁰ STEHLÍKOVÁ 2008, 104

5.2.1. Vyorání

Legendu o vyorání poprvé zmiňuje Kašpar Arsenius z Radbusy ve spise *Knih pobožná o Panně Marii a přečisté rodiče Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem ve Staré Boleslavi*. Spis vyšel v letech 1613 a 1629. Děj legendy je stejný, jen datace události je odlišná. V prvním vydání je událost datována do doby kolem roku 1500 za vlády krále Vladislava Jagellonského. Druhé vydání ji posunuje o několik staletí více do historie, tedy do roku 1160 za vlády krále Vladislava Jagellonského.³⁰¹ Legenda vypráví, že na poli za Starou Boleslaví oral velmi zbožný sedlák, když najednou se jeho koně zastavili a nechtěli jít dál. Více je pobízel a najednou zajela radlice hlouběji a vyoral malý reliéf Panny Marie s Ježíškem. Odnosl tento reliéf domů, ale ráno byl pryč. To se ještě dvakrát opakovalo, a proto odnesl reliéf kanovníkům staroboleslavské kapitoly. Ti jej dali do kostela, ale reliéf se opět vrátil na své původní místo a to se ještě jednou opakovalo. Kanovníky se usnesli, že Panna Marie chce být uctívána na místě, kdy byla nalezena a nechali postavit v místech dnešního hlavního oltáře kapličku.

5.2.2. Sv. Ludmila

Existují dvě legendy, které vypráví o Paladiu a vztahují se ke sv. Ludmile. Podle první dostala sv. Ludmila Paladium od sv. Metoděje při své křtu. Reliéf měl být odlit z tzv. korintské mědi, které pocházela z požáru Korintu dobytého Římany. Podle druhé legendy nechala odlít Paladium sama Ludmila, jak ji poradil sv. Metoděj, ze svých pohanských bůžků. Z těchto bůžků bylo odlito bohoslužebné náčiní i Paladium.

5.2.3. Sv. Václav

Po zavraždění sv. Ludmily Paladium zdědil její vnuk sv. Václav. Václav ho neustále nosil na řetízku na krku. Nosil ho do bitev a měl ho i ve Staré Boleslavi, kde byl zavražděn. Po jeho smrti mu Paladium sejmul z krku jeho sluha bl. Podiven a utíkal s ním pryč z Boleslavi. Vojáci nechtěli, aby žil nějaký svědek vraždy a vydali se za ním. Podiven tušil blížící se smrt a zahrabal Paladium v místě dnešního velkého poutního chrámu. Sám našel smrt o několik desítek metrů dál. Byl vojáky dopaden a pověšen na nejbližší strom v místě dnešní kaple bl. Podivena.

³⁰¹ Pozdější tradice se drží roku 1160

5.2.4. Sv. Jan Nepomucký

Podle legendy k Panně Marii pro útěchu, mimo jiné, putoval i sv. Jan Nepomucký. Mělo k tomu dojít v předvečer jeho mučednické smrti, kdy se ve Staré Boleslavi modlil. Proto bývá často zobrazován, jak drží Paladium nebo jak ho drží andílek a on se k němu modlí. Tato událost je poprvé zachycena v latinských legendách o sv. Janu Nepomuckém od Jana Hynka Dlouhoveského a Bohuslava Balbína.

Podle legend do Staré Boleslavi také putovali sv. Prokop a sv. Vojtěch, kteří byly velkými ctiteli Panny Marie.

5.3. Historie

Poutě z Prahy k Panně Marii Staroboleslavské se konaly již koncem 16. století. Císař Rudolf II. vydal 9. července 1609 Majestát, který zajišťoval náboženskou svobodu. Jako reakce na tuto událost se v létě téhož roku konalo z Prahy do Staré Boleslavi velké procesí.³⁰² Poutníci prosili Pannu Marii o záchranu katolické víry a ochranu před protestantismem. Při této pouti byl mariánský reliéf prohlášen Paladiem země České po vzoru Athény Palas, tedy Athény Ochránitelky a stal se ochranným obrazem České země.

Počátkem roku 1632, přesně 24. února, přijeli do Staré Boleslavi rytmistři Hrbovatý z Říčan a Jan Tonner spolu s dalšími vojáky³⁰³, kteří pod vedením generála Vavřince Hoffkircha vydrancovali město a kostely, kde uloupili Paladium. Paladium bylo převezeno do Prahy na Staroměstské náměstí, kde postavili šibenici pro jakéhosi tesařského tovaryše a proti ní byli dvě židle s Paladiem. Paladium na židle bylo přibito hřebíkem v místech krku Panny Maria, a proto později dostalo řetízek s medailonem na zakrytí onoho místa. Vystaveno bylo směrem k domu italské rodiny Antonia Binagi, kde bylo také uloženo. Později nechal Antonio Binago v domě zřídit oltář, na kterém byla kopie Paladia. V květnu 1632 bylo Paladium generálem Vavřincem Hoffkirchem odvezeno do Lipska, kde se později jednalo o jeho navrácení do Čech.³⁰⁴ O navrácení se pokoušel mimo jiné císař Ferdinand III. a vévoda Albrecht z Valdštejna. Dokonce byla konána sbírka peněz na vykoupení. Nakonec se to podařilo hraběnce Benigně Kateřině z Lobkovic, která jednala se saským kurfiřtem Franzem Albrechtem a Paladium vykoupila za 24000 zl.³⁰⁵ Po vykoupení ho nechala hraběnka umístit

³⁰² KURANDA 2009 — Miroslav KURANDA: Svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček. Praha 2009, 116

³⁰³ Kalendář Staroboleslavský 1946, Stará Boleslav 1946, 19

³⁰⁴ ROYT 2011, 213

³⁰⁵ ROYT 2011, 214

do svého pražského paláce, ale císař Ferdinand III. jí nařídil, aby ho vrátila do Staré Boleslavi. K navrácení došlo 12. září 1638 na svátek Panny Marie. Dříve, 4. září 1638, vydal arcibiskup Arnošt Harrach pastýřský list, ve kterém vyzýval světské i řeholní duchovní k účasti na slavnosti. Procesí vyšlo v 14 hodin z Loretánského náměstí, protože Paladium bylo před tím uchováno v Loretě. Procesí se zúčastnil sám císař Ferdinand III., který kráčel hned za nosítky s Paladiem. Vzácnější hosté jeli od bubenečské obory, kde arcibiskup Harrach pronesl krátkou modlitbu, vozy do Brandýsa a čekali na procesy. Procesí dorazilo do Brandýsa až v noci a odtamtud nesli nosítka s Paladiem staroboleslavští kanovníci. Ve Staré Boleslavi potom měl české kázání děkan staroboleslavské kapituly Jiří Bílek.

Již 16. března 1639 muselo být Paladium ze Staré Boleslavi odvezeno, protože opět hrozilo švédské nebezpečí. Bylo odvezeno, spolu s dalšími cennostmi, do Prahy. Z Prahy jej odvezla Benigna Kateřina z Lobkovic do Vídně. Paladium bylo ze Staré Boleslavi odvezeno včas, protože 27. června bylo město a kostely vyplněno švédskými vojsky pod vedením generála Bannera. V té době byl také zničen kapitulní archiv, který se nacházel ve věži kostela sv. Václava, zničené při dobývání města. Švédští vojáci zničili vnitřní vybavení kostelů, jezdili do nich na koních, protože v kostelech byly stále a v kostele Panny Marie vykradli hrobky, kde vzali zemřelým cennosti, oděvy a hlavně boty. Ve Vídni bylo Paladium přímo pod ochranou císaře Ferdinanda III., který pro něj nechal zhotovit kočár a zavěsil jej do místnosti, kde císařovna Marie Anna porodila 9. června 1640 budoucího císaře Leopolda I.³⁰⁶ Z vděčnosti nechala pro Pannu Marii a Ježíška zhotovit zdobné korunky. Ve Vídni zůstalo až do roku 1646, kdy 13. května zemřela císařovna Marie Anna, která byla jeho velkou ctitelkou.

I když nebylo Paladium ve Staré Boleslavi stále se konaly poutě za velké účasti poutníků a jsou zaznamenána zázračná uzdravení. Paladium bylo do Čech navráceno 5. srpna 1646. Tento den přijel císař Ferdinand III. z Vídně do Prahy na korunovaci svého syna Ferdinanda IV.³⁰⁷ Převezeno do Staré Boleslavi bylo 19. srpna z rozhodnutí arcibiskupa Arnošta Harracha. Před přenesením bylo uchováváno v chrámu sv. Víta na Pražském hradě a v dalších pražských kostelech. Poté bylo slavnostně v procesí odneseno ze svatováclavské kaple chrámu sv. Víta do Staré Boleslavi.

Ještě jednou bylo Paladium ohroženo za třicetileté války v roce 1648, kdy se ho zmocnil generál Königsmark. Stalo se tak 26. června. Novým velitelem švédských

³⁰⁶ ROYT 2011, 215

³⁰⁷ Ferdinand IV. nikdy na trůn neusedl, protože zemřel ještě za života svého otce

vojsk v Praze se stal v říjnu 1648 rýnský falckrabě Karel Gustav. Nakonec Karel Gustav, na přímlovu dcery Benigny Kateřiny z Lobkovic Anny Magdaleny z Lobkovic, věnoval Paladium císařovně Marii Leopoldině, která byla novou manželkou císaře Ferdinanda III. Po skončení války žádal dopisem staroboleslavský probošt Rudolf Roder z Felburku císaře o navrácení Paladia do Staré Boleslavi, ale císař této žádosti nevyhověl. Probošt se obrátil o přímlovu na arcibiskupa Arnošta Harracha a nejvyššího kancléře Jiřího hraběte z Martinic a poté bylo jeho žádosti vyhověno. Do Čech bylo převezeno roku 1650 a na celé cestě bylo srdečně vítáno. V Jindřichově Hradci bylo uvítáno procesím a místní varhaník Adam Michna z Otradovic pro Paladium složil píseň. 20. srpna 1650 dorazilo Paladium do Prahy, kde bylo uloženo v několika kostelech. Přeneseno do Staré Boleslavi bylo 6. září ve velkém procesí. Snad v Jindřichově Hradci bylo definitivně prohlášeno Paladiem země České, tedy ochranným obrazem.

Ještě několikrát bylo odvezeno Paladium do Prahy. Stalo se tak v letech 1744, 1756, 1757 a 1778, ale nikdy se nekonala tak velká procesí při ho návratu zpět do kostela. V roce 1778, kdy hrozilo Pruské nebezpečí, bylo dokonce ukrýváno na faře v Berouně a nějaký čas v domě nedaleko zámku v Brandýse nad Labem, kde je jako upomínka reliéf na fasádě.³⁰⁸

Po vypuknutí druhé světové války se redemptoristé obávali o osud Paladia, a proto byly 3. září 1939 tajně odstraněno z hlavního oltáře.³⁰⁹ Aby nebylo nic poznat umístili na oltář jeho věrnou kopii. Paladium bylo uloženo do ocelové schránky a zazděno v pokoji rektora v klášteře. Později bylo Paladium vyzvednuto a přemístěno na jiné tajné místo, kde zůstalo až do 23. června 1945 a o jeho umístění vědělo jen šest osob. Redemptoristé také před nacisty ukryli některé vzácné předměty z pokladnice.³¹⁰

Po roce 1948 byla na oltář umístěna opět kopie Paladia zasazená do původního barokního rámečku a originál střežili redemptoristé.³¹¹ V roce 1950, poté co byla zrušena redemptoristická kolej, se Paladium ztratilo a nic se o něm nevědělo.³¹² 21. října. 1968 se nový správce kapituly písemně obrátil na Apoštolského administrátora v Praze, zda něco o Paladiu neví. Bylo mu odpovězeno, že je možné, že bylo někam uloženo Ministerstvem vnitra. Podle svědectví zaznamenaného v roce 1969 bylo Paladium ještě dva nebo tři dny před záborem koleje zachráněno. Poslední rektor

³⁰⁸ KURANDA 2009, 120

³⁰⁹ JEŘÁBEK 1946, 138

³¹⁰ KURANDA 2009, 120

³¹¹ KURANDA 2009, 121

³¹² STEHLÍKOVÁ 2008, 105

redemptoristické koleje P. Otto Louda C SSR zbavil Paladium všech okras a dal k němu lístek „Věrná kopie Paladia“. Paladium bylo někdy v letech 1968-69 nalezeno v sejfu pražské banky s lístkem, že se jedná o kopii. Nakonec bylo svědectvími prokázáno, že se jedná o originální reliéf.

5.4. Poutě

Stará Boleslav se řadí mezi nejvýznamnější poutní místa v Čechách a spojuje dva kulty. Jde o spojení kultu sv. Václava a úcty k Panně Marii Staroboleslavské. První písemné zmínky o poutích k Panně Marii Staroboleslavské pocházejí z přelomu 16. a 17. století.³¹³ Existují i dřívější zprávy, ale z nich jasně nevyplývá zda byly poutě konané ke sv. Václavu nebo Panně Marii. Jezuité konali poutě do Staré Boleslavi již před rokem 1600, ale je možné, že nebyli přímo k Paladiu a často si volili jako datum 28. září³¹⁴. Po roce 1609 organizovali jezuité poutě do Staré Boleslavi z Prahy, ale prosili Pannu Marii o pomoc a na protest proti vydání Rudolfova Majestátu. Nejstarší zázračná uzdravení se děla v letech 1609-1613.³¹⁵ Převážná většina z uzdravených byla z řad šlechty. Po bitvě na Bílé hoře dostaly poutě oficiální ráz a o jejich průběh se starali jezuité a často putovala různá mariánská bratrstva. Někdy v první polovině 17. století převzali jezuité od kanovníků kapituly vítání poutníků a péči ně. K tomuto účelu sloužila i jezuitská rezidence v těsné blízkosti kostela, kde mohli být ubytování poutníci hlavně duchovního stavu. Významné byly také poutě strahovských premonstrátů, kteří založili mariánské bratrstvo a vždy 8. září konali velkou pouť.

Poutníci přicházeli do Staré Boleslavi po celý rok, ale nejvíce jich bylo na tři velké svátky. Bylo to 15. srpna na svátek Nanebevzetí Panny Marie, 8. září na svátek Narození Panny Marie a 28. září v den zavraždění sv. Václava. Jezuité v roce 1658 zakoupili dům, který v roce 1667 přeměnili na svou rezidenci a kde také ubytovali poutníky. Na poutě každoročně přicházelo tisíce lidí. V době kolem roku 1770 bylo v obou kostelech podána kolem 100 000 svatých přijímání.³¹⁶ V letech 1674-1680 byla postavena Via Sancta z Prahy do Staré Boleslavi skládající se z 44 kapliček.³¹⁷ Počet kapliček odpovídal invokacím loteránské litanie a jejich trasa kopírovala cestu kudy

³¹³ PÁTROVÁ 2009 — KARIN PÁTROVÁ: Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách. Brandýs nad Labem 2009, 50

³¹⁴ DUCREUX 1997 — Elizabeth DUCREUX: Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi. In: Český časopis historický, 1997, 585-620, 592

³¹⁵ PÁTROVÁ 2009, 52

³¹⁶ Kalendář Staroboleslavský 1946, 21

³¹⁷ DUCREUX 1997, 593

bylo neseno tělo sv. Václava ze Staré Boleslavi do Prahy a vzdáleny jsou do sebe na délku Karlova mostu. Výjev na kapliče představuje epizodu ze života sv. Václava, jednu invokaci loretánské litanie a další mariánské poutní místo a erb šlechtického donátora. Tato cesta v sobě spojovala oba kultury, které byly ve Staré Boleslavi .Později nepřicházela jen procesí z Prahy, ale i dalších provinčních měst. Poutě ustávaly po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 a úplně ustaly dočasným zákazem císaře Josefa II. Od roku 1790 byly poutě organizovány staroboleslavskou kapitulou, ale velikosti, jakou měly v době baroka, již nedosáhly.

Mezi poutníky byli také členové habsburské rodiny, kteří byli vždy velmi silnými katolíky a ctiteli Panny Marie. Paladiu děkovali za vítězství ve válkách a dokonce Ferdinand III. ho u sebe nosil při válkách v Uhrách. Vždy, když se konala v Praze korunovace putovali císařové a císařovny poklonit se Paladiu a některé císařovny věnovaly své korunovační šaty a šperky. Každý habsburský panovník se poklonil Paladiu, protože všichni se před ním modlili, když pobývali na zámku v nedalekém Brandýse nad Labem.

Po první světové válce, vzhledem k rozvoji dopravy, mohli do Staré Boleslavi putovat poutníci z větších vzdáleností. Putovali sice již dříve z různých koutů Českého království, ale nyní se zvětšovala pestrost měst. Velké rozšíření kultu dokládá i množství oltářů, kde byly umístěny kopie Panny Marie Staroboleslavské. Nejdále se taková kopie dostala do Spojených států amerických. Mezi městy byly například Plzeň, Roudnice nad Labem nebo až ze Znojma. Poutníci putovali průběžně během celého roku. Pravidelné byly studentské poutě nebo poutě tělovýchovného spolku Orel. Větší počet poutníků přicházel o velkých svátcích. Největší poutě se konaly v roce 1929 při svatováclavském miléniu, v roce 1938 kdy se připomínalo 300 let od navrácení Paladia ukradeného Sasy a poté v roce 1945 po skončení druhé světové války, kdy bylo Paladium na čas převezeno do Prahy a vystavováno v pražských kostelech. V roce 1929 přišlo do Staré Boleslavi několik tisíc poutníků. V tomto roce starost o poutníky převzali redemptoristé, kteří se usadili budově kapitulního probošství.³¹⁸ Slavnosti v roce 1938 byly velké a ve Staré Boleslavi se na ně připravovali dopředu. Vyvrcholily v září, kdy bylo Paladium převezeno do Prahy, ale vše se neslo v duchu očekávání války a zármutku nad obsazením pohraničních oblastí Československé republiky. Druhá světová válka se zpočátku Staré Boleslavi nedotkla, ale později poutníků ubývalo a několik let bylo poutní místo pod dohledem tajné německé policie. Organizované

³¹⁸ PÁTROVÁ 2009, 63

poutě byly zakázány, ale lidé putovali jednotlivě. Ve dnech 24.6.-1.7. roku 1945 bylo Paladium v Praze a putovalo po pražských kostele, aby bylo poděkováno Bohu i Matce Boží za obnovení svobody v zemi.

Po roce 1948 se poutě oficiálně nekonaly až do roku 1989, kdy byla poutní tradice obnovena. V letech 2003-2008 byl ve Staré Boleslavi řád Pallotinů z Polska, který se staral o poutní místo. Největší událostí po obnovení poutí byla návštěva papeže Benedikta XVI. v roce 2009 při příležitosti Národní svatováclavské pouti, kdy papež sloužil mši a na oltáři bylo umístě Paladium. Od roku 2009 se každoročně konají Slavnosti Paladia, které připadají na neděli kolem svátku Nanebevzetí Panny Marii, tedy na polovinu srpna.³¹⁹

5.5. Redemptoristé ve Staré Boleslavi

Po vzniku Československého státu význam Staré Boleslavi jako národního poutního místa velmi vzrostl. Proto v roce 1922 Msgr. Jan Křtitel Pauly uvažoval o znovu usídlení jezuitů do Staré Boleslavi, ke kostelu Panny Marie, ale nakonec jednání s jezuitu nedošla ke zdárnému konci.³²⁰ Pražský arcibiskup Karel Kordač do Staré Boleslavi pozval řád redemptoristů. Prvním redemptoristou, který byl slavnostně uveden, stalo se tak 19. května 1929, byl P. Otto Loula.³²¹ Ještě předtím byla 3. května 1929 sepsána smlouva mezi Kapitulou svatých Kosmy a Damiána a řádem redemptoristů.³²² Tato smlouva se týkala provozu v poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie. Kapitula zůstala vlastníkem kostela s právem sloužit mše při velkých svátcích a ostatní péče o kostel byla na redemptoristech.

Redemptoristé obstarávali nejen duchovní provoz, ale starali se také o běžný provoz kostela. Jejich zásluhou proběhly v kostele velké opravy. První proběhla již v roce 1930, protože kostel byl ve špatném stavu. Další opravy probíhaly na počátku 40. let, kdy byl prováděn i archeologický průzkum.

Vrcholem jejich snažení byl rok 1938, kdy uplynulo 300 let od navrácení Paladia uloupeného Švédy do Staré Boleslavi.³²³ Paladium bylo slavnostně převezeno do Prahy a umístěno v několika pražských kostelech. Zásluhou redemptoristů bylo Paladium během 2. světové války bezpečně ukryto a přečkalo celou válku bez úhony. Po skončení

³¹⁹ Tento rok uplynulo 400 let od prohlášení mariánského reliéfu Paladiem země České

³²⁰ JEŘÁBEK 1946, 107

³²¹ JEŘÁBEK 1946, 107

³²² Národní archiv, Řád redemptoristů, ka 49, složka 153

³²³ Informace o slavnostech průběžně přinášel Věstník staroboleslavský

války se snažili získat finanční prostředky na nezbytné opravy kostela, který byl poničen otřesy z náletů, ale úspěšní příliš nebyli, protože památek poničených válek bylo mnoho. Jejich přičiněním se na věž vrátily zvony a zvonohra. V duchovní činnosti pokračovali až do roku 1950, kdy byli nuceni v rámci Akce K opustit klášter a Starou Boleslav.

V archivu redemptoristů se dochovalo několik přiznání k důchodové dani z let 1934-1949, ze který lze vyčíst, že se kolej skládala z 5-7 členů.³²⁴ Tito členové byli kněžími i bratry laiky.

5.6. Jan Křtitel Pauly

Msgr. Jan Pauly byl český katolický kněz, člen kolegiátní kapituly sv. Kosmy a Damiána a velký mecenáš a milovník umění. Pocházel ze staré italské rodiny, o které je zmínka již ve 14. století v Benátkách.³²⁵ Narodil se 24. června 1869 v Pelhřimově. Jeho otcem byl Karel Pauly, který vlastnil po několikátou generaci barvířský závod v Pelhřimově. Jeho matkou byla Františka Paulyová roz. Krubnerová, pocházející ze zámožné a vážené rodiny z Pelhřimova. Rodina Krubnerova vlastnila velkovýrobnu na sukno. Na matku byl velmi citově vázaný a její smrt v době jeho vysokoškolským studií pro něj byla velkou ranou, ze které se vzpamatovával ještě několik měsíců. Jan Pauly byl prvorozeným dítětem a měl ještě tři bratry a tři sestry. Již od dětství byl velmi zbožný a někdy si hrával i na pátera a s ostatními dětmi uspořádal procesí. V Pelhřimově navštěvoval gymnázium, na kterém maturoval v roce 1889 a jeho studijní výsledky byly vždy na výbornou.

Aby vstoupil do kněžského semináře bylo také přáním jeho zbožné matky. Přijat byl do Českých Budějovic a do Prahy. Z Českých Budějovic by ho poslali na studia do Říma, ale dal přednost Praze. V Praze byl jeho příznivcem samotný kardinál a arcibiskup Schönborn. Zpočátku studoval na německé bohoslovecké fakultě, ale o dva roky později přestoupil na českou bohosloveckou fakultu, která byla nově založena. I na fakultě patří mezi výborné studenty a byl nejlepší v ročníku. Již jako student psal do různých katolických časopisů. Vysvěcen na kněze byl 13. července 1893 v katedrále sv. Víta kardinálem Schönbornem a svou primici sloužil v rodném Pelhřimově.³²⁶

³²⁴ Národní archiv, Řád redemptoristů, ka 54, složka 182

³²⁵ ŽUNDÁLEK 1936 — František Hanuš ŽUNDÁLEK: Inful. Prelát Msgr. Jan Pauly, jeho život a jeho dílo. Praha 1936, 9; SALÁKOVÁ 2012 — Leona SALÁKOVÁ: Kolegiátní kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi (diplomová práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2012, 45-46

³²⁶ ŽUNDÁLEK 1936, 32

Od roku 1893 působil jako kaplan ve Střibře, které bylo až na pár obyvatel německé. V roce 1895 odešel jako kaplan do Michle u Prahy. V Michli měl spoustu práce, protože se jednalo o velkou farnost s 3500 osobami a on tam byl jako kaplan sám a ještě měl 20 hodin týdně školy. Při vši práci pořádal přednášky a byl literárně činný. Po jednom roce byl z Michle poslán jako kaplan na Smíchov, kde zůstal až do své smrti. Tato farnost byla ještě větší než předešlá a byl v ní farář, tři kaplani a deset katechetů. Ve farnosti měl spoustu práce, protože prováděli stovky církevních úkonů ročně a bylo také hodně kancelářské práce. V roce 1902 se stal předsedou Zemské jednoty katolického duchovenstva a byl také jejím spoluzakladatelem.³²⁷ Po smrti smíchovského faráře Tauše, v roce 1912, byl 6. prosince 1912 smíchovským městským zastupitelstvem zvolen za faráře, protože město Smíchov mělo nad farou patronát. Arcibiskup Kordač povýšil roku 1929 smíchovskou faru na arciděkanství a Jan Pauly se stal prvním děkanem.³²⁸ V roce 1931 po abdikaci arcibiskupa Kordače ho ministerský předseda přesvědčoval, aby souhlasil se svým návrhem na nového arcibiskupa. Jan Pauly tento návrh odmítl, protože byl se Smíchovem silně spojen a arcibiskup Kordač byl jeho přítel. V roce 1936 se konaly velké oslavy jeho čtyřicetiletého působení ve Smíchovské farnosti. Za finanční pomoc domácímu odboji byl v roce 1942 internován v bývalém františkánském kostele v Zásmukách, kde 20. prosince 1944 zemřel a byl pohřben do rodinné hrobky v Praze Malvazinkách.³²⁹

Za své zásluhy byl jmenován do mnoha církevních úřadů. V roce 1918 byl jmenován arcibiskupským notářem, v roce 1919 konsistorním radou a nesídelním kanovníkem ve Staré Boleslavi. Arcibiskup Kordač jej v roce 1920 ustanovil svým pražským vikářem a arcibiskupským inspektorem škol. Sv. Otec jej v roce 1920 jmenoval tajným papežským komořím a v roce 1928 svým domácím prelátem a při této příležitosti mu propůjčil privilegium apoštolského protonotáře a právem pontifikálií. To, že se stal nesídelním kanovníkem kapituly sv. Kosmy a Daminiána ve Staré Boleslavi, bylo pro kapitulou velkým štěstím. Po konci války měla kapitula velké existenční problémy a byla na pokraji zkázy následkem záborových zákonů. Pauly byl zvolen prokurátorem, protože kapitula od něj očekávala ochranu. Pauly měl velký vliv. Pauly se do práce pustil energicky a podařilo se mu kapitulní majetek ochránit před zábořem a navíc kapitula zakoupila veliké lesní panství Javorné u Karlových Varů. Díky jeho snaživosti

³²⁷ ŽUNDÁLEK 1936, 10

³²⁸ ŽUNDÁLEK 1936, 18

³²⁹ Zpravodaj farnosti sv. Václava na Smíchově, duben 2014

se stala kapitula finančně soběstačnou a mohla začít s opravami kostelů, kaplí a dalších staroboleslavských památek.

Byl velkým milovníkem a mecenášem umění.³³⁰ Sám velmi pěkně maloval. Jeho byt a celé arciděkanství na Smíchově bylo zaplněno uměleckými předměty, hlavně církevního charakteru. Celé to vypadalo jako velké muzeum. Při svých cestách Evropou studoval různá umělecká díla a tyto poznatky užíval při zařizování kostela sv. Václava na Smíchově. Nejvíce uměleckých předmětů nechal zhotovit právě pro tento kostel. Jednalo se o sochy z kararského mramoru, bronzu, obrazy nebo vitráže, ale nezapomínal také na předměty umělecko-řemeslného charakteru a elektrifikaci kostela. Mimo vybavování stávajících kostelů se také zasloužil o stavbu nových kostelů. Mezi nimi byl kostel ve Vršovicích, další kostel na Vinohradech, kostel v Košířích nebo Bubenči. Velkou pozornost věnoval také Staré Boleslavi, kde nejvíce předmětů nechal zhotovit pro kostel sv. Václava. Jednalo se o sochy, obrazy, svícny nebo výzdobu mučedniště sv. Václava. V roce 1935 nechal zhotovit sochu Krista Spasitele od sochaře Josefa Paši, kterou ulil z bronzu umělecký závod Franta Anýž.³³¹ Tato socha byla umístěna na Strahovském stadionu na oltáři. Pod touto sochou v nadživotní velikosti pronesl 30. července 1935 papežský legát a pařížský arcibiskup Jan Verdier požehnání sv. Otce Pia XI. Socha Krista byla poté umístěna před poutní chrám Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi. Nechal zřídil také tři hrobky, které jsou umělecky upraveny. Jednu na hřbitově v Pelhřimově, kde byly ostatky jeho rodiny. Další hrobku v Praze Malvazinkách, která se později stala místem jeho posledního odpočinku a také jednu ve Staré Boleslavi pro členy kapituly.

Měl i velké sociální cítění a myslel i na obyčejné lidi. Za první světové války obdarovával pražskou chudinu. Díky němu vystudovalo 22 studentů a podporoval různé studentské spolky a nadace. Během první světové války byl předsedou Červeného kříže a pomohl mnoha vojínům. Měl hluboké národní cítění. Měl velký vliv a snažil se ještě za monarchie napomoci české věci tím, že jeho zásluhou se mnoho českých vlivných osob dostalo na důležité úřady do Vídně nebo Prahy. Každého kdo za ním přišel se snažil vyslechnout a pomoci mu.

³³⁰ ŽUNDÁLEK 1936, 10

³³¹ ŽUNDÁLEK 1936, 13

Závěr

První kapitola byla věnována sakrálním stavbám, které se nacházely na místě dnešního barokního kostela Nanebevzetí Panny Marie. O prvním kostele existují písemné dokumenty z doby jeho vzniku, tedy z konce 11. století, ale neudávají polohu onoho mariánského kostelíka. Archeologické výzkumy přinesly objev kostela, v místech dnešního Svatováclavského náměstí, ze stejné doby. Kostel na místě dnešního kostela zřejmě pocházel z třetí čtvrtiny 14. století, což by odpovídalo době datace mariánského reliéfu.

Druhá kapitola se zabývala architektonickou stránkou kostela. Největší část kostela byla postavena v letech 1617-1623 a řadí se mezi jednu z prvních barokních staveb na našem území. Svým vzhledem upomíná na italské a hlavně římské kostely, což není nic neobvyklého, jelikož autorem projektu byl Ital Giovanni Maria Filippi. Důležité také je, že se kostel stal inspirací pro další kostely Českého království na několik dalších desetiletí. Tím, že stojí na jednom z nejvýznamnějších poutních míst v Čechách byl známým a jeho téměř věrnou kopii můžeme vidět i ve Švédském městě Karlskrona.

Třetí a nejobsáhlejší kapitola byla věnována interiéru kostela. Vnitřní výzdoba je velmi bohatá a ikonograficky se jako celek vztahuje k mariánskému zasvěcení kostela. Na výzdobě se podíleli přední umělci své doby, což je zásluhou štědrých mecenášů kostela, pro které bylo také prestižní záležitostí přispět finančně na výzdobu. Toto platí hlavně u postranních kaplí. Dobou baroka, ale pořizování nových předmětů nekončí. V pozdější době bylo nejvíce nových předmětů pořízeno v první polovině 20. století za působení řádu redemptoristů ve Staré Boleslavi, kteří dostali kostel do správy v roce Svatováclavského milénia, tedy v roce 1929.

Čtvrté kapitola pojednává o ambitech, které se nachází za presbytářem kostela. Fresková stropní výmalba ambitů doplňuje výzdobu kostela dalšími ikonografickými výjevy ze života Panny Marie. Přínosné mohly být i fresky na bočních stěnách, které byly na stěnách a dnes se dochovala jen jedna a několik jich je jen ve fragmentech. Dříve byly ambity neodmyslitelnou součástí kostela, protože při velkém přívalu poutníků bylo nutné některé církevní obřady vykonávat v nich. Dnes jsou ambity běžně nepřístupné a jsou ve špatném stavu a potřebovaly by celkovou rekonstrukci.

Závěrečná kapitola se věnuje Paladiu země České. Jeho původ je podložen legendami, které ho spojují s nejstarší českou historií. Měla ho dostat sv. Ludmila od sv. Metoděje a později jej předat svému vnukovi sv. Václavovi. Podle historiků

pochází z přelomu 14. století, ale nic to nemění na jeho duchovním významu. V průběhu hlavně třicetileté války muselo Paladium několikrát Starou Boleslav opustit a poté se, často ve velkém průvodu, vracelo zpět. Hlavně v době baroka se konaly velkolepé poutě, které se na čas přestaly konat za vlády Josefa II. Později byla poutní tradice přerušena v roce 1948 a obnovena byla až v roce 2003 a dokonce v roce 2009 Stará Boleslav přivítala papeže Benedikta XVI.

Cílem této diplomové práce bylo představit kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi z několika úhlů. Mým cílem bylo přiblížit jeho umělecký význam, ale i jeho historii, potažmo jeho duchovní rozměr. Určitě by se našli části, které by si zasloužily ještě větší prohloubení nebo rozbor, ale již by to vybočovalo ze zamýšlené koncepce práce. Mezi takové části by určitě patřilo fresková výzdoba, o které v literatuře není téměř žádná zmínka a pokud ano jedná se o souvislost se štukovou výzdobou z doby prvního zařizování nově dokončeného kostela nebo několik archivních dokumentů dokládajících autorství. Zajímavé by také bylo více se zaměřit na sochařskou výzdobu kaplí protože při zběžném pohledu je složité určit o jakého světce se jedná a i jejich výběr působí velmi nahodile, což je zvláštní. Přínosné by bylo blíže prozkoumat původ fresky v Černínské kapli, na které je jasně rozpoznat staroboleslavský kostel. To by nebylo nic zvláštního, ale freska by měla pocházet z doby před úpravou průčelí. Proto vyvstává otázka zda je freska mladší nebo bylo zamýšlena podobná úprava průčelí již o téměř sedmdesát let dříve. Další téměř neznámou je proměna hlavního oltáře a hlavně předchůdce dnešního hlavního oltáře. Na jeho místě se nacházel oltář Zvěstování Panně Marie, ale pamětní deska v presbytáři, která upomíná na svěcení oltáře v roce 1690 zmiňuje vysvěcení oltáře ke cti Panny Marie Nanebevzaté, což by nasvědčovalo existenci dalšího oltáře, o kterém není zmínka v literatuře.

Obrazová příloha

1. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, průčelí

2. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, jižní fasáda

3. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, pohled do lodi

4. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kruchta s varhany

5. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní oltář, 1717-1723

6. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Šternberské sanktuárium, 1727-28

7. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, kazatelna, 1743

8. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, oltář sv. Jana Nepomuckého, 1744

9. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, boční kaple jižní strana

10. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, boční kaple severní strana.

11. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Berkovská kaple

12. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Berkovská kaple, nástropní freska.

13. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Lažanská kaple

14. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple

15. Stará Boleslav, kostel nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple, nástropní freska

16. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple, nástěnná freska

17. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Slavatovská kaple

18. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Valdštejnská kaple

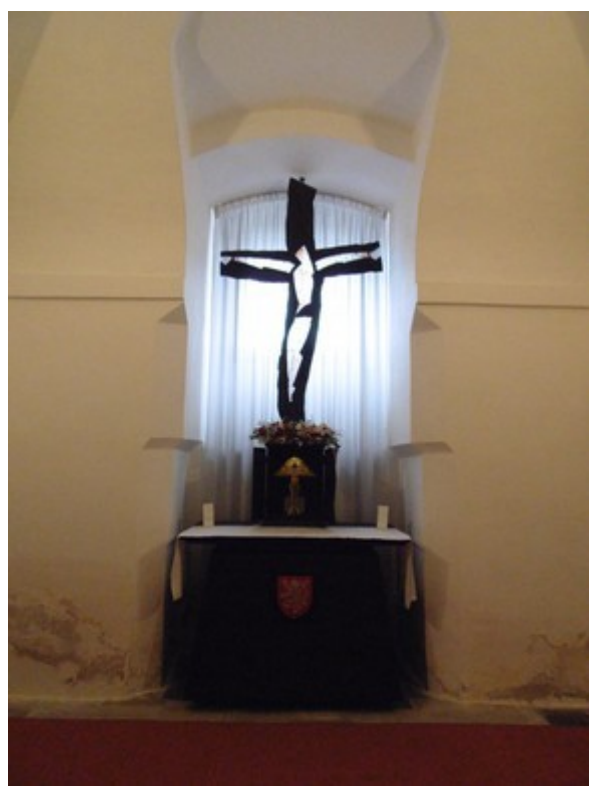
19. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Valdštejnská kaple, socha sv. Ludmily

20. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Morzinská kaple

21. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kazatelna, 1726

22. Stará Boleslav, kostel nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kaple bl. Karla

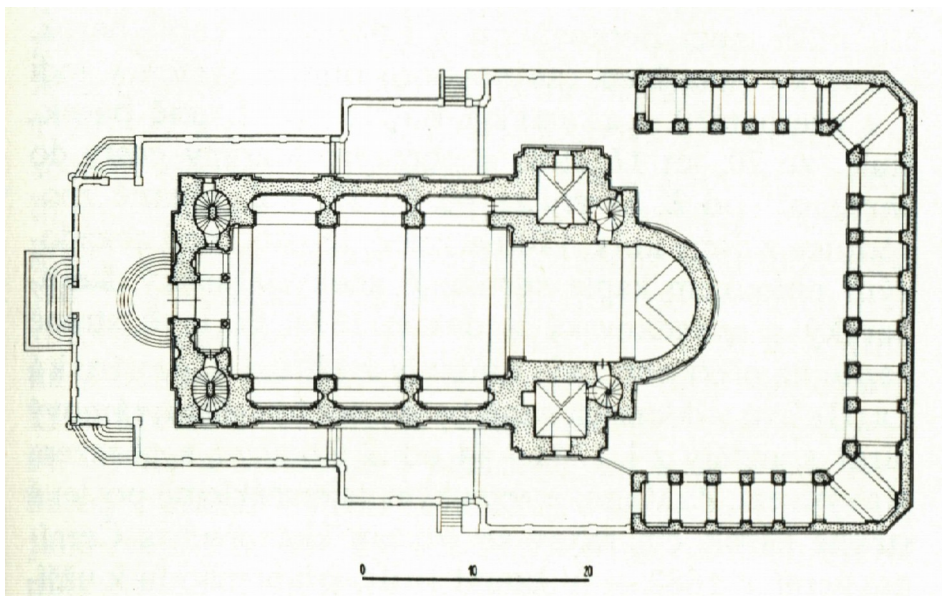
23. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731

24. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731

25. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731

26. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, půdorys

52b Origin: ...

27. Stará Boleslav, Paladium země České

28. Stará Boleslav, Trůnek pro Paladium

Seznam vyobrazení

1. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, průčelí. Foto: autor
2. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, jižní fasáda. Foto: autor
3. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, pohled do lodi. Foto: autor
4. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kruchta s varhany. Foto: autor
5. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní oltář, 1717-1723. Foto: autor
6. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Šternberské sanktuárium, 1727-28. Foto: autor
7. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, kazatelna, 1743. Foto: autor
8. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, oltář sv. Jana Nepomuckého, 1744. Foto: autor
9. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, boční kaple jižní strana. Foto: autor
10. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, boční kaple severní strana. Foto: autor
11. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Berkovská kaple. Foto: autor
12. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Berkovská kaple, nástropní freska. Foto: autor
13. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Lažanská kaple. Foto: autor
14. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple. Foto: autor
15. Stará Boleslav, kostel nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple, nástropní freska. Foto: autor
16. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Černínská kaple, nástěnná freska
17. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Slavatovská kaple. Foto: autor
18. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Valdštejnská kaple. Foto: autor
19. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Valdštejnská kaple, socha sv. Ludmily

20. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, Morzinská kaple. Foto: autor
21. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kazatelna, 1726 . Foto: autor
22. Stará Boleslav, kostel nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, kaple bl. Karla. Foto: autor
23. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731. Foto: autor
24. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731. Foto: autor
25. Stará Boleslav, ambity, 1728-1731. Foto: autor
26. Stará Boleslav, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1617-1623, půdorys. Reprodukce z: POCHE 1980, 403
27. Stará Boleslav, Paladium země České. Reprodukce z: STEHLÍKOVÁ 2008, 105
28. Stará Boleslav, Trůnek pro Paladium.. Reprodukce z: STEHLÍKOVÁ 2008, 106

Seznam literatury

- ADAM 1997 — Adolf ADAM: Liturgický rok. Praha 1997
- ARSENIUS Z RADBUSY 1629 — Kašpar ARSENIUS Z RADBUSY: Pobožná o Blahoslavené Panně Maryji, a přečisté Rodičce Syna Božího. A o Diwjch, kteřž se děgj před gegim obrazem w Staré Boleslawi. Praha 1629
- BLAŽÍČEK 1958 — Oldřich Jakub BLAŽÍČEK: Sochařství baroku v Čechách. Praha 1958
- BLAŽÍČEK 1971 — Oldřich Jakub BLAŽÍČEK: Umění baroku v Čechách. Praha 1971
- BLAŽÍČEK 1984 — Oldřich Jakub BLAŽÍČEK: Matyáš Bernard Braun 1684-1738. Výběr řezeb (kat. Výst.). Praha 1984
- BOHÁČOVÁ/FROLÍK/ŠPAČEK 1994 — Ivana BOHÁČOVÁ/ Jan FROLÍK/ Jaroslav ŠPAČEK: Stará Boleslav. Archeologický průzkum 1988-1994. Čelákovice 1994
- BOLESLAVSKÝ 1875 — Josef Mikuláš BOLESLAVSKÝ: Památky Staroboleslavské. Praha 1875
- DAVID/SOUKUP 2013 — Petr DAVID/ Vladimír SOUKUP: 1000 kostelů, klášterů a kaplí. Praha 2013
- DAVID 2013 — Martin DAVID: Kopie milostného obrazu Panny Marie Svatokupecké v barokním sochařství (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci). Olomouc 2013
- DAŇHA 1947 — Alois DAŇHA: Stará Boleslav. Stará Boleslav 1947
- Dějiny českého výtvarného umění II/1,2. Od počátku renesance do závěru baroka. Praha 1989
- DUCREUX 1997 — Elizabeth DUCREUX: Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi. In: Český časopis historický, 1997, 585-620
- DOTŘEL 1908 — Jan DOTŘEL: Stará Boleslav s okolím. Praha 1908
- FAKTOROVÁ 2013 — LÍZA FAKTOROVÁ (ED.): Farní a klášterní kostel sv. Jiljí v Praze. Praha 2013
- HLADÍK/HAMSÍKOVÁ/SUCHOMEL 1997 — Tomáš HLADÍK/ Radana HAMSÍKOVÁ/ Miloš SUCHOMEL: Jan Jiří Jelínek (1697-1776). Barokní sochařská dílna z Kosmonos (kat. výst.). Praha 1997
- HALL 1991 — James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 1991
- HAVLŮJOVÁ/STOLÁROVÁ/VLNAS 2010 — Hana HAVLŮJOVÁ/ Lenka STOLÁROVÁ/ Vít VLNAS: Kdo byl Karel Škréta?. Praha 2010

- Historické a poutní město Stará Boleslav a Lázně Houštka. Praha 1932
- HOJDA 2009 — Zdeněk HOJDA: Bernard Ignác z Martinic pokus o portrét fundátora. In: Slánské rozhovory 2008, Slaný 2009, 12-18
- HORČICE 1859 — Josef Prokop HORČICE: Historické popsánj milostného obrazu a pautnického chrámu blahoslavené Panny Marie w Staré Boleslawi. Praha 1859
- HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995
- HORYNA 1988 — Mojmir HORYNA: Sochy Matyáše Bernarda Brauna v kompozicích vrcholně barokních oltářů. In: Matyáš Bernard Braun, 1988, 64-92
- HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2000 — Mojmir HORYNA/ Pavel ZAHRADNÍK/ Pavel PREISS: Zámek Trója u Prahy: dějiny, stavba, plastika a malba. Praha a Litomyšl 2000
- HORYNA/ZAHRADNÍK/PREISS 2001 — Mojmir HORYNA/ Pavel ZAHRADNÍK/ Pavel PREISS: Černínský palác. Praha 2001
- HORYNA 2011 — Mojmir HORYNA: Slohový profil pražského architektury raného baroka. In: Karel Škréta (1610-1674). Studie a dokumenty, 2011, 223-264
- HRBEK 2013 — Jiří HRBEK: Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740. Praha 2013
- HRBEK 2016 — Jiří HRBEK: Jan Fridrich z Valdštejna. Praha 2016
- JEŘÁBEK 1946 — Vladimír JEŘÁBEK: Čtení o Paladiu země České. Brno 1946
- JUŘÍK 2010 — Pavel JUŘÍK: Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Černínů. Praha 2010
- Kalendář Staroboleslavský 1946, Stará Boleslav 1946
- KOPEČEK 2006 — Josef KOPEČEK: Svatá Hora. Kostelní Vydří 2006
- KOŘÁN 1999 — Ivo KOŘÁN: Braunové. Praha 1999
- KOŠNÁŘ 1905 — Julius KOŠNÁŘ: Stará Boleslav a její památky. Praha 1905
- KRENNER-KARLŠTEJNSKÝ 1939 — Vilém Václav KRENNER-KARLŠTEJNSKÝ: Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavi. Stará Boleslav 1939
- KUČERA/RAK 1983 — Jan P. KUČERA/ Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983
- KUCHAŘ/VOKOLEK 2008 — Jiří KUCHAŘ/ Václav VOKOLEK: Esoterické Čechy, Morava a Slezsko sv. VIII. Praha 2008
- KURANDA 2009 — Miroslav KURANDA: Svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček. Praha 2009
- MACEK/VLČEK/ZAHRADNÍK 1992 — Petr MACEK/ Pavel VLČEK/ Pavel ZAHRADNÍK: František Maximilián Kaňka „In regno Bohemiae aedilis famosissimus“. In: Umění 40, 1992, 180-227

- MACEK/BIEGEL/BACHTÍK 2015 — Petr MACEK/ Richard BIEGEL/ Jakub BACHTÍK (ed): Barokní architektura v Čechách. Praha 2015
- Městské listy 7/2011, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2011
- Městský zpravodaj Bechyně, duben 2011
- MILEROVÁ 2008 — Helena MILEROVÁ: První Morzinové v českých zemích (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice). Pardubice 2008
- MIKULÁŠ 1906 — Jaroslav MIKULÁŠ: Malebný průvodce po Brandýse nad Labem, Staré Boleslavi a okolí. Mělník 1906
- NEUMANN 1969 — Jaromír NEUMANN: Český barok. Praha 1969
- NEUMANN 2000 — Jaroslav NEUMANN: Škrétové. Praha 2000
- NOVÁK 1915 — Josef NOVÁK: Dějiny bývalé hr. černínské obrazárny na Hradčanech. In: Památky archaeologické 3/1915. Praha 1915, 123-141
- NOVÁK 2009 — Milan NOVÁK: Palladium země České. Stará Boleslav 2009
- Panorama kostelů a církevních památek. Praha 1941
- PÁTROVÁ 2009 — Karin PÁTROVÁ: Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách. Brandýs nad Labem 2009
- PAULY 1923 — Jan Křtitel PAULY: Stará Boleslav. Průvodce po nejstarším poutním místě čs. republiky. Praha 1923
- PODLAHA 1901 — Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlínském. Praha 1901
- POCHE 1980 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 3. Praha 1980
- POCHE 1986 — Emanuel POCHE: Matyáš Bernard Braun. Praha 1986
- POKORNÝ 2000 — Pavel R. POKORNÝ: Zmizelá erbovní galerie. In: Heraldická ročenka 1999-2000. Praha 2000, 72-126
- PRÁŠEK 1875 — Justin Václav PRÁŠEK: Okres Brandejský nad Labem. Nástin historicko-archaeologický. Praha 1875
- PRÁŠEK 1913 — Justin Václav PRÁŠEK: Město, panství i okres III. Brandýs nad Labem 1913
- PRAŽÁK 1960 — Jiří PRAŽÁK: Nejstarší listina pražského kostela. In: Slovník archivních prací, 1960, 215-229
- PREISS 1997 — Pavel PREISS: Patria mihi pro coelo est. Karel Maxmilián Lažanský, žák Bohuslava Balbína. Několik poznámek ke kulturnímu profilu barokního šlechtice. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn, Mariánská Týnice, 1997, 29-41

- ROYT/STEHLÍKOVÁ/ŠTĚPÁNEK 1995 — Jan ROYT/ Dana STEHLÍKOVÁ/ Petr ŠTĚPÁNEK: Poutě do Staré Boleslavi (kat. výst.). Praha 1995
- ROYT 2000 — Jan ROYT: Zahrada mariánská. Sušice 2000
- ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006
- ROYT 2011 — Jan ROYT: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha 2011
- RYNEŠ 1948 — Václav RYNEŠ: Palladium země České. Praha 1948
- ŘEPA 2011 — Tomáš ŘEPA: Kaple Božího hrobu u Slaného. Slaný 2011 – nestránkováno
- SALÁKOVÁ 2012 — Leona SALÁKOVÁ: Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi (diplomová práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2012
- SLAVÍČEK 1993 — Lubomír SLAVÍČEK: „Conte Savio“ Jan Bedřich z Valdštejna mecenáš umění a sběratel. In: Dějiny a současnost 1/1993, 13-16
- SLAVÍČEK 1996 — Lubomír SLAVÍČEK: Dvě podoby barokního sběratelství 17. století v Čechách: sbírky Otty Nostice ml. (1608-1665) a Františka Antonína Berky z Dubé (1649-1706). In: Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750). České Budějovice, 1996, 483-513
- SLAVÍČEK 2007 — Lubomír SLAVÍČEK: Sobě, umění, sběratelství. Praha 2007
- SRDÍNKO 1880 — František SRDÍNKO: Stará Boleslav, nejstarší poutní místo v Čechách, 1880
- STEHLÍKOVÁ 2008 — Dana STEHLÍKOVÁ (ed): Svatý Václav ochránce České země (kat. výst.), Praha 2008
- STOLÁROVÁ/VLNAS 2010 — Lenka STOLÁROVÁ/ Vít VLNAS (ed): Karel Škréta. His work and his area. Praha 2010
- ŠPŮREK 1938 — Stanislav ŠPŮREK: Stará Boleslav. Průvodce po jejích náboženských památkách. Praha, Stará Boleslav 1938
- ŠTAJNOCHR — Vítězslav ŠTAJNOCHR: Panna Marie Divotvůrkyně. Uherské Hradiště 2000
- TIBITANZLOVÁ/VÁCHA 2000 — Radka TIBITANZLOVÁ/ Štěpán VÁCHA: Nově nalezené dílo Karla Škréty. Sv. Antonín Paduánský s Ježíškem a obrazová výzdoba kostela hybernů na Novém Městě pražském. In: Umění 2/2014, 118-140
- TOUFAR 2007 — Pavel TOUFAR: Smrt knížete Václava. Benešov 2007
- ULIČNÝ 2017 — Petr ULIČNÝ (a kol.): Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600-1635, Praha 2017

- VÁCHA 2009 — Štěpán VÁCHA: K rané tvorbě pražského malíře Antonína Stevense ze Steinfelsu. In: *Orbis artum*. Brno 2009, 165-174
- VÁCHA 2010 — Štěpán VÁCHA: Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. In: *Umění LVIII*, 2010, 17-41
- VÁCHA 2011a — Štěpán VÁCHA: An unknow work by Francesco Cozza in the Czech Republik. In: *The Burlington Magazine*, č.1301, 2011, 523-525
- VÁCHA 2011b — Štěpán VÁCHA: Antonín Stevens ze Steinfelsu.- nové poznatky k jeho původu a tvorbě. In: *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a v Evropě*. Praha 2011, 99-114
- VÁCHA 2014 — Štěpán VÁCHA: Mathey delineavit: Náhrobek hraběte Humprechta Jana Černína z Chudenic ve světle písemných pramenů (1683-1688). In: *Epigraphica e Sepulcralia V*. Praha 2014, 219-240
- VLČEK/HAVLOVÁ 1998 — Pavel VLČEK/ Ester HAVLOVÁ: *Praha 1610-1700*. Praha 1998
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha 2004
- VLČEK 2016 — Pavel VLČEK: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*. Praha 2016
- Věstník Staroboleslavský 1930-1942*
- VILÍMKOVÁ 1986 — Milada VILÍMKOVÁ: *Stavitelé paláců a chrámů*. Praha 1986
- VOJTÍŠEK 1937 — Václav VOJTÍŠEK: *Z nejstarších dějin města Brandýsa n.L. Brandýs nad Labem 1937*
- VOTKA 1879 — Jan Křtitel VOTKA: *Památky staroboleslavské, čili, Prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách*. Praha 1879
- ZAP 1859 — Karel Vladislav ZAP: *Stará Boleslav a její poutnický chrám Panny Marie*. In: *Památky archaeologické a místopisné III.*, 1859, 8-17
- Zpravodaj farnosti sv. Václava na Smíchově, duben 2014*
- ZUMAN 1948 — František ZUMAN: *Staroboleslavské památky – jejich život. (Příspěvky k dějinám jejich výzdoby a zařízení.)* In: *Časopis společnosti přátel starožitností LVI*, 1948, 35-61, 89-104
- ŽUNDÁLEK 1936 — František Hanuš ŽUNDÁLEK: *Inful. Prelát Msgr. Jan Pauly, jeho život a jeho dílo*. Praha 1936